

Львівський державний університет внутрішніх справ

ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ

Підручник

Львів
2021

УДК 346.9 (075.8)

М47

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 24 листопада 2021 р. № 4)

Рецензенти:

М. С. Долинська, доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ);

І. Б. Козак, кандидат юридичних наук
(суддя Господарського суду Львівської області);

О. В. Ніканорова, кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнології імені С. З. Гжицького);

О. Б. Верба, кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Мелех Л. В.

Господарський процес України : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 316 с.

Узагальнено низку питань, висвітлених у науковій та навчальній літературі з господарського процесуального права. Викладено заснований на чинному законодавстві матеріал за структурою судової господарської системи України, видах і розмежуванні правовідносин, які розглядають у межах підвідомчості господарські суди. Акцентовано на стадіях господарського процесу, окремих категоріях справ із специфічними особливостями, через які їх розгляд виділено в окреме провадження, тощо.

Для учасників господарського процесу, а також здобувачів вищої освіти і слухачів усіх форм навчання.

The proposed textbook summarizes the range of issues that have already been covered in the scientific and educational literature on commercial procedural law.

As part of practical assistance to participants in the economic process in this textbook details the current legislation on the structure of the judicial economic system of Ukraine, the types and delimitation of legal relations, which are considered within the jurisdiction of commercial courts. Particular attention is paid to the stages of the economic process, certain categories of cases that have specific features, due to which their consideration is allocated to a separate proceeding, etc.

The textbook is designed primarily for participants in the economic process, as well as for applicants for higher education and students of all forms of education.

УДК 346.9 (075.8)

© Мелех Л. В., 2021

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
Розділ I. ГОСПОДАРСЬКІ СУДИ – СПЕЦІАЛІЗОВАНІ СУДИ У СИСТЕМІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ.....	7
1.1. Історія становлення і розвитку господарського судочинства в Україні.....	7
1.2. Система господарських судів України.....	20
1.3. Особливості організації господарського судочинства в зарубіжних країнах.....	28
Розділ II. ПОНЯТТЯ ТА СТАДІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ.....	41
2.1. Господарський процес. Господарська процесуальна форма.....	41
2.2. Принципи господарського процесу.....	44
2.3. Стадії господарського процесу.....	49
2.4. Форми господарського судочинства.....	51
2.5. Господарські процесуальні правовідносини.....	53
2.6. Джерела господарського процесуального права.....	61
2.7. Господарський процес як наука і навчальна дисципліна.....	69
Розділ III. ЮРИСДИКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ. УЧАСНИКИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ.....	76
3.1. Предметна та суб'єктна юрисдикція господарських судів.....	76
3.2. Інстанційна юрисдикція господарських судів.....	84
3.3. Територіальна юрисдикція (підсудність).....	87
Розділ IV. ДОКАЗИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	142
4.1. Поняття та види доказів у господарському процесі України.....	142
4.2. Подання та витребування доказів у господарському процесі України.....	148
4.3. Висновок судового експерта та види експертиз у господарському процесі України.....	151
4.4. Оцінка доказів у господарському судочинстві України.....	154
Розділ V. ОКРЕМІ ІНСТИТУТИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	163
5.1. Судові витрати в господарському судочинстві України.....	163

5.2.	Процесуальні строки у господарському процесі України.....	171
5.3.	Заходи процесуального примусу в господарському процесі України.....	176
5.4.	Судові виклики і повідомлення.....	179
5.5.	Забезпечення позову в господарському процесі.....	183
Розділ VI. НАКАЗНЕ ТА ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ.....		195
6.1.	Наказне провадження.....	195
6.2.	Позовне провадження.....	205
Розділ VII. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ.....		248
7.1.	Сутність і поняття апеляційного провадження. Відкриття апеляційного провадження.....	248
7.2.	Порядок розгляду справи в апеляційній інстанції. Повноваження суду апеляційної інстанції.....	252
7.3.	Сутність і поняття касаційного провадження. Порядок розгляду касаційної скарги.....	255
7.4.	Передача справ на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду. Повноваження суду касаційної інстанції.....	258
7.5.	Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.....	261
Розділ VIII. ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ, УХВАЛИ, ПОСТАНОВИ ГОСПОДАРЬСЬКОГО СУДУ.....		273
8.1.	Звернення судових рішень до виконання. Обов'язковість судових рішень. Органи примусового виконання судових рішень.....	273
8.2.	Підстави для виконання судових рішень. Вимоги законодавства щодо наказу господарського суду. Строк і порядок пред'явлення наказу до виконання.....	277
8.3.	Судовий контроль за виконанням судових рішень. Поворот виконання рішення, постанови господарського суду.....	280
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....		288
ГЛОСАРІЙ.....		294
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ.....		302
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....		304

ПЕРЕДМОВА

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом...
(ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод)

Перетворення, які відбуваються в економіці України і її соціальній сфері, інші зміни в житті держави викликають закономірний інтерес теоретиків і практиків у галузі права до організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Судова влада виконує охоронну функцію та має забезпечити реальне втілення прав людини і додержання всіма суб'єктами законності та правопорядку. Для виконання поставленої мети судова влада наділена владними повноваженнями і засобами примусу до виконання ухвалених нею рішень. Таке завдання можливе завдяки добре організованій судовій системі, спроможній забезпечити всім громадянам доступ до безстороннього та неупередженого судді, й таку судову процедуру, в якій їхнє право визначалося би виключно на підставі доведених фактів і закону.

Судову систему України становлять суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції. Реалізація конституційного принципу спеціалізації судів дозволила утворити у системі судів загальної юрисдикції окремі спеціалізовані суди, до яких відносяться і господарські.

Характер справ, що розглядаються господарськими судами, особливості спорів, що виникають у сфері підприємницької діяльності, значущість швидкого і правосудного вирішення складних економічних конфліктів обумовили існування господарських судів поряд зі судами загальної юрисдикції, а також особливості їх процесуальної діяльності.

Завданням господарських судів є забезпечення належного рівня судочинства в процесі вироблення дієвих правових важелів посприяння

державного регулювання та ринкової саморегуляції економічних явищ. Важливим є досягнення рівноваги інтересів суб'єктів господарювання та економічних інтересів суспільства загалом. У таких умовах господарський суд стає гарантом утвердження законності у сфері господарських (економічних) відносин.

На сучасному історичному етапі перед судовою системою загалом та господарським судом як спеціалізованою ланкою судів загальної юрисдикції виникають не менш важливі та актуальні завдання, що й на початкових етапах становлення. Модернізація України вимагає злагодженої діяльності всіх органів державної влади. У цьому контексті господарське судочинство відіграє важливу роль, спрямовуючи накопичений досвід, поєднаний із наданими законом повноваженнями, на оперативне та якісне вирішення господарських спорів.

У межах практичної допомоги учасникам господарського процесу в пропонованому підручнику викладено заснований на чинному законодавстві матеріал за структурою судової господарської системи України, видах і розмежуванні правовідносин, які розглядають у межах підвідомчості господарські суди. Наголошено на стадіях господарського процесу, окремих категоріях справ, що мають властивості, через які їх розгляд виділено в окреме провадження, тощо.

У цьому виданні узагальнено низку питань, що висвітлені в науковій та навчальній літературі з господарського процесуального права. Не претендуючи на новизну розгляду тих чи інших питань, автори намагалися подати власний узагальнений підхід щодо викладу наявного нині матеріалу з дисципліни «Господарський процес України». Цей підручник є результатом систематизації та упорядкування матеріалів наукових статей, монографій, науково-практичних коментарів, підручників та посібників відомих вітчизняних і зарубіжних учених-господарників, зокрема таких як І. А. Балюк, В. Є. Беяневич, О. В. Буряк, Д. В. Задахайло, В. Л. Костюк, В. К. Мамутов, В. М. Пашков, О. П. Подцерковний, Д. М. Притика, Т. В. Степанова, М. К. Треушников, В. С. Щербина та ін.

Видання призначено насамперед для учасників господарського процесу, а також здобувачів вищої освіти і слухачів усіх форм навчання. Використовуючи цей підручник під час підготовки та здачі іспиту, заліку, студенти можуть у короткі строки систематизувати і конкретизувати знання, набуті в процесі вивчення дисципліни «Господарський процес України», зосередити свою увагу на основних поняттях курсу, їхніх ознаках та особливостях.

ГОСПОДАРСЬКІ СУДИ – СПЕЦІАЛІЗОВАНІ СУДИ У СИСТЕМІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

1.1. Історія становлення і розвитку господарського судочинства в Україні

Вирішення спорів в арбітражному порядку має тисячолітню історію. Виникнення арбітражу як засобу врегулювання спорів відноситься ще до часів розпаду первісного ладу та виникнення держави.

Арбітраж широко розвинувся у державах античного світу. Він використовувався як метод примирення юридичних осіб. З розвитком міжнародних відносин інститут арбітражу почав застосовуватися і для вирішення спорів між державами.

Судова система господарських судів України пройшла складний шлях становлення та утвердження. Потреба у спеціальних судових органах виникла через появу майнових відносин, прагнення людини захистити свій добробут. Саме розвиток економічних відносин, зокрема торгівлі, матеріального добробуту та потреба в захисті таких відносин викликали необхідність створення особливого суду.

Комерційні суди, як особливі суди для розгляду торгових спорів, увійшли у звичай з давніх часів. Вказівки на їх існування трапляються ще у давніх народів, але справжній розвиток вони отримали тільки в Середньовіччі. Цьому сприяло, зокрема, бажання окремих станів населення створити власні суди для захисту своїх інтересів.

За часів Київської Русі під час вирішення конфліктів керувалися такими актами, як «Руська Правда», «Статут Володимира

Святославовича», «Правда Ярослава». Заразом судочинства як окремої гілки влади не існувало, а суддями були Великий князь (або тіун – заступник князя на суді), посадники, тисяцькі, волостелі, феодала та їхні помічники. Церковні люди підлягали церковному суду, в якому функції суддів виконували архімандрити, архієпископи і митрополити, єпископи, ігумени.

Низовою ланкою був суд верви (громадський суд), до складу якого входили вервний староста і визначені громадяни («добрії люди»). Компетенцією цього суду був захист власності.

За часів Київської Русі діяв княжий суд. Князь чинив правосуддя як найвищий суддя, оскільки судова влада належала до прерогатив княжого уряду, а обов'язок судити своїх підданих уважався головним обов'язком володаря. Княжі суди мали право судити всіх осіб, за винятком «церковних людей». Правосуддя щодо «церковних людей» чинили церковні суди, підпорядковані єпископам. Їх компетенція поширювалася на осіб, які були пов'язані з діяльністю церкви (представники духовництва, їх родини, церковна прислуга та ін.), тобто судові органи здійснювали правосуддя тільки стосовно одного спеціально виокремленого суб'єкта судочинства. Ці суди розглядали справи про злочини проти віри, шлюбу, сімейно-шлюбні спори та спори про спадкування, у своїй діяльності вони застосовували Номоканон і церковні статuti князів.

Період 1648–1783 рр. був позначений існуванням першого українського державного утворення з елементами військової козацької республіки. Судова система часів Гетьманщини формувалася, ґрунтуючись на суб'єктній компетенції, хоча надалі для неї стало властивим створення і судових установ за галузевою ознакою, про що свідчить діяльність митних судів, які мали компетенцію з розгляду справ у галузі митної справи, а також підкоморських судів, що вирішували спори, які виникали зі земельних правовідносин.

На становлення судової системи в Запорізькій Січі суттєво вплинули тогочасні правові джерела. Основним із них було звичаєве право, яке широко застосовувалося на Запоріжжі, простежувався вплив на здійснення правосуддя і збірників писаного права Речі Посполитої та гетьманського законодавства.

У 1648–1654 рр. утворена судова система мала певні недоліки (поєднання адміністративної та судової влади, велика кількість

судових ланок), але вона відображала мету побудови нового, безстанового, дійсно народного правосуддя. До системи козацьких судів доби Гетьманщини входили сільські, сотенні й полкові суди, що діяли, відповідно, у козацьких сотнях і полках, а також міські, копні, отаманські суди та домініальний суд пана щодо своїх підданих. Головами сільських судів були вихідці з козацької старшини, які обиралися козацькою громадою хутора чи поселення (укріплення), а сотенних і полкових судів, – відповідно, сотники й полковники, які поєднували обов'язки зі здійснення правосуддя з адміністративними обов'язками.

Складовою судової системи доби Гетьманщини були й інші судові органи: духовні, цехові, ярмаркові, митні, третейські суди та суд грецького Ніжинського братства.

Ще за часів Речі Посполитої органи міського самоврядування, поряд з адміністративно-управлінськими функціями, виконували і судові. За гетьманства Б. Хмельницького (1648–1657 рр.) колишні польські суди в містах були замінені на магістратські та ратушні.

Близькість європейських правових джерел і традицій та усталеність норм звичаєвого права зумовили наявність у судовій системі Гетьманщини таких прогресивних принципів судоустрою, як безстановість суддів, гласність розгляду, колегіальність вирішення справи, а також права на апеляційне оскарження судового рішення.

Велике значення для розбудови системи судів мало проведення судової реформи 1760 року, яка, хоч фактично і поновлювала стару польську систему судів, але, заразом, відокремила судову владу в Гетьманщині від адміністративної. З огляду на зазначене, Україна в цей період своєї історії вперше здобула право на власне судочинство, відповідним чином побудувавши судову систему.

Наслідком судової реформи 1760 року став поділ гетьманської України на 20 судових повітів, у кожному з яких створювався земський суд, який розглядав земельні спори. Кримінальні справи вирішувалися городськими судами, що діяли в кожному полковому місті. Суддів обирала місцева старшина, а найвищою судовою інстанцією відповідно до реформи став Генеральний військовий суд, що обирався з представників полкової старшини. Елементи спеціалізації земського суду вбачаються у вирішенні цивільних

справ, сторонами у яких були і козаки, і мешканці певного судового повіту.

З огляду на значний розквіт торгівлі 30 січня 1699 року в Москві був створений особливий орган – бурмістерські палати, які поєднували у собі функції фінансової та судової установ. Створена у 1719 році Комерц-Колегія виконувала не тільки судовий розгляд торгових спорів, але й нагляд за торгівлею.

У добу правління Катерини II було проведено судову реформу. Відповідно до прийнятих Установ для губерній від 7 листопада 1775 року була створена судова система, ґрунтом якої став становий принцип формування судів. Саме в цьому акті вперше можна було відстежити принцип відокремлення судової влади від виконавчої (функцій управління). Крім того, запроваджувалася виборність судових органів, залучення громадськості до участі у процесі формування судів.

Формування спеціальних комерційних судів здійснювалось паралельно з формуванням загальних судів. Перший статут комерційного суду був прийнятий з ініціативи герцога де Рішельє для міста Одеси 10 березня 1808 року.

Судова реформа, проведена 1864 року, суттєво вплинула на відношення і законодавця, і суспільства до комерційних судів. Зокрема, проголошені судовою реформою 1864 року демократичні принципи судоустрою і судочинства зробили непотрібним самостійне комерційне судочинство. Це призвело до масової ліквідації комерційних судів на теренах Російської імперії. Зокрема, у 1867 році ліквідували комерційний суд у Новочеркаську, у 1878 – у Тифлісі, у 1896 – Архангельську, у 1898 – Керчі, Кишиневі і Таганрозі. Справи, які належали до підсудності комерційних судів, почали розглядати загальні суди.

За законом від 24 липня 1875 року функції Одеського комерційного суду скоротилися до ведення справ з торгової неспроможності, вексельним позовам і охороні торгового спадку.

Отже, зміни у комерційному судочинстві були безпосередньо пов'язані з великими реформами другої половини XIX століття і, насамперед, з реформуванням судової системи та міського самоврядування.

Початком створення на території України господарських судів у сучасному розумінні можна вважати заснування комерційного

суду в м. Одеса у 1807 році. Пізніше такі суди були створені у Феодосії (1819) та в Ізмаїлі (1832).

Перехід від комерційних до арбітражних судів та комісій не змінював призначення цього органу – вирішувати спори, пов'язані з відносинами власності.

Вважається, що днем утворення системи господарських (арбітражних) судів України є 21 листопада 1922 року, коли була прийнята Постанова Ради Народних Комісарів УСРР про затвердження Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами та підприємствами.

Відповідно до цього Положення було створено арбітражні комісії: Вища арбітражна комісія при Українській Економічній Раді та арбітражні комісії на місцях – при губернських Економічних Радах.

Після революції 1917 року в умовах громадянської війни управління народним господарством відбувалося централізовано, приватні підприємства на території України були націоналізовані, постачання продукції підприємств проводилося без укладення договорів та проведення розрахунків. Водночас спори, які виникали в процесі проведення господарської діяльності, вирішувалися в адміністративному порядку.

Із завершенням громадянської війни така система господарювання не могла ефективно працювати і призвела до жорсткої соціально-економічної кризи. З початком впровадження у 1921 році нової економічної політики (НЕП) та відновлення народного господарства виникали об'єктивні потреби у створенні спеціальних органів, які б вирішували спори між суб'єктами господарювання. І тому, в 1922 році починали зароджуватися органи арбітражу.

В історії розвитку органів арбітражу за радянських часів, зазвичай, розрізняють три періоди, які пов'язані з певними етапами економічного розвитку країни.

Перший період (1922–1931) пов'язаний зі закінченням Громадянської війни і переходом до відновлення та подальшого розвитку народного господарства. У цей період для вирішення майнових спорів, що виникали між суб'єктами господарської діяльності, створено арбітражні комісії.

Другий період (1931–1959) пов'язаний зі зміцненням у народному господарстві систем госпрозрахунку, планової і договірної

дисципліни. У ці часи на зміну арбітражним комісіям приходять державні та відомчі арбітражі.

Третій період (1959–1991) характеризується вдосконаленням організації управління промисловістю. У цей період змінено завдання і функції Державного арбітражу, що відобразилася в Постанові Ради Міністрів СРСР від 23 липня 1959 року «Про покращення роботи Державного арбітражу».

Арбітражні комісії, що діяли з 1922 по 1931 роки, були наділені судовими функціями. Провадження арбітражними комісіями здійснювалося за правилами цивільно-процесуальних кодексів союзних республік, проте з відмінностями, що обумовлювалися особливостями підвідомчих їм справ. Останні розглядалися колегіально головою та двома членами арбітражної комісії. Рішення місцевих арбітражних комісій могли бути оскаржені до Вищої арбітражної комісії при Українській Економічній Раді.

Економічні умови того часу (недотримання господарських розрахунків, недостатній розвиток системи договірних відносин, неналежна увага до договірної дисципліни) вплинули на обсяг повноважень арбітражних комісій. Так, вони мали право застосовувати відстрочку або розстрочку виконання зобов'язань, замінювати предмет виконання, визначати грошовий еквівалент, у деяких випадках повністю або частково звільняти боржника від виконання зобов'язань.

Подальший розвиток арбітражу пов'язаний із переходом на госпрозрахункові принципи господарювання та виникненням економічних відносин на підставі договорів. Застосування принципу узгодження в регулюванні господарських відносин призвело до збільшення кількості спорів між підприємствами та організаціями, а також до зміни характеру спірних правовідносин.

Однак справи, які розглядали арбітражні комісії, не були передані судам, оскільки прийнятою 20.03.1931 року. Радою Народних Комісарів СРСР постановою «Про зміни в системі кредитування, зміцнення кредитної реформи і забезпечення господарського розрахунку в усіх господарських органах» передбачалося, що всі спори, які виникають між госорганами, щодо укладених ними договорів і пов'язані з матеріальною відповідальністю одного з них перед іншим, вирішуються органами державного арбітражу.

Постановою ЦВК і РНК СРСР від 03.05.1931 року затверджено Положення про державний арбітраж, в якому встановлювалося, що державний арбітраж утворюється для вирішення майнових спорів між установами і організаціями суспільного сектору в напрямі, що забезпечує зміцнення договірної та планової дисципліни і господарського розрахунку. Положення визначало структуру органів державного арбітражу, їх компетенцію і порядок діяльності. Органи арбітражу були утворені при Раді Праці й Оборони СРСР, при Економічних радах (нарадах) союзних республік, крайових (обласних) виконкомах і виконкомах автономних областей.

20.05.1931 року постановою ЦВК і РНК СРСР до Положення про державний арбітраж внесено зміну, відповідно до якої державний арбітраж засновувався при РНК СРСР, Раднаркомах союзних і автономних республік, крайових, обласних виконкомах і виконкомах автономних областей.

10.08.1934 року Держарбітраж при РНК СРСР затвердив Правила розгляду і вирішення майнових спорів органами держарбітражу.

Протягом усього часу існування державного арбітражу уряд вживав заходи щодо підвищення його ролі і вдосконалення діяльності. Проте, як показувала практика, у діяльності органів державного арбітражу мали місце суттєві недоліки. Положення про Державний арбітраж, прийняте у 1931 році, застаріло і не сприяло належному розгляду господарських спорів у тогочасних умовах управління народним господарством. Стала очевидною потреба у перебудові та поліпшенні роботи арбітражу.

Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про поліпшення роботи державного арбітражу», відповідно до якої арбітраж з органу, що розглядає спори, перетворювався в орган, який активно сприяє поліпшенню роботи господарських органів, виконанню планових завдань, зміцненню госпрозрахунку. З цією метою на арбітраж були покладені нові функції (нормотворча діяльність, надання роз'яснень щодо застосування положень про поставки), суттєво розширені повноваження у боротьбі з недоліками в роботі господарських органів і компетенція арбітражу – шляхом передачі йому всіх спорів, що розглядалися раніше (до 01.01.1960) судами, крім спорів за участю колгоспів.

Постановою Ради Міністрів СРСР затверджено нове Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР.

З 01.07.1963 року було введено в дію нові Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами, затверджені Держарбітражем при Раді Міністрів СРСР.

Відповідно до загальносоюзного законодавства в цей період розвивалося і вдосконалювалося законодавство союзних республік.

Так, у постанові РНК УРСР від 02.06.1931 року «Про організацію державного арбітражу» були зазначені мета його заснування, структура, порядок призначення державних арбітрів і нагляду за діяльністю обласних органів.

30.03.1945 року постановою РНК УРСР затверджено Положення про державний арбітраж УРСР, а 01.10.1960 року Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів Української РСР.

У 1963 році в Україні зроблено спробу реорганізувати систему державного арбітражу. Постановою Ради Міністрів УРСР від 28.08.1963 року «Про реорганізацію державних арбітражів при виконавчих комітетах УРСР» з 01.01.1964 року замість 25 обласних держарбітражів засновано сім міжобласних. Проте погіршення їх діяльності призвело до того, що постановою Ради Міністрів УРСР від 31.12.1965 року були відновлені обласні державні арбітражі. Цією ж постановою затверджено Положення про державні арбітражі при виконавчих комітетах обласних Рад депутатів трудящих Української РСР.

Нормативно-правові акти, прийняті на початку 60-х рр., сприяли значному поліпшенню діяльності державних арбітражів, проте в умовах економічної реформи знову виникло питання подальшого підвищення їх ролі. Намагання вдосконалити організацію і діяльність арбітражу відобразилося у постанові Ради Міністрів СРСР від 07.08.1970 р. «Про підвищення ролі органів державного арбітражу і арбітражів міністерств і відомств у народному господарстві».

30.12.1976 року Держарбітраж при Раді Міністрів СРСР затвердив нові Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами. Прийняття Правил значно вплинуло на зміцнення законності в діяльності і господарських органів, і органів державного арбітражу. Зміцнювалися процесуальні гарантії учасників

арбітражного провадження, більш чіткою і налагодженою стала арбітражна процедура. Загалом Правила 1976 року стали важливим кроком щодо вдосконалення арбітражного процесуального законодавства.

Завершальний етап діяльності органів державного арбітражу пов'язаний, передусім, з прийняттям у 1977 році Конституції СРСР, в якій органи державного арбітражу вперше за всю історію були затверджені (ст. 163), ставши таким чином конституційними органами. Цілком зрозуміло, що Конституція СРСР як Основний Закон, як основа подальшого нормотворення активізувала законотворчий процес у державі. Значні зміни відбулися і в законодавстві про арбітраж.

У ч. 1 ст. 163 Конституції СРСР встановлено, що вирішення господарських спорів між підприємствами, установами та організаціями здійснюється органами державного арбітражу в межах його компетенції. У ч. 2 цієї статті встановлювалося, що організація та порядок діяльності органів державного арбітражу мали визначатися Законом про державний арбітраж у СРСР.

30.11.1979 році прийнято Закон «Про державний арбітраж в СРСР», згідно з яким змінено критерії підвідомчості господарських спорів, введено процесуальний інститут участі громадськості у вирішенні господарських спорів, значно розширено права держарбітражу при вирішенні спорів та прийнятті рішень.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18.02.1987 р. «Про внесення змін і доповнень до законодавства Союзу РСР про державний арбітраж» Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР перетворено в Державний арбітраж СРСР, і таким чином виведено його з підпорядкування органів виконавчо-розпорядчої влади (аналогічні зміни торкнулися республіканських та обласних органів); змінено порядок призначення арбітрів; на органи держарбітражу покладено функцію контролю за дотриманням договірної дисципліни і розширено, відповідно, їх повноваження. Внесеними Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22.06.1987 р. змінами до ст. 6 Закону «Про державний арбітраж в СРСР» встановлено, що органи державного арбітражу в СРСР провадять свою діяльність під керівництвом, відповідно, Верховної Ради СРСР та її Президії, Верховних Рад союзних республік та їх Президій, обласних Рад народних депутатів.

Зміни, внесені до законодавства про арбітраж напередодні та на початку радикальної економічної реформи, були прикладом панування адміністративних засад в управлінні економікою.

У розробленому Держарбітражем СРСР проєкті програми подальшого вдосконалення діяльності державного арбітражу, зокрема, зазначалося, що низка новел у законодавстві про арбітраж, зокрема у сфері контролю, вичерпали себе і в наявному вигляді неприйнятні в нових умовах господарювання. Це саме стосується і нормотворчої діяльності.

Верховна Рада СРСР 17.05.1991 року прийняла закони «Про Вищий арбітражний суд СРСР» і «Про порядок вирішення господарських спорів Вищим арбітражним судом СРСР», якими, по суті, встановлено судову владу, правосуддя там, де їх раніше не було, – в економіці, у господарських відносинах між підприємствами. Ці закони внесли вагомі зміни до функцій органів, покликаних вирішувати господарські спори. Якщо раніше державний арбітраж був органом, що не лише вирішував віднесені до його компетенції господарські спори, а й виконував певні покладені на нього управлінські функції (контроль за укладенням і виконанням господарських договорів, прийняття деяких нормативних актів тощо), то віднині його було перетворено в орган судової влади, який мав чинити правосуддя через вирішення господарських спорів між підприємствами, установами й організаціями.

Подальший розвиток подій, що характеризувався поширенням демократичних процесів у країні, вніс революційні зміни до економічної, політичної та правової систем, привів до розпаду СРСР та утворення низки незалежних держав, серед яких однією з перших стала Україна.

Складні та багатогранні перебудовчі процеси в економіці України, пов'язані з переходом до ринкових відносин, зумовили нагальну потребу у формуванні нових, ринкових, структур, створенні міцної законодавчої основи їх функціонування. Водночас необхідно було створювати ефективний механізм захисту майнових прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання різних форм власності.

Саме на запровадження такого механізму і була спрямована докорінна зміна діючої в Україні системи органів з вирішення гос-

подарських спорів (зокрема принципів їх організації та діяльності, функцій, компетенції тощо). Ця зміна отримала закріплення, передусім, у Законі України від 04.06.1991 року «Про арбітражний суд» та в Арбітражному процесуальному кодексі України від 06.11.1991 року.

На процес створення арбітражних судів в Україні та зміст законодавства, що регулює їх організацію та діяльність, на той час вплинули такі чинники:

1) розмаїтість форм власності, на яких можуть бути засновані підприємства, що мала наслідком розширення компетенції арбітражного суду і залучення до сфери його юрисдикції значно ширшого, ніж раніше, кола суб'єктів господарської діяльності;

2) перехід від переважно адміністративних до економічних методів управління народним господарством, а згодом – до звуження сфери безпосереднього втручання держави у діяльність підприємств;

3) реалізація в господарському законодавстві принципів економічної самостійності України як суверенної держави і забезпечення верховенства національного законодавства.

Арбітражний суд в Україні – правонаступник органів державного арбітражу – хоч і зберіг низку притаманних їм ознак, однак зазнав великих змін і у правовому статусі, і в регламентації його діяльності. Насамперед, зазнала докорінних змін правова природа арбітражного суду. З органу, наділеного повноваженнями управлінського характеру (що обумовлювалося місцем державного арбітражу в адміністративно-командній системі керівництва економікою), його було перетворено в орган, що здійснює правосуддя в господарських відносинах і є незалежним у вирішенні господарських спорів, що виникають між юридичними особами (а згодом – і між громадянами-підприємцями), державними та іншими органами.

Прийняття Декларації про державний суверенітет України і Акта проголошення незалежності України, а також реальне забезпечення прав і свобод громадян, затвердження верховенства закону обумовили необхідність проведення судово-правової реформи. Як передбачалося Концепцією судово-правової реформи в Україні, структурні зміни судової системи мали проходити

поетапно, на основі розвитку і зміни функцій наявних судів з поступовим виокремленням низки їх підрозділів у самостійні ланки судової системи зі спеціальною підсудністю або в додаткові судові інстанції.

Конституція України закріпила нову систему судових органів у державі, встановивши, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Водночас у п. 12 Перехідних положень Конституції України передбачалося, що Верховний Суд України і Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до ст. 125 Конституції, але не довше, ніж п'ять років.

Оскільки п'ятирічний строк закінчувався 28.06.2001 р., Верховна Рада України 21.06.2001 р. внесла зміни до низки законів України з питань регулювання організації та діяльності судових органів, які (зміни) згодом охарактеризували як «малу судову реформу». Зокрема, змінами, внесеними до Закону України «Про судоустрій в Україні» (ст. 4), встановлювалося, що правосуддя в судах загальної юрисдикції в Україні здійснюється шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних та інших справ, передбачених законом.

З огляду на це, відбулися значні зміни у законодавстві про арбітражні суди, важливими з яких можна назвати:

- утворення відповідно до Конституції України єдиної системи судів загальної юрисдикції, до якої стали входити і арбітражні суди, перейменовані у господарські суди;

- у зв'язку зі запровадженням апеляційного і касаційного оскарження рішень суду в системі господарських судів були утворені апеляційні суди, а Вищий господарський суд України, який став віднині вищим спеціалізованим судом, набув статусу касаційної інстанції;

- значні зміни до законодавства про господарські суди (до Закону України «Про господарські суди» та Господарського процесуального кодексу України) з метою увідповіднення до Конституції України.

Важливим етапом у здійсненні судово-правової реформи стало прийняття Верховної Радою України 07.02.2002 р. нового Закону України «Про судоустрій України» (набув чинності і введений в дію з 01.06.2002 р.).

З дня набрання чинності цим Законом втратив чинність Закон України «Про господарські суди», хоч посилення на нього у ст. 4 ГПК було виключено лише Законом України від 21.01.2010 р.

Протягом 2002–2010 рр. (до прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів») господарське процесуальне законодавство неодноразово (близько 25 разів) зазнавало змін, які, однак, не вплинули на основні принципи здійснення господарського судочинства. Серед новел законодавства за цей період доцільно зазначити норми щодо: 1) досудового врегулювання господарських спорів; 2) підвідомчості господарських спорів і підсудності справ господарським судам (зокрема, у зв'язку із запровадженням адміністративного судочинства, віднесенням до підвідомчості господарських судів корпоративних та земельних спорів, а також спорів щодо обліку прав на цінні папери); 3) запобіжних заходів; 4) забезпечення позову; 5) особливостей провадження у справах за участю іноземних суб'єктів господарювання та судового доручення тощо.

Продовжуючи подальшу реалізацію заходів з проведення судової реформи, Верховна Рада України 07.07.2010 р. прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів», яким, зокрема, внесла близько 60 змін і доповнень до ГПК. Чи не найрадикальніших змін зазнав перегляд судових рішень в апеляційному порядку, у касаційному порядку Вищим господарським судом України, а також порядок перегляду постанов Вищого господарського суду України (як і Вищого адміністративного суду України, а також новоствореного Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ) Верховним Судом України у зв'язку з визнанням Вищого господарського суду України судом касаційної інстанції (ст. 108 ГПК) і, відтак, скасуванням так званого інституту повторної касації, тобто права касаційного оскарження постанов і ухвал Вищого господарського суду України і перегляду їх у касаційному порядку Верховним Судом України.

Серед нововведень слід також відзначити запровадження автоматизованої системи документообігу в господарських судах

України, зміну процедури відводу судді та процедури витребування доказів, запровадження таємниці нарадчої кімнати тощо.

Згідно з Указом Президента України від 12 серпня 2010 року «Питання мережі господарських судів України», нині функціонують 27 місцевих господарських судів, 8 апеляційних господарських судів та Вищий господарський суд України.

З набуттям чинності 11 квітня 2014 року Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» розпочався новий етап реформування всієї судової системи України. Підвищення авторитету, зміцнення довіри громадян до судової гілки влади, відновлення законності і справедливості – основний лейтмотив зазначеного Закону. Необхідність змін у системі правосуддя підтримала вся суддівська спільнота, яка отримала право обирати і зробила важливий крок назустріч власній незалежності.

Нині в Україні діє ГПК України в новій редакції (2017), в якому господарська процесуальна форма набрала нових ознак, таких, які не були їй притаманні раніше, про що буде детально проаналізовано в наступних розділах.

Згідно зі ст. 125 Конституції України, судоустрій в Україні ґрунтується на принципах територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Отже, правосуддя в господарських відносинах здійснюється в Україні спеціалізованим судом – господарським. Тому можна дійти висновку, що судова система України розвивається в правильному напрямі, спираючись насамперед на національну традицію побудови судової системи і використовуючи досягнення світового досвіду.

1.2. Система господарських судів України

Вітчизняна судова система сьогодні ще не є до кінця сформованою, оскільки і нині триває процес її розбудови. Однак

її фундаментальні засади на сьогоднішній день закладені. Зокрема, передбачено, що судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Отже, первинним елементом судової системи в Україні є суд, тобто орган держави, який здійснює правосуддя, розглядаючи цивільні, кримінальні, господарські та інші справи на підставах чинного законодавства відповідно до встановлених процесуальних правил розгляду.

У процесі господарювання між підприємствами, державними та іншими органами виникають, функціонують, змінюються та припиняються численні господарські відносини. Ринковий механізм як складне економічне явище, не може працювати без зіткнень і конфліктів, що призводить до суперечностей між суб'єктами господарської діяльності. Такі суперечності між підприємствами, організаціями, державними та іншими органами стосовно їхніх прав та обов'язків у господарських відносинах називаються господарськими спорами. Саме ці господарські спори і є предметом розгляду та вирішення господарських судів.

Господарський суд – одна з гілок судової влади, на яку Конституцією України і чинним законодавством покладено здійснення правосуддя в господарських відносинах. Утворення системи господарських судів відображає процес становлення в Україні незалежної судової влади.

В Україні сформовано систему господарських судів, і це зумовило необхідність теоретичного усвідомлення організаційно-правової діяльності цих судів та практики реалізації господарського процесуального законодавства. Особливості статусу господарського суду визначаються тим, що він є незалежним органом у вирішенні всіх господарських спорів, що виникають між юридичними особами, державними та іншими органами, а також при розгляді справ про банкрутство.

Здійснюючи судочинство в господарських відносинах, господарські суди як спеціалізована ланка судової системи України покликані не лише розглядати справи у спорах з метою захисту прав та інтересів учасників господарських правовідносин, що охороняються законом, а й сприяти зміцненню законності в господарських правовідносинах та протидіяти виявам злочинності в економічній сфері.

Організація і діяльність господарських судів визначаються Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р., Господарським процесуальним кодексом України від 6 листопада 1991 р., іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Правова природа господарського суду як органу правосуддя визначається завданнями та повноваженнями, якими його наділено для виконання цих завдань. Завданням господарських судів є забезпечення захисту гарантованих Конституцією України та законами прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання, інтересів суспільства і держави.

Реалізація принципу інстанційності означає поділ судової системи на ланки, які формуються з урахуванням адміністративно-територіального устрою України. Суди, які належать до певної ланки судової системи, мають однакову предметну компетенцію, ті самі функції, і здебільшого, розташовані в межах територіальних одиниць, прирівняних одна до одної за адміністративним поділом.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється тільки судом. Господарські суди входять до системи судів загальної юрисдикції.

Господарські суди являють собою особливий різновид судових органів, що здійснюють судову владу шляхом вирішення господарських спорів та інших справ, віднесених до їх відання. Господарські суди мають власну компетенцію, а порядок судочинства в них має специфіку, встановлену Господарським процесуальним кодексом України.

Господарський суд є незалежним органом у вирішенні господарських спорів, які виникають між юридичними особами, державними та іншими органами, фізичними особами-підприємцями, а також при розгляді справ про банкрутство.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 ГПК України, завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. А також сприяння зміцненню законності.

Наведені завдання здійснюються господарськими судами притаманними їм способами і за допомогою повноважень, зазначених у господарському процесуальному законодавстві.

Господарські суди формують єдину систему, єдність якої забезпечується:

- 1) єдиними засадами організації та діяльності судів;
- 2) єдиним статусом суддів;
- 3) обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;
- 4) єдністю судової практики;
- 5) обов'язковістю виконання на території України судових рішень;
- 6) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів;
- 7) фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України;
- 8) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування.

Систему господарських судів становлять:

- місцеві господарські суди;
- апеляційні господарські суди;
- Верховний суд, у складі якого діє касаційний господарський суд.

Відповідно до ч. 2 ст. 21 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», місцевими господарськими судами є окружні господарські суди. Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції.

Суддя місцевого суду здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом.

Голова місцевого суду:

- 1) представляє суд як орган державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами;
- 2) визначає адміністративні повноваження заступника голови місцевого суду;

3) контролює ефективність діяльності апарату суду, погоджує призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду, а також вносить подання про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства;

4) видає на підставі акта про призначення судді на посаду, переведення судді, звільнення судді з посади, а також у зв'язку з припиненням повноважень судді відповідний наказ;

5) повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України, а також через веб-портал судової влади про вакантні посади суддів у суді у триденний строк з дня їх утворення;

6) забезпечує виконання рішень зборів суддів місцевого суду;

7) організовує ведення в суді судової статистики та інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства;

8) сприяє виконанню вимог щодо підвищення кваліфікації суддів місцевого суду;

9) вносить на розгляд зборів суду пропозиції щодо кількості та персонального складу слідчих суддів;

10) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голова місцевого суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази і розпорядження.

У разі відсутності голови місцевого суду його адміністративні повноваження виконує один із заступників голови суду за визначенням голови суду, за відсутності такого визначення – заступник голови суду, який має більший стаж роботи на посаді судді, а в разі відсутності заступника голови суду – суддя цього суду, який має більший стаж роботи на посаді судді.

Заступник голови місцевого суду здійснює адміністративні повноваження, визначені головою суду.

Апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції, з розгляду господарських справ.

Апеляційними судами з розгляду господарських справ є відповідно апеляційні господарські суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах.

Зокрема, відповідно до Указу Президента України від 29.12.2017 «Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах», утворено сім апеляційних господарських судів, а саме:

1) Східний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Донецьку, Луганську, Полтавську та Харківську області, з місцезнаходженням у місті Харкові;

2) Центральний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Дніпропетровську, Запорізьку та Кіровоградську області, з місцезнаходженням у місті Дніпрі;

3) Південний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, з місцезнаходженням у місті Севастополі;

4) Південно-західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Миколаївську, Одеську та Херсонську області, з місцезнаходженням у місті Одесі;

5) Північний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві;

6) Північно-західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Вінницьку, Волинську, Житомирську, Рівненську та Хмельницьку області, з місцезнаходженням у місті Рівному;

7) Західний апеляційний господарський суд в апеляційному окрузі, що включає Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську та Чернівецьку області, з місцезнаходженням у місті Львові.

У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається серед суддів цього суду строком на три роки. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду.

Апеляційний суд має такі повноваження:

1) здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом;

2) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики відповідні місцеві суди, Верховний Суд;

3) надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства;

4) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Суддею апеляційного суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, а також відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, зокрема щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років;

4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1–3 цієї частини, щонайменше сім років.

Суддя апеляційного суду здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом.

Відповідно до ст. 36 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Верховний Суд:

1) здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;

2) здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;

3) надає висновки щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою;

4) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

5) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;

6) забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;

7) забезпечує апеляційні та місцеві суди методичною інформацією з питань правозастосування;

До складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот.

У складі Верховного Суду діють:

- 1) Велика Палата Верховного Суду;
- 2) Касаційний адміністративний суд;
- 3) Касаційний господарський суд;
- 4) Касаційний кримінальний суд;
- 5) Касаційний цивільний суд.

До складу кожного касаційного суду входять судді відповідної спеціалізації. Так, у касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про):

- 1) банкрутства;
- 2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством;
- 3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів.

Інші палати у касаційних судах створюються за рішенням зборів суддів касаційного суду.

У Верховному Суді діє Пленум Верховного Суду для вирішення питань, визначених Конституцією України та ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». Склад і порядок діяльності Пленуму Верховного Суду визначаються цим Законом.

Суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфіка-

ційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із таких вимог:

- 1) має стаж роботи на посаді судді не менше десяти років;
- 2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років;
- 3) має досвід професійної діяльності адвоката, зокрема щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років;
- 4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1–3 цієї частини, щонайменше десять років.

Суддя Верховного Суду:

- 1) здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) бере участь у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду;
- 3) аналізує судову практику, бере участь у її узагальненні;
- 4) бере участь у розгляді питань, що виносяться на збори суддів відповідного касаційного суду, та здійснює інші повноваження, визначені законом.

1.3. Особливості організації господарського судочинства в зарубіжних країнах

Нині переважна більшість спорів, які впливають з цивільно-правових господарських правовідносин, стає об'єктом третейського розгляду. Заразом у більшості європейських країн третейський суд ще зовсім нещодавно суттєво обмежувався як форма вирішення спорів. Зокрема, в Італії до прийняття закону про арбітраж у 1983 році діяло правило, відповідно до якого сторони не могли відмовитися від підвідомчості суперечки італійському судові шляхом передання суперечки на вирішення арбітражу за кордоном, за винятком спорів між іноземцями або іноземцем та італійцем, що не є резидентом Італії (ст. 2 ЦПК Італії).

До цього моменту іноземці так само не мали права бути арбітрами на території Італії. Розвитку арбітражу в Італії перешкоджала також традиційна поширеність медіації, коли арбітр міг лише намагатися досягти мирової угоди сторін. Арбітраж у вузькому значенні, хоча й регулювався ЦПК України, застосовувався винятково для вирішення спорів, що випливають з договорів із казною. Крім того, тривалий час регулювання оподаткування в цій сфері ставило в нерівне положення третейський механізм вирішення спорів порівняно з державним правосуддям.

Сучасних рис арбітраж в Італії дістав з набранням чинності закону 1994 року, що визначив принципи автономії арбітражного застереження і «компетенції компетенції» арбітражу. Крім того, цим законом передбачалася перерва плин timerу позовної давності зверненням до третейського суду і відповідальність арбітрів за збитки, заподіяні сторонам тим, що рішення не було ухвалено впродовж передбаченого терміну, за необґрунтоване відмовлення арбітрів від виконання своїх функцій, а також низку інших положень.

У США арбітражна форма вирішення спорів розвивалася незалежність. Тривалий час (до прийняття Федерального закону про арбітраж 1925 року) американські суди не розглядали арбітражні угоди як обов'язкові для сторін і такі, що позбавляють суди права розглядати справу. Але на відміну від Англії право США ніколи не дозволяло переглядати арбітражні рішення за виняткових підстав. Нью-Йорк першим зі штатів США прийняв сучасний закон про арбітраж у 1920 році. Цей закон спеціально виключив можливість перегляду арбітражного рішення судом по суті. У 1922 році створено Американську Арбітражну Асоціацію, яка й дотепер є одним з найвпливовіших інститутів Американської юридичної системи. У 1925 році прийнято федеральний арбітражний закон США, який зобов'язував суди «здійснювати арбітражні угоди». Однак навіть у США арбітраж здобув популярності лише останніми десятиліттями.

У Латинській Америці тривалий час арбітраж доволі повільно розвивався. Причина полягала в тому, що в різних країнах застосовувалися різні підходи до визнання суті, юридичної природи третейського суду. Латиноамериканська юриспруденція розглядала

й дотепер розглядає третейський суд переважно з процесуальних позицій. На відміну від більшості інших країн, де арбітраж вважався інститутом договірної права, у Латинській Америці він є «похідною формою судочинства». Цю теорію названо – публічна теорія третейського суду.

Арбітражна угода визначається не як добровільне відмовлення від розгляду суперечки в суді, а як делегування частини повноважень суду арбітрів. Зокрема, публічна теорія третейського суду ґрунтується на Конституції Мексики, згідно зі ст. 14 якої ніхто не може бути позбавлений життя, свободи, власності, майна або прав без провадження в належному суді, що дотримує відповідно до закону основні формальності процедури, яка передує рішенням. Процесуальний кодекс розвиває цю статтю, передбачаючи процесуальні формальності для будь-якого процесу, від яких сторони не мають права відмовитися. Процесуальний кодекс передбачав також лише можливість передати для вирішення арбітражу суперечку, яка виникла. Крім того, стосовно процедури проведення третейського суду з будь-яких процесуальних питань, не погоджених окремо сторонами, арбітраж повинен був керуватися процесуальним кодексом.

Віднедавня Мексика відходить від загального застосування теорії до арбітражного процесу. У 1971 році Мексика підписала Нью-Йоркську Конвенцію, а в 1978 році – Панамську. Ці конвенції вимагають від судів країн-учасниць виконувати угоди про передавання спорів на вирішення третейському суду в майбутньому, а також встановлює жорстко обмежений перелік випадків, коли можливе відмовлення у визнанні або виконанні зарубіжного арбітражного рішення. Відповідно до Панамської конвенції, якщо не укладено окремої угоди між сторонами, арбітраж регулюється правилами процедури Міжамериканської Комісії з комерційного арбітражу (це єдина істотна відмінність Панамської Конвенції від Нью-Йоркської).

Названі правила значною мірою надають велику автономію сторонам. Останні зміни, які внесено у процесуальне законодавство Мексики в 1990 році, значною мірою застосували норми про регулювання третейського суду до Модельного закону про арбітраж. Однак норми про арбітраж Мексики, як і раніше, містять більш

обмежувальний режим щодо цього методу вирішення спорів, ніж більшість розвинених правових систем світу.

Зокрема, законодавство Мексики (ст. 1417 Комерційного кодексу) встановлює, що угода про передання суперечки до арбітражу повинна передбачати питання, що можуть бути передані на вирішення арбітражу, та ім'я арбітра або арбітрів або порядок їхнього призначення.

За невизначеності питань, що можуть бути передані на вирішення арбітражу, ця угода визнається несуттєвою. Позаяк угода про передання майбутніх суперечок на вирішення третейському суду не може точно визначити питання, які будуть предметом арбітражного розгляду, це дає відповідачам можливість заперечувати компетенцію третейського суду.

Загалом законодавство Мексики не містить норм, що встановлюють автономність арбітражного застереження і повноваження арбітражу самостійно визначати свою компетенцію (доктрина «компетенції щодо компетенції») і може бути інтерпретовано зворотним способом.

На Сході, у Китаї аж до 1994 року не існувало законодавства, яке б достатньою мірою регулювало третейське судочинство. Закон про арбітраж НДРК від 31 серпня 1994 року, що набрав чинності з 01 вересня 1995 року, був найпершим актом у цій сфері, що регулює і внутрішній, і міжнародний арбітраж.

До цього арбітраж існував у межах окремих указів, посилань до третейського суду, законодавчих актів і прийнятої практики. Але, незважаючи на відсутність кодифікованого законодавства третейське судочинство у країні діяло.

Першим постійно функціональним третейським судом після революційного Китаю стала Міжнародна Торговельна Арбітражна Комісія, утворена рішенням уряду Китаю від 06 травня 1954 року. Рішення Комісії були остаточні й не підлягали оскарженню. Сторони могли вибрати одного арбітра зі списку арбітрів Комісії або двох арбітрів, які потім вибирали третього з того самого списку.

Комісія мала право визначати заходи для забезпечення позову. Її компетенція обмежувалася суперечками з іноземними компаніями. У 1980 році повноваження Комісії було розширено для того, щоб вона мала право розглядати суперечки, що стосуються спіль-

них підприємств на території Китаю і міжнародних інвестиційних проєктів. 22 квітня 1987 року Китай став учасником Нью-Йоркської Конвенції. У 1988 році Комісія була перейменована в Китайську міжнародну економічну і торговельну арбітражну комісію (СІЕТАС) і одержала повноваження розглядати будь-які суперечки, пов'язані з міжнародними економічними і торговельними відносинами. З огляду на монополію щодо розгляду спорів з іноземними учасниками в Китаї СІЕТАС перетворилася на один з найбільших світових арбітражних центрів.

Про значний розвиток третейського розгляду господарських спорів у зарубіжних країнах засвідчує подальший аналіз досвіду різних країн світу. Так, розглядаючи законодавчий досвід США, доходимо висновку, що основні засади третейського розгляду врегульовано у Федеральному арбітражному законі 1925 року. У 1955 році на Національній конференції уповноважених з єдиних законів прийнято Єдиний арбітражний закон, який став модельним для розробки відповідних законів в окремих штатах.

У США третейський розгляд справ широко застосовується не тільки у сфері підприємницької діяльності, а й у спорах за участю комерційних корпорацій та державних органів, при розгляді спорів деліктних спорів – відшкодуванні позадоговірної шкоди.

З дослідження питань діяльності третейського суду у Франції доходимо висновку про наявність у законодавстві цієї країни відповідних інститутів. Зокрема, у сучасному Цивільному кодексі Франції (ЦК Франції) засади третейського розгляду спорів містяться в розділі XVI «Арбітраж» книги III ЦК Франції. У ст. 2059 ЦК Франції встановлено загальне правило, відповідно до якого будь-яка особа має право передавати власний спір на розгляд арбітражу.

Проте неспідсудними арбітражеві залишаються спори про правовідносини, які впливають з державного інтересу, і взагалі всі спори, що стосуються публічного порядку, громадської власності та громадських установ, дієздатності осіб, розлучення чи відокремлене проживання (ст. 2060 ЦК Франції). Цивільному праву Франції притаманний цивілістичний дуалізм. Поряд з ЦК у Франції діє Торговий кодекс (ТК Франції).

Щодо регулювання третейського розгляду спорів у ст. 631 ТК Франції наведено перелік спорів, які за домовленістю сторін

при укладенні контрактів сторони можуть передавати на розгляд арбітражу. Зокрема, це спори, що стосуються зобов'язань та угод між особами, які займаються торгівлею (роздрібною чи оптовою) та здійснюють банківську діяльність; між учасниками торговельних товариств; з торгових справ між будь-якими особами.

Арбітражні угоди за некомерційними правочинами між громадянами законодавством Франції визнаються недійсними. Арбітражна практика Франції пішла шляхом визнання недійсними й арбітражні застереження, які включаються у статут некомерційної організації.

За французькою арбітражною доктриною недійсність контракту загалом спричинює і недійсність арбітражної угоди; водночас розірвання контракту не впливає на чинність арбітражної угоди.

Процесуальні аспекти провадження за арбітражними справами врегульовані у книзі IV «Арбітраж» чинного ЦПК Франції. У цьому розділі ЦПК Франції згадуються два види арбітражної угоди: арбітражне застереження і компроміс.

Арбітражне застереження – це вид арбітражної угоди, що включається в контракт; компроміс – це угода, за якою сторони передають спір, що виник, на розгляд арбітражу. На відміну від застереження (яке спрямовує будь-який спір, що виникає з виконання контракту на розгляд арбітражу), у компромісі повинен чітко зазначатися предмет спору.

Якщо спір, що перебуває в компетенції арбітражу, з огляду на арбітражну угоду потрапив на розгляд державного суду, то останній повинен визнати себе некомпетентним. Проте сторони мають право звертатися до державного суду (трибуналу) у таких випадках: при виникненні нездоланих ускладнень щодо призначення арбітрів; для продовження терміну розгляду спору; при розбіжностях у екзекватурі; для вжиття заходів забезпечення позову.

Арбітри не пов'язані процесуальними правилами та регламентами державних судів і мають право самостійно встановлювати арбітражну процедуру, якщо інше не передбачено угодою сторін; проте існує правило, згідно з яким арбітражна процедура не повинна суперечити вихідним засадам цивільного процесу, що містяться в ЦПК Франції.

Сторони мають право уповноважувати арбітрів бути «дружніми посередниками». У такому разі арбітри третейського суду

не пов'язуються також нормами матеріального права, але арбітри не мають права порушувати загальні вимоги публічного порядку.

Серед країн із розвинутою системою третейських судів вагоме місце посідають Німеччина, Англія, Австралія, Канада та ін.

Зокрема, у Німеччині в 1997 році прийнято нове законодавство про арбітраж, яке доповнило десяту книгу ЦПК ФРН; в Англії аналогічний закон прийнято в 1996 році, в Австралії – у 1991 році.

В Австралії прийнято Закон про суд (посередництво та третейський суд). Згідно з цим Законом Сімейний та Федеральний суди Австралії можуть пропонувати сторонам спору винести справу на розгляд третейського суду або розглянути її за іншими альтернативними процедурами розв'язання спорів (медіація). Австралійські юристи стверджують, що в країні сформувалася доволі своєрідна та оригінальна система третейського розгляду, яка значно відрізняється від Британської та Американської моделей, що наразі дало можливість Австралії зайняти в цій частині лідерську позицію в усьому Азіатсько-тихоокеанському регіоні. Третейський розгляд в Австралії має давні традиції і бере початок з XVIII ст., коли серед білих емігрантів почали створюватися третейські суди на підставі англійського закону про третейські суди 1697 року. Заразом найбільший інтерес до третейських судів виявився у другій половині XX ст.

У розділі 51 Конституції Австралії встановлено, що Парламент наділений владою приймати закони, що стосуються «узгоджувальних процедур та третейського суду для відвернення та врегулювання галузевих спорів, що виходять за межі одного штату». У 1975 році у країні почав функціонувати Інститут третейських судів Австралії, який став осередком професійної підготовки третейських суддів; у 1982 році створюється Австралійський центр з комерційних спорів і до 1990 року усі австралійські штати прийняли закони про комерційний арбітраж.

Координує діяльність третейських судів створена в 1995 році. Національна консультативна рада з альтернативного розв'язання спорів. Комерційні спори в Австралії розглядає створена в 1956 році Австралійська комісія з узгоджувальних процедур та третейського суду, діяльність якої координується Промисловим відділом Федерального суду Австралії. У функції цієї Комісії

входить відправлення третейського розгляду, а Промисловий відділ Федерального суду компетентний тлумачити рішення Комісії та надавати їм виконавчої сили. Третейська процедура доволі популярна в Австралії. Так, близько 95% сімейних спорів вирішують саме третейські суди чи інші альтернативні процедури.

Особливості третейського розгляду в Австралії визначаються законодавством кожного штату чи території. Рішення третейських судів реєструються у державних судах і виконуються в тому ж порядку, що й рішення державного суду. Австралійський Федеральний суд у певних випадках має право передавати справу на розгляд третейського суду навіть у разі незгоди сторін.

Цікавий підхід щодо форми арбітражної угоди, запропонований англійським третейським законодавством: вимоги Арбітражного закону 1996 року поширюються лише на підписані сторонами письмові арбітражні угоди. Усна арбітражна угода так само вважається чинною, і спір може бути переданий на розгляд арбітражу, але на цю угоду не поширюється режим Арбітражного закону 1996 року.

Аналіз зарубіжного досвіду розвитку третейського розгляду в різних країнах світу – доволі актуальна проблема, позаяк дає змогу дослідити динаміку цього юридичного явища, провести компаративний аналіз суміжних правових інститутів, що сприятиме запровадженню на теренах вітчизняної правової системи тільки найкращих світових взірців третейських систем розгляду спорів і на основі синтезу зарубіжних досягнень з національними традиціями праворозуміння та правосприйняття створенню власної унікальної моделі третейського розгляду, що відповідатиме і світовим стандартам, і потребам української судово-правової реформи.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть причини та суспільні умови, завдяки яким виникли перші торговельні суди й виокремилося торговельне судочинство?

2. Яку періодизацію історії становлення господарської юрисдикції ви можете назвати?

3. У чому полягає значення комерційного суду м. Одеси для розвитку господарської юрисдикції?
4. Яка система господарських судів України?
5. Охарактеризуйте систему господарських (комерційних, арбітражних) судів у різних країнах.
6. Які завдання та функції господарських судів в Україні?
7. За часів Київської Русі перший суд для торговців знаходився у м. Новгороді. На території сучасної України перші комерційні суди з'явилися в містах Одесі, Ізмаїлі та Феодосії. Дайте відповідь, чому господарські суди насамперед виникли саме в цих містах?
8. Поясніть, чому виконавче провадження є не окремим процесом, а останнім етапом господарського процесу?
9. Чи існують мовні перешкоди (бар'єри) при реалізації права звернення до господарського суду?
10. Яка практична цінність і значення принципів господарського процесу як гласність судового розгляду, змагальності сторін і обов'язковості судових рішень?
11. У чому принципова різниця між метою арбітражу і метою суду?

Дайте визначення таких понять: арбітраж, суд, апарат суду, система господарських судів України, підкоморські суди, колегія господарського суду, палата суду, арбітражна комісія, місцевий господарський суд, апеляційний господарський суд, Верховний Суд, Касаційний господарський суд, третейський суд, праворозуміння, правосприйняття, господарський процес, господарське судочинство, правосуддя.

Теми рефератів

1. Проведіть порівняльний аналіз організації господарського судочинства в США та Україні.
2. Проведіть порівняльний аналіз організації господарського судочинства у Франції та Україні.
3. Розвиток господарського судочинства в Україні.

Завдання

1. Порівняйте систему господарських, адміністративних та загальних судів України. Визначте відмінності.

2. Поясніть розбіжність у кількості місцевих та апеляційних господарських судів.

3. Обґрунтуйте відмінність колегії від палати та поясніть значення їх функціонування.

Тести

1. Правова природа господарських судів України регулюється:

- а) Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;
- б) Господарсько-процесуальним кодексом України;
- в) постановами Пленуму Вищого господарського суду України;
- г) Цивільним процесуальним кодексом України.

2. Місцевими господарськими судами є:

- а) господарські суди АРК, областей, міст Києва і Севастополя;
- б) господарські суди областей, міст Києва і Севастополя;
- в) господарські суди АРК, міст Києва і Севастополя;
- г) усі суди, які знаходяться в місті.

3. Місцеві господарські суди наділені такими повноваженнями:

- а) розгляд справ, які виникають із будь-яких правовідносин;
- б) розгляд справ, які виникають із господарських правовідносин, а також інших справ, віднесених процесуальним законом до їх підсудності;
- в) а) та б);
- г) контроль за господарськими повноваженнями.

4. До структури місцевого господарського суду входять:

- а) голова, судді місцевого суду;
- б) голова, заступник, судді місцевого суду;
- в) судді місцевого суду, голова суду, секретар;
- г) усі, хто працюють згідно з штатним розписом у даному господарському суді.

5. З розгляду окремих категорій справ у апеляційних судах можуть бути створені:

- а) судові палати;
- б) Президія;
- в) а) та б);
- г) департамент.

6. Систему спеціалізованих господарських судів становлять:

- а) місцеві й апеляційні господарські суди;
- б) місцеві й апеляційні господарські суди, Вищий господарський суд України;
- в) місцеві, апеляційні та Верховний Суд України;
- г) місцеві, апеляційні, касаційні господарські суди та Вищий господарський суд України і комітети для контролю за діяльністю суддів.

7. Повноваження апеляційного господарського суду полягають у такому:

а) перегляд справ у апеляційному порядку відповідно до процесуального закону, ведення і аналіз судової статистики;

б) вивчення й узагальнення судової практики, надання методичної допомоги в застосуванні законодавства місцевим судам, здійснення інших повноважень, передбачених законом;

в) а) та б);

г) перегляд справ у апеляційному порядку відповідно до процесуального закону, розгляд у першій інстанції справ, визначених законом, ведення й аналіз судової статистики.

8. Основними завданнями господарського суду є:

а) зміцнення законності у сфері господарської діяльності, захист прав і законних інтересів учасників господарських відносин;

б) внесення пропозицій про вдосконалення правового регулювання суб'єктів господарської діяльності;

в) а) та б);

г) контроль за діяльністю суб'єктів господарювання.

9. Господарські суди – це:

а) суди загальної юрисдикції;

б) спеціалізовані суди;

в) правильно а) і б);

г) контрольний орган.

10. Місцеві господарські суди – це:

а) органи з первісного розгляду господарських спорів;

б) органи з перевірки правильності рішень у порядку нагляду, винесених суддями даного суду;

в) органи з надання методичної допомоги апеляційним господарським судам;

г) органи, які контролюють діяльність суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Бенедіктова І. «Проарбітражні» зміни до Господарського процесуального кодексу України у контексті судової реформи. *Право України*. 2017. № 9. С. 77–82.

2. Бобкова А. Новели проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 45–50.

3. Буряк Я. Участь місцевих державних адміністрацій у господарському процесі: судова практика та проблемні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 26–30.

4. Бутирський А. Проект Господарського процесуального кодексу України: крок уперед чи два назад. *Право України*. 2017. № 9. С. 56–62.

5. Господарський процес в суді першої інстанції за новими правилами. Книга-інфографіка Васильченко Т., Причко О. К. : Алерта, 2018. 472 с.

6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798 XII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798_12 (дата звернення: 12.10.2021).

7. Мелех Л. В. Господарське судочинство України як чинник забезпечення господарського правопорядку. *Збірник наукових праць науково-педагогічних працівників кафедри господарсько-правових дисциплін*. 2016. С. 20–38.

8. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України (станом на 20.01.2018р.) / за заг ред. О. С. Короеда. К. : Центр учбової літератури, 2018. 400 с.

9. Ніколенко Л. Уніфікація норм у проєкті Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 63–69.

10. Подцерковний О. Потреба в адаптації та наближенні до практики новел проєкту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 35–44.

ПОНЯТТЯ ТА СТАДІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Господарський процес. Господарська процесуальна форма

Поняття «арбітраж», «арбітражний» доволі часто трапляються в назвах органів, які розглядають та вирішують різні суперечки, але не входять до системи арбітражних (господарських) судів, які реалізують судову владу. Наприклад, існує Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України. На біржах створюються органи з вирішення спорів, що впливають з біржових угод, так звані «біржові арбітражі».

За правовою природою – це третейські суди, що вирішують спори за самостійними правилами і регламентами. Діяльність таких судів не входить у поняття господарського процесу.

Господарський процес є встановленим нормами господарського процесуального права форма діяльності державних господарських судів в Україні, спрямована на захист оспорюваного чи порушеного права організацій, громадян-підприємців, акціонерів відповідно до концепції цих судів.

Цілком можливо представляти господарський процес як визначений нормами господарського процесуального права постадійний рух справи по якій виник спір у процесі економічної та іншої підприємницької діяльності, що впливає з цивільних правовідносин (економічні суперечки) або з публічних правовідносин, включаючи адміністративні.

Предметом господарського процесу як форми діяльності суду є економічні суперечки чи інші справи, віднесені до компетенції господарських судів Господарським процесуальним кодексом України. Кінцевою метою господарського процесу є відновлення порушеного права в реальності чи встановлення юридичних фактів.

Передбачений нормами господарського процесуального права порядок порушення процесу, підготовки справи до розгляду, розгляду і вирішення справи, оскарження та перегляду актів суду, а також виконання рішень господарського суду називається *процесуальною формою*. В господарському процесі суд, сторони, інші учасники можуть вчиняти ті дії, які передбачені господарськими процесуальними нормами. На відміну від цивільного процесу в господарському процесі не передбачено вчинення процесуальних дій за аналогією закону або права.

Формалізація господарського процесу не є випадковою. Роль і значення процесуальної форми полягає в тому, щоб забезпечити захист дійсно наявних прав суб'єктів господарювання і гарантувати винесення законних і обґрунтованих рішень.

Закон, зокрема ГПК України, встановлює процесуальний порядок діяльності суду з розгляду і вирішення справ не заради форми, а для того, щоб досягти правильного кінцевого результату щодо конкретних спорів. Процесуальна форма виступає як засіб досягнення законності у правозастосовній діяльності господарських судів.

При відсутності точного регламенту правової діяльності господарського суду розгляд справ зводився б до нескінченних спорів щодо дотримання процесуальних прав і обов'язків, тобто до процесуальних питань, але не до вирішення справи по суті. Щоб уникнути цього, господарський процесуальний закон визначає, хто може звернутися до суду і від кого приймаються заяви, встановлює перелік підвідомчих господарському суду справ, правила розподілу справ між ланками господарської судової системи (підсудність спорів), а також склад господарського суду і учасників процесу, перераховує види доказів і правила доказування, зміст рішення суду тощо.

Господарському суду, іншим учасникам процесу законом надаються певні і відповідні їх процесуальному становищу права

і покладаються обов'язки. Зокрема, обов'язок доказування є на сторонах у справі.

Процесуальні права й обов'язки реалізуються в ході процесу у вигляді процесуальних дій. Наприклад, приватний підприємець може вести справу в господарському суді особисто, але може видати довіреність на ведення справи представнику і заявити клопотання про його участь у процесі.

Праву сторін клопотати перед господарським судом про призначення, наприклад, експертизи у справі кореспондує обов'язок суду дати відповідь на це клопотання у своїй ухвалі.

Отож господарський процес становить єдність процесуальних дій, процесуальних прав і обов'язків господарського суду, осіб, що беруть участь у справі, та інших учасників процесу.

Основні риси господарської процесуальної форми полягають у тому, що:

- господарський суд і учасники господарського процесу підпорядковуються нормам господарського процесуального права;

- учасники процесу виконують лише ті процесуальні дії, які заздалегідь запрограмовані господарськими процесуальними нормами;

- порядок звернення до суду, прийняття заяви та підготовки справи до розгляду, порядок вирішення спору, структура рішення і регламент його перегляду, а також виконання зумовлені законом;

- відносини між господарським судом і учасниками процесу не можуть мати характер фактичних відносин, а тільки правовідносин;

- господарська процесуальна форма надає сторонам рівні можливості захищати право (змагатися), право брати участь у процесі, подавати докази, користуватися правовою допомогою, оскаржити рішення, брати участь у виконавчому провадженні.

Значення господарської процесуальної форми полягає в тому, що при її суворому дотриманні вона гарантує організаціям, підприємцям захист їх майнових і немайнових прав, відновлення порушеного права. Процесуальна форма забезпечує сторони від суб'єктивізму суддів і веде до досягнення істини в правосудді.

2.2. Принципи господарського процесу

За своєю юридичною природою принципи господарського процесу є нормами права, які відрізняються від звичайних норм більш загальним характером.

Учені-господарники під принципами розуміють провідні ідеї, керівні засади правового регулювання тих чи інших відносин та об'єктивно зумовлені засади, згідно з якими формується правова система загалом та здійснюється правове регулювання.

Принципи господарського процесу – основні засади (загальні керівні положення), що визначають характер організації господарського суду та його діяльності зі здійснення правосуддя в господарських відносинах.

Деякі вчені під принципами господарського процесу розуміють закріплені в законодавстві загальні керівні положення про господарські суди, які відображають найбільш важливі якісні особливості цієї процесуальної системи, визначають сутність і призначення всіх її інститутів і правил судового розгляду спорів.

Принципи господарського процесу поділяються на: а) принципи, що визначають організацію та устрій господарського суду (організаційні принципи); б) принципи, які регулюють діяльність господарського суду (функціональні принципи).

До організаційних принципів належать:

1. Принцип здійснення правосуддя тільки судом.
2. Принцип одноосібного і колегіального розгляду справ.
3. Принцип самостійності суддів, їх незалежності й підпорядкування тільки закону.

4. Принцип гласності та відкритості судового процесу.

5. Принцип державної мови судочинства.

До функціональних принципів належать:

1. Принцип законності.
2. Рівність учасників господарського процесу перед законом і судом.
3. Принцип диспозитивності.
4. Принцип змагальності.
5. Принцип оперативності розгляду господарських спорів.
6. Принцип обов'язковості судових рішень.
7. Принцип безпосередності.

Значення принципів господарського процесуального права полягає в наступному:

1) принципи господарського процесуального права є орієнтиром у нормотворчій діяльності, дозволяючи удосконалювати господарське процесуальне законодавство, оскільки вся система права і окремі його норми повинні відповідати певним принципам. Такий підхід у правотворчій діяльності законодавця повинен суворо дотримуватися при внесенні відповідних змін і доповнень при вдосконаленні процесуального законодавства;

2) вони дозволяють суду забезпечити правильне розуміння господарського процесуального законодавства та застосовувати його відповідно до дійсного змісту. Ними суд керується при тлумаченні норм права.

Принципи господарського процесуального права чітко висловлюють сутність процесу. У них концентруються погляди законодавця на характер і зміст господарського судочинства.

Через важливе значення принципи господарського процесу підлягають обов'язковому точному дотриманню при розгляді конкретної справи. Відступ від принципів розглядається як порушення закону.

Класифікація принципів господарського процесуального права можлива за різними підставами. Залежно від того, в одній або декількох галузях права діють відповідні принципи, вони поділяються на такі види:

1) загально-правових – присутні у всіх без винятку галузях права, наприклад, законності;

2) міжгалузеві – закріплені в нормах декількох галузей права, зазвичай, близьких за характером. Сюди відносяться майже всі принципи судоустрою, закріплені в процесуальному законодавстві, наприклад, гласність судового розгляду;

3) галузеві – закріплені в нормах тільки однієї конкретної галузі права. Раніше до господарського процесуального права до таких належала низка принципів, наприклад принципи арбітражу, доарбітражного врегулювання, однак, тепер всі вони втратили своє значення, оскільки не мають нормативної основи.

Окремо до головних галузевих принципів господарського процесуального права належать:

- принцип законодавчого регулювання відносин у сфері господарського судочинства;
- принцип доступності до господарського судочинства;
- принцип справедливого, об'єктивного та неупередженого захисту прав господарюючих суб'єктів у господарських судах;
- принцип змагальності розгляду господарських спорів у судах;
- принцип винесення об'єктивних, неупереджених та законних рішень;
- принцип обов'язковості виконання рішень господарських судів;
- принцип доступності апеляційного та касаційного оскарження рішень господарських судів.

За характером нормативного джерела, в якому закріплений конкретний принцип, можна виділити конституційні принципи господарського процесуального права та принципи господарського судочинства, закріплені галузевим законодавством.

Усі принципи господарського процесуального права взаємопов'язані і водночас кожний із них послідовно розкриває зміст галузі господарського процесуального права загалом.

Принцип верховенства права в господарському процесі.

Суд під час розгляду справи керується принципом верховенства права. Він розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Застосовує інші правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Суд застосовує під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Суд застосовує норми права інших держав у разі, коли це передбачено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечать Конституції України, то застосовує не такий закон чи інший правовий акт, а норми Конституції України як норми прямої дії.

У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України.

У разі невідповідності правового акта правовому акту вищої юридичної сили суд застосовує норми правового акта вищої юридичної сили. У разі невідповідності правового акта міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір України.

Якщо спірні відносини, зокрема за участю іноземної особи, не врегульовані законодавством, суд застосовує звичаї, які є вживаними у діловому обороті. Якщо спірні відносини не врегульовані законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосований, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад і змісту законодавства (аналогія права).

Забороняється відмова у правосудді з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини.

Принцип диспозитивності та змагальності в господарському процесі. Суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених цим Кодексом випадках. Збирання доказів у господарських справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених ГПК України. Учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Таке право мають також особи, в інтересах яких заявлено вимоги, за винятком тих осіб, які не мають процесуальної дієздатності.

Судочинство у господарських судах провадиться на засадах змагальності сторін. Учасники справи мають рівні права щодо

виконання всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених цим Кодексом. Кожна сторона має довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, окрім випадків, встановлених законом. Кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи не вчиненням нею процесуальних дій.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість:

- 1) керує ходом судового процесу;
- 2) сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами;
- 3) роз'яснює у разі необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій;
- 4) сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом;
- 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків.

Принцип рівноправності сторін у господарському процесі. Згідно зі ст. 129 Конституції України правосуддя відбувається на засадах рівності всіх учасників судочинства перед законом і судом. Цей принцип забезпечується тим, що кожна господарська справа розглядається в тому ж самому процесуальному порядку і з однаковим об'ємом гарантій для осіб, що беруть участь у справі.

Господарські суди при вирішенні спорів:

- застосовують господарські та інші матеріальні закони до всіх підприємств і громадян рівною мірою, незалежно від того, хто є суб'єктом спору;
- правове положення будь-якого учасника господарського процесу визначається лише його процесуальним становищем.

Правосуддя в господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, підпорядкування, місцезнаходження, місця створення та реєстрації, законодавства, відповідно до якого створена юридична особа, та інших обставин; рівності всіх фізичних осіб незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних

та інших переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак; рівності фізичних та юридичних осіб незалежно від будь-яких ознак чи обставин.

Відповідно до ст. 46 ГПК України, сторони користуються рівними процесуальними правами.

Сутність процесуальної рівноправності полягає в тому, що сторони в господарському процесі наділяються рівними (але не однаковими) процесуальними правами та обов'язками. Це забезпечує рівність можливостей для зацікавлених осіб у разі звернення до суду, а також при використанні процесуальних засобів захисту своїх інтересів. Закріплення цього принципу обумовлено насамперед рівноправністю суб'єктів у матеріальних (господарських) правовідносинах, з яких виникає судовий спір.

Сторони наділяються не тільки рівними правами, але і рівними обов'язками: вони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами.

Принцип процесуальної рівноправності сторін пов'язаний з принципами диспозитивності та змагальності, у поєднанні з якими і досягається справжня рівність сторін у господарському судочинстві. Суд зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом засоби із забезпечення цього принципу.

2.3. Стадії господарського судочинства

Діяльність господарського суду з розгляду і вирішення підвідомчих йому спорів відбувається в певній логічній послідовності, за стадіями процесу.

У кожній стадії господарського процесу процесуальні відносини мають специфічний характер, який визначається об'єктом цих відносин, суб'єктивним складом учасників на кожній стадії, змістом і метою процесуальних дій.

Суворе дотримання процесуального порядку при чиненні правосуддя має забезпечити винесення законного та обґрунтованого судового рішення у справі.

Стадією господарського процесу називається сукупність процесуальних дій, спрямованих до однієї прилеглої мети. Прилегла мета дії господарського суду (судді) може виражатися у вирішенні питань, пов'язаних з прийняттям позовної заяви від організації, тобто порушенням процесу, підготовкою справи до судового розгляду, проведенням судового розгляду тощо.

Перша (початкова) стадія господарського процесу – прийняття позовної заяви до провадження, а також заяви у справах непозовного провадження. Об'єктом процесуальних дій і правової оцінки господарського судді на цій стадії є пред'явлена позовна заява з усіма долученими до неї матеріалами, вивчення їх погляду підвідомчості та підсудності справи, а також інших критеріїв, необхідних для прийняття справи до провадження. На цій стадії суддя одноособово виносить ухвалу про порушення провадження у справі. За наявності підстав суддя може повернути заяву або залишити позовну заяву без руху.

Після порушення провадження у справі в господарському суді слідує стадія підготовки справи до судового розгляду. Мета цієї стадії полягає в тому, щоб забезпечити правильне і своєчасне вирішення справи судом.

Основна стадія господарського процесу – судовий розгляд. Вона визначається як основна, оскільки в ній розглядаються і вирішуються спори по суті, дається остаточна відповідь на заявлені вимоги. Формою розгляду справи є засідання господарського суду зазвичай, ця стадія завершується прийняттям рішення, однак бувають випадки припинення провадження у справі або залишення позову без розгляду.

У процесі передбачена стадія перевірки законності та обґрунтованості актів господарського суду в суді апеляційної інстанції. Раніше в діяльності державного арбітражу такої стадії не існувало і рішення переглядалися тільки в порядку нагляду.

Окрім апеляційної, встановлені й інші стадії перегляду рішень господарських судів: провадження в суді касаційної інстанції, перегляд актів господарських судів за нововиявленими обставинами тощо.

Господарський процес у справі має закінчуватися виконанням рішення господарського суду, яке набрало законної сили.

Рішення господарського суду підлягає обов'язковому виконанню всіма організаціями, установами, посадовими особами, громадянами-підприємцями на всій території України. Існують певні правила виконавчого провадження, що регулюють відносини між боржником і стягувачем.

На будь-якій стадії господарського процесу і при виконанні судового акту може бути укладена сторонами мирова угода, це означає, що необов'язково, щоб процес по кожній справі проходив всі можливі стадії, передбачені законом.

Для кожної стадії притаманна певна сукупність процесуальних дій. Початок і закінчення стадії оформлюється відповідним процесуальним документом, зокрема, ухвалою суду.

До стадій господарського процесу відносять:

- 1) відкриття провадження по справі;
- 2) підготовче провадження;
- 3) розгляд справи по суті;
- 4) судові дебати та ухвалення рішення;
- 5) перегляд судових рішень у порядку апеляційного провадження;
- 6) перегляд судових рішень у порядку касаційного провадження;
- 7) перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами;
- 8) виконавче провадження.

Наявність зазначених стадій не означає, що будь-яка господарська справа обов'язково має пройти їх усіх. Рух господарської справи може бути завершено, наприклад, на стадії розгляду справи по суті.

2.4. Форми господарського процесу

Ст. 12 ГПК України передбачено, що господарське судочинство здійснюється у порядку:

- 1) наказного провадження;
- 2) позовного провадження (загального або спрощеного).

Наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо.

У господарському процесі наказне провадження може застосовуватися за вимогами про стягнення грошової заборгованості за договором, укладеним у письмовій формі, якщо сума вимог не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Спрощене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

Малозначними вважаються справи, в яких ціна позову не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також нескладні справи, визнані судом малозначними. Не можуть вважатися малозначними справи, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, а також справи, в яких ціна позову перевищує 500 розмірів прожиткового мінімуму.

Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні.

Розгляд справи в порядку загального позовного провадження передбачає проходження всіх передбачених кодексом стадій судового процесу.

При вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження суд враховує:

- 1) ціну позову;
- 2) значення справи для сторін;
- 3) обраний позивачем спосіб захисту;
- 4) категорію та складність справи;
- 5) обсяг та характер доказів у справі, зокрема чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо;
- 6) кількість сторін та інших учасників справи;
- 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес;
- 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження

Господарські суди розглядають справи про банкрутство у порядку, передбаченому для позовного провадження, з урахуванням особливостей, встановлених *Кодексом України з процедур банкрутства*.

2.5. Господарські процесуальні правовідносини

Господарські процесуальні відносини охоплюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з розглядом та вирішенням економічних спорів у господарських судах.

Господарські процесуальні відносини є конкретизацією відносин, які виникають між їх суб'єктами при наділенні учасників правовідносин процесуальними правами та обов'язками. Господарські процесуальні відносини реалізуються через механізм взаємодії процесуальних прав і обов'язків, оскільки суб'єкти господарських процесуальних відносин є їх персональними носіями. Права й обов'язки учасників господарських процесуальних відносин перебувають у нерозривній єдності і пов'язують їх учасників. Особливий суспільний зв'язок між учасниками господарських процесуальних відносин, який реалізується через їх права та обов'язки, є найважливішою характеристикою правовідносин.

Зв'язок між процесуальним правом уповноваженої особи та обов'язком іншої особи є об'єктивно необхідним і становить єдині правовідносини. Права та обов'язки, що кореспондуються з ними, поділені процесуальним законом і закріплені за відповідними учасниками господарських процесуальних відносин. Інакше їх здійснення було б неможливим. Якщо процесуальному праву не кореспондуватиме юридичний обов'язок, а юридичному обов'язку – процесуальне право, то норми господарського процесуального права матимуть декларативний характер. Розуміння цього механізму необхідне законодавцеві, оскільки жоден цивільний процесуальний або господарський процесуальний кодифікуючий закон не був би прийнятий без цього недоліку.

Спір про право у процесуальному сенсі виникає, коли зацікавлена особа стверджує, що суб'єктивне право або інтерес, який охороняється законом, порушені, потребують судового захисту. Спір про право є лише особливим станом суб'єктивного права, регулятивними правовідносинами, що опинилися в стані спору.

Спір можна розглядати, як матеріально-правовий, тобто такий, що виник у результаті порушення регулятивних правовідносин, існує до і поза процесом; і процесуальний, заснований на охоронних правовідносинах, який виникає у зв'язку зі заявою зацікавленої особи на адресу суду про те, що у неї є суб'єктивне право або інтерес, які охороняються законом, порушені або оспорені, а тому потребують захисту. Доцільно мати єдине уявлення про спір, який не існує окремо від матеріально-правового змісту і процесуальної форми втілення, тоді як виключно у наукових цілях можуть розглядатися його умовно автономні матеріально-правовий і процесуальний аспекти.

Для виникнення і розвитку господарських процесуальних відносин необхідна наявність юридичних фактів, які спричинили порушення суб'єктивних прав та інтересів. Інакше має місце відсутність спору про право, а отже, і підстави для ухвалення заяви до провадження. Звернення за судовим захистом зумовлює обов'язок господарського суду прийняти заяву до свого провадження або відмовити в прийнятті її до провадження з посиланням на підстави, передбачені законом (ст. 175 ГПК). За наявності недоліків форми або змісту позовної заяви вона підлягає поверненню з вичерпним переліком допущених помилок (ст. 174 ГПК).

За реальними діями господарського суду, позивача, відповідача, прокурора, третіх осіб, експертів, інших учасників господарського процесу при розгляді спору необхідно бачити відносини між ними, опосередковані відносинами з господарським судом. Така процесуальна конструкція обґрунтовано прийнята в процесуальній теорії та реалізована законодавцем. Тому дії та поведінка учасників процесу поза їх суспільним зв'язком з господарським судом не можуть бути предметом галузі господарського процесуального права.

Нерозривний зв'язок між процесуальними правами і юридичними обов'язками, їх характеристика через поняття господарських

процесуальних відносин засвідчує лише принциповий зв'язок між соціальними і правовими явищами. Але не всі права та обов'язки при розгляді спору у тій або іншій справі є елементами цього логічного зв'язку.

Отже, господарські процесуальні відносини треба розглядати не загалом, а конкретно, з урахуванням розмаїття правових засобів, які використовуються при дії юридичних норм на суспільні відносини.

Правовідносини є тим засобом, за допомогою якого норми права реалізуються в поведінці їх учасників. Якщо норми господарського процесуального права складають статичні конструкції, то господарські процесуальні відносини утворюють їх динамічні конструкції в тому або іншому вигляді. Слід розрізняти відмінності між господарськими процесуальними відносинами та господарськими процесуальними нормами. Процесуальні правовідносини визначають поведінку учасників господарського процесу й існують вони лише тією мірою, в якій суб'єктивні права та юридичні обов'язки отримали реальне втілення. Тому не можна змішувати реальні господарські процесуальні відносини з ідеальними моделями поведінки, які закріплені в господарських процесуальних нормах.

Для предмета галузі господарського процесуального права господарські процесуальні відносини цікаві у зв'язку з необхідністю визначення місця, яке вони займають у механізмі правового регулювання. Зокрема, ***господарські процесуальні відносини виконують три функції.***

Перша функція полягає в тому, що вони фіксують коло осіб, на яких поширюється дія господарських процесуальних норм у певний момент. Господарські процесуальні відносини характеризуються тим, що мають конкретний характер. Тут відсутні загальні суб'єкти, поіменно відомі та визначені всі їх учасники.

Друга функція нормативно закріплює конкретну поведінку, якої повинні або можуть дотримуватись учасники господарських процесуальних відносин, зміст прав та обов'язків, що визначають обсяг правоздатності учасників господарських процесуальних відносин.

Третя функція господарських процесуальних відносин охоплює умови для реалізації спеціальних правових засобів забезпе-

чення процесуальних прав та обов'язків. Це насамперед передбачені ст. 83 Господарського процесуального кодексу України судові штрафи.

Отож конкретизація суб'єктів господарських процесуальних відносин, нормативне закріплення їх правомочності, дія спеціальних правових засобів забезпечення реалізації процесуальних прав та обов'язків визначають механізм господарського процесуального регулювання.

Господарські процесуальні відносини слугують для реалізації суб'єктивних прав фізичних і юридичних осіб за допомогою вирішення господарським судом заявлених спорів. Суб'єктивне право є не чим іншим як мірою дозволеної поведінки уповноваженої особи. Реалізувати суб'єктивне право можна шляхом звернення до господарського суду за захистом порушених або оспорюваних матеріальних прав та інтересів, що охороняються законом. Право на судовий захист і право на звернення до господарського суду – де самостійні суб'єктивні права.

Зміст права на звернення до господарського суду за судовим захистом складається з кількох правомочностей. До них можна віднести, наприклад, право на пред'явлення позову. Реалізація цього права передбачає виникнення правовідносин між зацікавленою особою і господарським судом.

До похідної правомочності, що впливає з права на звернення до господарського суду, належить право на звернення до учасників процесу, покликаних сприяти при здійсненні правосуддя, наприклад експертам, перекладачам.

Право на звернення до господарського суду за судовим захистом не обмежується можливістю порушити провадження у справі. Уповноважена особа має право відстоювати заявлені вимоги шляхом участі в судовому засіданні, подання додаткових документів як доказів у справі, шляхом здійснення іншої правомочності. Уповноважена особа має інтерес, на задоволення якого спрямовані всі її дії. Водночас він не є складовою змісту суб'єктивного права. У низці випадків інтерес, покладений в основу суб'єктивного права, зовні закріплений у вигляді законного інтересу. Тому слід розрізняти за рівнями правового регулювання законний інтерес у загальних правовідносинах, коли юридичний захист отримує

загальне суб'єктивне право, і юридичний інтерес у конкретних правовідносинах.

Структура суб'єктивного права складається з правомочностей трьох видів:

До першого виду належить право вимоги, яке надає можливість вимагати виконання або дотримання юридичних обов'язків. Ця правомочність є результативною.

Другу правомочність становить право на позитивні дії. Воно визначає можливість для особи здійснювати активні дії, що мають правове значення.

Третю правомочність у структурі суб'єктивного права становить право претензії, тобто використання державно-примусових заходів стосовно осіб, які порушили юридичний обов'язок. Ця правомочність не пов'язана з моментом виникнення матеріальних правовідносин, існує лише за наявності додаткових умов у вигляді невиконання договірних зобов'язань або позадоговірних обов'язків.

Включення третьої правомочності до складу суб'єктивного права свідчить про нову стадію розвитку останнього, дає можливість примусової дії на зобов'язану особу.

Отож суб'єктивне право, що має матеріально-правову природу, не входить до змісту господарських процесуальних відносин, не є предметом господарського процесуального регулювання. Суб'єктивне право і складові його правомочності утворюють передумову виникнення господарських процесуальних відносин, дозволяють зрозуміти їх походження й основний зміст. Господарські процесуальні відносини зумовлені особливостями галузевої регламентації правових відносин, методом їх регулювання, цілями завданнями, організаційно-функціональними та функціональними принципами діяльності судового органу господарської юрисдикції.

Господарські процесуальні відносини характеризуються певними ознаками.

Перша загальна ознака полягає в тому, що її появі передують заявлене припущення про матеріальні правовідносини, які потребують захисту. Передбачуване порушення матеріальних правовідносин зумовлює виникнення та існування господарських процесуальних відносин.

З цього погляду всі матеріальні правовідносини з виконання юридичних функцій поділяють на дві групи: регулятивні й охоронні. Такий підхід дозволяє точніше визначити правове становище носія відповідальності не тільки як об'єкта державно-правової дії, а й як суб'єкта правовідносин, тобто носія правомочності.

У господарських процесуальних відносинах, на відміну від матеріально-правових охоронних, обидві сторони мають право розраховувати на судовий захист. Господарський суд зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів до його забезпечення. Отже, це завдання має враховуватися і законодавцем на нормативному рівні побудови господарських процесуальних відносин. Звідси – необхідність забезпечення не тільки умов змагальності, а й допомоги суду в захисті права. Охоронні правовідносини завжди випливають з факту правопорушення. Порушені суб'єктивні права та інтереси, що охороняються законом, отримують захист завдяки особливій групі охоронних правовідносин. Право на захист і є охоронним суб'єктивним правом. У реальності регулятивні та охоронні норми діють не ізольовано, а одна з одною. Якщо за наслідками розгляду заявленого спору господарський суд доходить висновку про відсутність факту правопорушення, то і в цьому випадку мають місце охоронні правовідносини, оскільки суд розглядав спірні правовідносини, в межах яких висувалися вимоги і заперечення, перевірялися фактичні обставини й оцінювалися доводи сторін.

Друга ознака господарських процесуальних відносин полягає в порядку їх виникнення, зміни і припинення, який визначається процесуальними юридичними фактами. Для виникнення господарських процесуальних відносин необхідний факт звернення до господарського суду зі заявою встановленої форми і змісту, з дотриманням правил підвідомчості та підсудності заявленого спору. Зміна господарських процесуальних відносин також пов'язана з матеріально-правовими відносинами, які містять елементи диспозитивності. Як відомо, від норм матеріального права залежить формування процесуальних засобів захисту суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом.

Третя ознака полягає в їх владній природі, обумовленій фактом належності господарського суду до органів судової влади. Правовідносини за участю господарського суду обґрунтовано можуть характеризуватися як владовідносини.

Четверта ознака характеризує господарські процесуальні відносини як відносини процесуальної співпраці. Йдеться не тільки про елементи співпраці, які можуть мати місце у взаєминах сторін, опосередкованих зверненням до господарського суду, пов'язаних з дією в господарському процесі принципу диспозитивності, а й про багато інших правовідносин, які виникають безпосередньо між господарським судом та учасниками процесу.

П'ята ознака полягає в тому, що розглядувані відносини можуть існувати тільки в правовій формі і не можуть бути фактичними, не передбаченими процесуальним законом. Особливість процесуальних правовідносин полягає в тому, що кожна можливість тієї або іншої процесуальної дії їх учасників повинна мати законодавче закріплення.

Шоста ознака полягає в їх стадійному розвитку. Не завжди одна стадія господарських процесуальних відносин послідовно змінюється іншою, передбаченою господарським процесуальним законом. Судовий процес – це система правовідносин, у яких беруть участь дві сторони. У ролі однієї сторони виступає суд, у ролі іншої – решта всіх учасників процесу. Елементарні процесуальні правовідносини, які випливають з юридичних процесуальних фактів, зумовлюють зміну відносин, що існують, і виникнення нових процесуальних правовідносин або їх припинення. Прості процесуальні правовідносини відображають зв'язок одного суб'єктивного права та одного юридичного обов'язку. Але поза зв'язком з єдиними складними (комплексними) процесуальними правовідносинами самостійного значення вони не мають.

Структуру окремої системи процесуальних правовідносин становлять суб'єкти, об'єкти і зміст. Тому характеристику господарських процесуальних відносин доповнюють його суб'єкти, які мають різні статуси процесуальної участі в цій групі правовідносин залежно від того, чи належить суб'єкт до органів судової влади, групи осіб, які беруть участь у справі або інших учасників процесу, які сприяють правосуддю.

Усі названі суб'єкти характеризуються такими ознаками: а) зовнішня виокремленість суб'єкта і його здатність здійснювати свою персоніфіковану волю; б) реальна здатність брати участь у правовідносинах через надані процесуальними нормами можливості.

Перша ознака пов'язана із здатністю будь-якого учасника господарських процесуальних відносин бути носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Друга ознака пов'язана з поняттями правосуб'єктності та правоздатності. Правосуб'єктність – це суб'єктивне право, що є частиною загальних правовідносин. Тому здатність і можливість брати участь у правовідносинах – аналог суб'єктивних прав. Правовідносини, що виникають між господарським судом, з одного боку, і особами, що перебувають між собою в охоронних правовідносинах, або за припущення про наявність останніх, з іншого боку, прийнято називати головними, оскільки без них не може бути самого процесу. Правовідносини між господарським судом і прокурором, третіми особами називаються додатковими. Правовідносини господарського суду з експертами та іншими особами, які сприяють здійсненню правосуддя, називають службово-допоміжними. Об'єктами як складовими елементами в структурі господарських процесуальних відносин виступають соціальні та правові блага, інтереси, на задоволення яких спрямована діяльність суб'єктів.

Загальна теорія права виділяє у правовідносинах юридичний та матеріальний зміст.

У галузевій процесуальній теорії процесуальні відносини найчастіше розглядають у зв'язку з правовою формою і фактичним змістом. Юридичний зміст правовідносин формують ті права та обов'язки, які виражають їх правову специфіку. Матеріальним змістом є ті фактичні дії, які «уповноважений може, а правозобов'язаний повинен зробити». Отже, юридичним змістом господарських процесуальних відносин є права та обов'язки їх учасників.

Як зазначалося, основним суб'єктом господарських процесуальних відносин є господарський суд. Права господарського суду як державного органу, уповноваженого на здійснення правосуддя, водночас є і обов'язками при вирішенні спорів, віднесених до його компетенції. Основна правомочність господарського суду виявляється в його обов'язках, які можна віднести до групи повноважень, пов'язаних зі встановленням фактичних обставин справи. Крім того, господарський суд має повноваження, спрямовані на вирішення організаційних питань, наприклад щодо підготовки справ до судового розгляду, уточнення предмета доказування тощо.

Суб'єктивні права осіб, які беруть участь у справі, мають двосторонню представницько-зобов'язальну природу, що і визначає обов'язки, які кореспондують цим правам. Самостійні групи процесуальних прав і обов'язків мають й інші учасники господарського процесу.

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що *господарські процесуальні відносини* – це врегульовані нормами господарського процесуального права відносини, що виникають між господарським судом та іншими учасниками процесу при розгляді та вирішенні господарських спорів та інших спорів, а також у процесі перевірки законності та обґрунтованості ухвалених рішень та їх подальшого виконання.

2.6. Джерела господарського процесуального права

Джерелами господарського процесуального права є нормативно-правові акти, які містять правові норми, що регулюють суспільні відносини у процесі здійснення господарського судочинства.

Джерела господарського процесуального права як зовнішня форма вираження права – це нормативні акти різного рівня, що містять норми зазначеної галузі права.

Джерелами господарського процесуального права є Конституція України, ГПК України, закони та інші нормативні акти. Правова доктрина України ставить на перше місце серед джерел права закон.

Закон – нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий відповідно до встановленої процедури Верховною Радою України (органом законодавчої влади) або безпосередньо народом (шляхом референдуму), який регулює найважливіші суспільні відносини. Закони мають відповідати Конституції України.

У *Конституції України* містяться норми, які регламентують право громадян на судовий захист, їх правовий статус у господарському судочинстві (ст. 24, 29, 30, 31, 32, 55, 59) і визначають принципи організації і діяльності суду. Юридичною основою норм,

що регулюють організацію і порядок господарського судочинства, є Конституція України, в якій закріплено низку положень, що мають основне значення для господарського процесу: а) встановлює загальні правила судового захисту конституційних прав, які є основою правового статусу суб'єктів господарських правовідносин; б) визначає судову систему України; в) визначає правове становище деяких учасників господарського судочинства; г) визначає основні засади (принципи) судочинства; ґ) є законом безпосередньої дії.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» роз'яснюється, що суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі, якщо: 1) зі змісту норм Конституції не випливає необхідності додаткової регламентації її положень законом; 2) закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй; 3) укази Президента України, які внаслідок їх нормативноправового характеру підлягають застосуванню судами у вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України.

Якщо зі змісту конституційної норми випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд у розгляді справи повинен застосувати тільки той закон, який ґрунтується на Конституції та не суперечить їй.

Основними нормативними актами, що регулюють організацію, компетенцію і порядок діяльності господарських судів як складову судової системи, є закон України «Про судоустрій і статус суддів» та Господарський процесуальний кодекс України.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» закріпив завдання господарських судів як спеціалізованих, основні принципи їх діяльності, порядок призначення суддів, повноваження, порядок утворення й діяльності господарських судів різного рівня, організаційне забезпечення діяльності господарських судів тощо.

Господарський процесуальний кодекс України є основним джерелом господарського процесуального права і встановлює порядок провадження у господарських справах. ГПК України є головним джерелом господарського процесуального права і визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів щодо

господарських спорів та інших визначених цим Кодексом справ, установлює порядок провадження в господарських справах.

Він складається із семи розділів: Розділ I. Загальні положення; Розділ II. Наказне провадження; Розділ III. Позовне провадження; Розділ IV. Перегляд судових рішень; Розділ V. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у господарських справах; Розділ VI. Судовий контроль за виконанням судових рішень; Розділ VII. Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів; Розділ VIII. Відновлення господарським судом втраченого судового провадження; Розділ IX. Провадження у справах за участю іноземних осіб; Розділ X. Прикінцеві Положення; Розділ XI. Перехідні положення.

До основних джерел господарського процесуального права належить *Закон України «Про міжнародне приватне право»*. Безпосередньо питанням господарського процесу присвячено три розділи (розділи XI, XII, XIII), які регламентують провадження у справах за участю іноземних осіб, питання підсудності на виконання іноземних судових доручень, визнання та виконання рішень іноземних судів.

Норми права, що містяться в цьому Законі, мають спеціальний характер щодо загальних правил господарського судочинства, зокрема й тих, які містяться в ГПК України у розділах, присвячених визнанню та виконанню рішень іноземних судів в Україні та провадженню у справах з іноземним елементом.

Окрім зазначених, до джерел господарського процесуального права належать:

– *Закон України «Про виконавче провадження»*, який визначає порядок примусового виконання судових рішень (виконавче провадження) і забезпечує реальний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів суб'єктів права, підтверджених судовим рішенням;

– *Закон України «Про прокуратуру»* містить норми, які регламентують питання участі прокурора у господарському судочинстві;

– *Закон України «Про судовий збір»* регулює питання судових витрат при розгляді господарських справ.

Згідно з ч. 1 ст. 3 ГПК України до основних джерел господарського процесуального права належить *Кодекс України з процедур банкрутства*, який встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Так, відповідно до цього Закону щодо боржника застосовуються такі судові процедури банкрутства: розпорядження майном боржника; мирова угода; санація (відновлення платоспроможності) боржника; ліквідація банкрута.

Специфічними джерелами господарського процесуального права є *рішення Конституційного Суду України*. Особливістю рішень Конституційного Суду України є те, що вони є джерелами права України з того погляду, що, вирішуючи питання конституційності нормативно-правових актів, суд не створює норми, а визнає нечинними ті чи інші нормативно-правові акти або ту чи іншу їх частину. Те саме стосується і рішень Конституційного Суду України щодо тлумачення чинного, зокрема й господарського процесуального законодавства.

До джерел господарського процесуального права необхідно віднести Закон України «Про Конституційний Суд України». Згідно зі ст. 69 цього Закону рішення Конституційного Суду обов'язкові до виконання на всій території України всіма державними органами, органами місцевого та регіонального самоврядування, установами, організаціями, підприємствами, їх посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями.

Окрім того, механізм судового прецеденту (шляхом апробації рішень Конституційного Суду України господарськими судами) дає можливість виключити необґрунтовані колізії у здійсненні правосуддя, а також уніфікувати практику застосування положень законодавства України.

Окрім питань, пов'язаних з господарським судочинством, регулюються підзаконними нормативно-правовими актами.

Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 № 98 «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які

повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів» установлює для працівників підприємств, установ і організацій всіх форм власності, а також для державних службовців і працівників, які направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, що повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок коштів бюджетів, граничні норми добових витрат.

Серед підзаконних актів значне місце відводиться нормативним актам, що приймаються Міністерством юстиції України. Наприклад, у *наказі Мін'юсту від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»* викладено низку положень, які мають значення для господарського судочинства: 1) основні види експертизи; 2) обов'язки, права та відповідальність експерта; 3) оформлення матеріалів для проведення експертиз (досліджень); 4) оформлення результатів експертиз.

Окремі питання діяльності господарських судів регулюються нормами інших галузей права. Так, вимоги про захист порушеного права приймаються до розгляду господарським судом незалежно від закінчення термінів давності відповідно до ч. 2 ст. 267 *Цивільного кодексу України*. До джерел господарського процесуального права належать і *міжнародний договір*, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 3 ГПК України).

Згідно з ч. 2 ст. 3 ГПК України, якщо міжнародним договором України встановлено інші правила судочинства, ніж ті, що передбачені цим Кодексом, іншими законами України, застосовуються правила міжнародного договору.

Відповідно до ч. 8 ст. 11 ГПК України у разі невідповідності правового акта міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір України.

Дія міжнародних договорів України на території України регулюється ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», в якій встановлено, що чинні міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою, є частиною

національного законодавства та застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Господарський суд, застосовуючи норми міжнародного договору, визначає дію цих норм у часі та просторі відповідно до вимог розділу 2 частини III Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969/16. У застосуванні норм міжнародного договору господарський суд виходить із того, що тлумачення міжнародних правил відбувається в порядку, визначеному розділом 3 частини III вказаної Конвенції.

Договори, що набрали чинності з моменту підписання їх Президентом України, публікуються у Відомостях Верховної Ради України, в газеті Верховної Ради України та в Зібранні діючих міжнародних договорів України.

Опублікування міжнародних договорів України в Зібранні діючих міжнародних договорів України, а також забезпечення їх офіційного перекладу державною мовою України здійснює Міністерство закордонних справ України.

Господарський суд у випадках, передбачених законом або міжнародним договором, відповідно до ст. 11 ГПК України застосовує норми права інших держав.

Наприклад, міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, може уточнюватися загальне правило про підвідомчість справ господарським судам. Визначаючи право, якому підпорядковуються права та обов'язки сторін зовнішньоекономічного договору (контракту), господарським судам слід виходити з нього.

Вибір сторонами українського права як такого, що регулює їх відносини за угодою, означає вибір саме національного законодавства України, а не окремих законодавчих актів, що регулюють відповідні відносини сторін.

У разі відсутності волевиявлення сторін зовнішньоекономічної угоди щодо застосовуваного права господарський суд визначає його на підставі колізійних норм, які можуть міститись і в міжнародних договорах, що згідно зі ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства, і в національному законодавстві. Так, чинним законодавством України до компетенції загального суду, а не господарського, віднесено вирішення спорів інвесторів держав-учасниць.

Угоди про співробітництво в галузі інвестиційної діяльності й підприємств з інвестиціями сторін даної угоди з державними органами, юридичними особами або фізичними особами, а також між інвесторами та підприємствами, в які здійснено інвестиції (ст. 21 Угоди).

У разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності, господарський суд може застосовувати *міжнародні торгові звичаї* (ч. 9 ст. 11 ГПК).

Міжнародні торгові звичаї давно й широко використовуються у зовнішній торгівлі й торговельному мореплаванні. Звичаї у сфері зовнішньоекономічних зв'язків у низці випадків тлумачаться міжнародними організаціями. Прикладом можуть слугувати розроблені Міжнародною торговою палатою Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів, Уніфіковані правила з інкасо, Офіційні правила тлумачення торговельних термінів «Інкотермс».

Згідно з Указом Президента України від 04.10.1994 № 566/94 «Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, що укладають суб'єкти підприємницької діяльності України» розрахунки за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), укладеними суб'єктами підприємницької діяльності України всіх форм власності, предметом яких є товари (роботи, послуги), здійснюються відповідно до Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати, Уніфікованих правил з інкасо Міжнародної торгової палати.

Суб'єкти підприємницької діяльності України під час укладення та виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) мають забезпечувати додержання вимог, передбачених зазначеними Уніфікованими правилами.

Господарський суд у вирішенні спору застосовує звичаї у сфері міжнародної торгівлі в разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини, або якщо угодою сторін передбачено застосування правил цих звичаїв.

Забороняється відмова в розгляді справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, що регулює спірні відносини.

Особливе значення для правильного та чіткого застосування норм процесуального права мають роз'яснення та інформаційні листи Вищого господарського суду України, що видаються з питань практики застосування законодавства України, яке регулює відносини в господарській сфері та порядок розгляду господарських спорів.

Роз'яснення мають рекомендаційний характер для судів, інших органів і посадових осіб, які застосовують закон, щодо якого дано роз'яснення. До джерел права названі роз'яснення не належать, а є актами судового тлумачення норм права.

Господарський процесуальний закон, як і будь-який закон, діє в часі, просторі й за колом осіб. Провадження у господарських справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи (ч. 3 ст. 3 ГПК України).

Дія цивільного процесуального закону в часі пов'язана насамперед з проблемою зворотної сили закону. В законодавстві є загальне правило про те, що закон зворотної сили не має. Закон, який встановлює нові обов'язки, скасовує чи звужує права, належні учасникам судового процесу, чи обмежує їх використання, не має зворотної дії в часі.

Припинення дії господарського процесуального закону, зазвичай, відбувається в результаті офіційного його скасування, тобто прийняттям нового процесуального закону. ГПК України визначає *дію законодавства про господарське судочинство і в просторі*.

Законодавство про господарське судочинство застосовується всіма господарськими судами України при розгляді ними господарських справ відповідно до правил господарської юрисдикції (глава 2 Розділу I ГПК України).

Слід зазначити, що відповідно до ст. 369 ГПК України господарський суд виконує в Україні судові доручення іноземних судів. Виконання судового доручення здійснюється відповідно до правил ГПК України.

На прохання іноземного суду процесуальні дії можуть вчинятися під час виконання судового доручення із застосуванням права іншої держави, якщо таке застосування не суперечить законам України.

Правила дії господарського процесуального законодавства визначають його дію і за колом осіб.

Господарське процесуальне законодавство поширюється на фізичних осіб, юридичних осіб України, іноземців, а також осіб без громадянства. Заразом дія господарського процесуального законодавства за колом осіб має свої особливості. Воно діє тільки стосовно учасників господарського процесу та осіб, котрі мають будь-яке відношення до справи, яку розглядає господарський суд, хоча і не залучених до процесу.

Згідно з ч. 4 ст. 3 ГПК України, Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає справи, віднесені до його компетенції, в порядку, передбаченому цим Кодексом.

2.7. Господарський процес як наука і навчальна дисципліна

Господарський процес як наука є сукупністю правових знань, що накопичуються і постійно поглиблюються внаслідок спеціальних наукових досліджень та узагальнення судової практики.

Наукові знання відображаються в правових доктринах, концепціях, коментарях, рекомендаціях законодавцю та господарським судам. У матеріалізованій формі вони знаходять закріплення у формулюваннях правових норм, конструкціях законодавчих актів, у наукових працях. Правильність висновків і пропозицій представників науки підтверджується або відкидається правозастосовчою практикою. Іноді до правових ідей, відкинутих спочатку під час розробки та прийняття законів, повертаються знову у зв'язку з тим, що згодом відображається правильність тієї чи іншої правової ідеї.

Предмет науки господарського процесу становлять господарське процесуальне право, судова практика з реалізації норм господарського процесуального права, соціальна практика, пов'язана з дією господарського процесуального права. Тобто предмет науки господарського процесуального права – господарське процесуальне право у невід'ємному зв'язку з іншими суспільними явищами в його історичному розвитку і практичному застосуванні.

Об'єктом дослідження є правовідносини суб'єктів господарського процесу у ході вирішення справ віднесених до компетенції господарського суду.

Важливою складовою господарського процесуального права є історія виникнення, становлення і розвитку господарського процесу. Вивчення історичної ретроспективи є засобом уникнення та виявлення помилок у ході пізнання сучасних реалій правового регулювання, відкриває можливості для глибшого дослідження правових явищ.

Господарський процес як навчальна дисципліна передбачає вивчення насамперед чинного господарського процесуального права, його норм і інститутів. Об'єктом вивчення є також концепції, правові погляди, історичні факти з проблем господарського процесу, накопичені правовою наукою.

Якщо при описі господарського процесуального права як галузі застосовуються такі поняття, як «норми», «система норм», «інститути», «принципи», то при описі господарського процесу як навчальної дисципліни використовуються поняття «навчальний план», «навчальна програма», «методика викладання», «форми роботи».

Система науки господарського процесуального права взагалі збігається зі системою господарського процесуального права як галузі права, та є базою для системи навчальної дисципліни.

Питання навчальної дисципліни має такі складові:

- об'єкти вивчення (правові норми, що регулюють господарський процес, наукові погляди, правові позиції науковців та практиків тощо);
- процес та форми передачі правових знань студентам (лекції, семінари, наукові конференції);
- освоєння правових знань студентами (самостійна робота з лекціями, учбовою літературою, джерелами права).

Питання для самоконтролю

1. Як визначає Конституція України і Закон України «Про судоустрій і статус судів» місце господарських судів у системі органів правосуддя?

2. Якою є організація господарських судів в Україні?
3. Якими є повноваження господарських судів в Україні?
4. Яким є порядок утворення господарських судів?
5. Які принципи притаманні господарському процесуальному праву?
6. Які властиві ознаки господарського процесу?
7. Які відносини становлять об'єкт господарського процесуального права?
8. За якими критеріями можуть бути класифіковані принципи господарського процесуального права?
9. Які нормативно-правові акти належать до джерел господарського процесуального права?
10. Які інститути належать до Загальної та Особливої частин господарського процесуального права?

Дайте визначення таким поняттям: господарський суд, юрисдикція, провадження, склад суду, господарський процес як галузь права, господарський процес як наука, господарський процес як навчальна дисципліна, предмет господарського процесуального права, принципи господарського процесу, система господарського процесу, система господарського процесуального права, методи господарського процесу, предмет господарського процесу, судочинство, принцип законності, принципи судоустрою, принципи судочинства.

Теми рефератів

1. Історичні аспекти розвитку та становлення господарських судів в Україні.
2. Наука господарсько-процесуального права та її розвиток.
3. Організаційна структура та повноваження господарських судів в Україні.
4. Роль принципу законності в діяльності господарських судів України.
5. Особливості становлення господарського процесуального права в Україні.

Складіть схеми:

1. Система господарських судів в Україні.
2. Принципи господарського судочинства.

Завдання

1. Прокурор Залізничного району м. Дніпра звернувся до господарського суду Дніпропетровської області із позовною заявою в інтересах недержавного комерційного банку сприяння розвитку підприємництва «Згода». Суддя господарського суду виніс ухвалу про відмову у прийнятті позовної заяви.

Обґрунтуйте підстави дії судді.

2. Філією Виробничо-комерційного підприємства «Тісса» до господарського суду Дніпропетровської області подано позовну заяву про стягнення заборгованості за товар, поставлений на адресу Товариства з обмеженою відповідальністю «Каштан» по договору, підписаному директором філії від імені Виробничо-комерційного підприємства «Тісса» та ТОВ «Каштан».

Які дії має вчинити суддя при одержанні позовної заяви? Чи має право філія звертатися з позовами до господарського суду? Чи має право директор філії підписувати позовні заяви?

Тести

1. Господарський процесуальний кодекс був прийнятий:
  - а) 06 жовтня 1991 року;
  - б) 06 листопада 1991 року;
  - в) 08 листопада 1991 року;
  - г) 08 грудня 1991 року.
2. Господарський процес – це:
  - а) порядок, який опосередковує захист майнових прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, порядок, за допомогою якого реалізуються норми матеріального господарського права;
  - б) сукупність правових норм, що регулюють порядок укладення господарських договорів;

в) сукупність процесуальних дій щодо визначення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом;

г) сукупність правових норм, що встановлюють правила поведінки суб'єктів господарювання.

3. Господарське процесуальне право як навчальна дисципліна – це:

а) сукупність правових знань, накопичених і поглиблених унаслідок спеціальних досліджень і узагальнення судової практики, законотворчості і практики їх застосування;

б) сукупність норм, інститутів та концепцій господарського процесуального права, сукупність правових поглядів, історичних фактів з проблем господарського процесу, накопичених правовою наукою;

в) сукупність навчальних програм, різних форм та методів викладання господарського процесуального права;

г) сукупність правових знань, умінь та навичок здійснення господарського процесу.

4. Принципи господарського процесуального права – це:

а) фундаментальні положення господарського процесуального права, основоположні правові ідеї, які визначають побудову господарського процесу;

б) нормативно-правові акти, які становлять законодавчу базу господарського процесуального права;

в) юридичні процесуальні дії суду в процесі здійснення господарського судочинства;

г) система правових норм, які регулюють діяльність господарського суду та інших зацікавлених осіб, пов'язана зі здійсненням правосуддя по господарських справах.

5. Ознаками процесуальної форми є:

а) нормативність, безперечність, періодичність;

б) системність, універсальність, змінюваність;

в) нормативність, безперечність, системність, універсальність;

г) локальність, універсальність, періодичність.

6. Сукупність процесуальних дій у конкретній справі, об'єднаних однією метою або спрямованих до однієї певної мети – це:

- а) процесуальна форма;
- б) стадія господарського процесу;
- в) функція господарського процесу;
- г) об'єкт господарського процесу.

7. Функціональні принципи, які визначають процесуальну діяльність суду й учасників господарського процесу – це:

- а) принципи судоустрою;
- б) принципи судочинства;
- в) допоміжні принципи;
- г) особливі принципи.

8. Вищий судовий орган у системі спеціалізованих господарських судів України – це:

- а) Конституційний Суд України;
- б) Вищий господарський суд України;
- в) Верховний Суд України;
- г) Верховна Рада України.

9. У Верховному Суді України утворено:

- а) 2 палати;
- б) 3 палати;
- в) 4 палати;
- г) 5 палат.

10. Завершальна стадія господарського процесу – це:

- а) перегляд рішень та ухвал в апеляційному порядку;
- б) перегляд рішень, ухвал, постанов у касаційному порядку;
- в) перегляд справи за нововиявленими обставинами;
- г) виконання рішень, ухвал, постанов, що набрали законної сили.

Список використаних джерел

1. Канарик Ю. С., Слободянюк К. Л. Окремі аспекти реалізації принципу мови в господарському судочинстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 114–116.

2. Мелех Л. В. Господарське судочинство України як чинник забезпечення господарського правопорядку. *Збірник наукових праць науково-педагогічних працівників кафедри господарсько-правових дисциплін*. 2016. С. 20–38.
3. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України (станом на 20.01.2018 р.) / за заг ред. О. С. Короеда. К. : Центр учбової літератури, 2018. 400 с.
4. Ніколенко Л. Уніфікація норм у проєкті Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 63–69.
5. Подцерковний О. Потреба в адаптації та наближенні до практики новел проєкту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 35–44.
6. Постанови Пленуму Верховного Суду у господарському судочинстві / упор. Р. В. Вереша. К. : Алерта, 2018. 398 с.
7. Федоренко Т. В. Форми та способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 140–143.
8. Щербина В. С. Проблеми удосконалення господарського і господарського процесуального законодавства. *Судова практика*. 2011. № 3.
9. Щербина В. С. Історія розвитку господарської юрисдикції в Україні (1922–2011 роки). *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 6–13.
10. Щербина В. Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 9–17.

ЮРИСДИКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ. УЧАСНИКИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Предметна та суб'єктна юрисдикція господарських судів

Відповідно до постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» № 10 від 24.10.2011 р. у вирішенні питань, пов'язаних з прийняттям позовних заяв, господарським судам слід розрізняти поняття підвідомчості і підсудності справ.

Підвідомчість – це визначена законом сукупність повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції.

Підсудність визначається колом справ у спорах, вирішення яких віднесено до підвідомчості певного господарського суду. *Справи, що відносяться до юрисдикції господарських судів визначені статтею 20 ГПК.*

Господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема:

1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці;

2) справи у спорах щодо приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду;

3) справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, зокрема у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), зокрема учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів;

4) справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах;

5) справи у спорах щодо цінних паперів, зокрема пов'язані з правами на цінні папери та правами, що виникають з них, емісією, розміщенням, обігом та погашенням цінних паперів, обліком прав на цінні папери, зобов'язаннями за цінними паперами, крім боргових цінних паперів, 47 власником яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та векселів, що використовуються у податкових та митних правовідносинах;

6) справи у спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, зокрема землю), реєстрації або обліку прав на майно, яке (права на яке) є предметом спору, визнання недійсними актів, що порушують такі права, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та спорів щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, а також справи у спорах щодо майна, що є предметом забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці;

7) справи у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, зокрема у спорах, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, крім спорів, які віднесені до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності;

8) справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження

у справі про банкрутство, зокрема справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України;

9) справи за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство;

10) справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності, крім актів (рішень) суб'єктів владних повноважень, прийнятих на виконання їхніх владних управлінських функцій, та спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем;

11) справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказу на примусове виконання рішень третейських судів, утворених відповідно до Закону України «Про третейські суди», якщо такі рішення ухвалені у спорах, зазначених у статті 20 ГПК;

12) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (зокрема посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах;

13) вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами;

14) справи у спорах про захист ділової репутації, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем або самозайнятою особою;

15) інші справи у спорах між суб'єктами господарювання;

16) справи за заявами про видачу судового наказу, якщо заявником та боржником є юридична особа або фізична особа – підприсмець.

Згідно з частиною другою статті 20 ГПК, Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає справи щодо прав інтелектуальної власності, зокрема:

1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, зокрема щодо права попереднього користування;

2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;

3) справи про визнання торговельної марку добре відомою;

4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, зокрема спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;

5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;

6) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань.

Глава 2 ГПК визначає юрисдикцію господарських судів. *Поняття юрисдикція пов'язане з діяльністю судів і відноситься до розмежування компетенції судів, які становлять судову систему судової влади в Україні.*

Стаття 20 ГПК визначає юрисдикцію господарських судів, а також юрисдикцію Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Частина перша статті 20 ГПК передбачає, що спір, який відноситься до юрисдикції господарського суду, може бути переданий сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу.

Укладення арбітражної угоди призводить до таких двох процесуально- правових наслідків як обов'язок зацікавленої сторони спору звернутися до третейського суду або до міжнародного комерційного арбітражу для вирішення спору, а також можливість виключення юрисдикції державних судів вирішувати спір.

Водночас, якщо сторона арбітражної угоди, всупереч укладеній арбітражній угоді, все-таки звертається з позовом до державного суду, то останній з власної ініціативи або за заявою сторони спору повинен визнати себе некомпетентним розглядати таку справу.

Згідно з частиною другою ст. 1 Закону України «Про третейські суди» від 11.05. 2004 р., до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, окрім випадків, передбачених законом.

Третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком:

- 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів;
- 2) справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб;
- 3) справ, пов'язаних з державною таємницею;
- 4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, окрім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів);
- 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;
- 6) справ, однією зі сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство;
- 7) справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки;

8) справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення;

9) справ у спорах, що виникають з трудових відносин;

10) справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), зокрема учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств;

11) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України;

12) справ, коли хоча б одна зі сторін спору є нерезидентом України;

13) справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень;

14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, зокрема споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Згідно з частиною другою статті 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02. 1994 р. до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України.

Також чинне законодавство передбачає, що спори, які виникають з договору, можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражу лише на підставі арбітражної угоди, укладеної між юридичною особою та всіма її учасниками. Вказана

вимога встановлена ст. 5 Закону України «Про третейські суди», відповідно до якого юридичні та/або фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, окрім випадків, передбачених законом.

Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону.

Вимога щодо укладеної угоди щодо передачі спору до МКАС, також передбачена частиною першою статті 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Загальне правило щодо юрисдикції господарських судів стосовно вирішення кількох пов'язаних між собою вимог, визначено статтею 21 ГПК, відповідно до якого, не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства, якщо інше не передбачено ГПК.

Це означає, що заявлені вимоги мають вирішуватися за правилами господарського судочинства, водночас можливе їх об'єднання в одному провадженні.

Спір який належить до юрисдикції господарських судів може бути переданий на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу. Частиною п'ятою ст. 4 ГПК надано право сторонам спору передати спір на розгляд третейського суду.

Статтею 22 ГПК визначено право сторін на передачу спору на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу.

Згідно з частиною першою статті 22 ГПК, не можуть бути передані сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу:

- спори про визнання недійсними актів;
- спори про державну реєстрацію або облік прав на нерухоме майно;
- спори щодо охорони прав інтелектуальної власності;
- спори, що виникають щодо прав на цінні папери;
- спори, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів про публічні закупівлі;
- спори щодо приватизації майна;

- спори про приватизацію державного житлового фонду;
- трудові спори;
- спори, пов'язані зі захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму, недобросовісною конкуренцією;
- спори про банкрутство;
- спори щодо оскарження рішень третейських судів;
- спори щодо відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) посадової особи;
- спори, що виникають із реєстраційних дій щодо реєстрації майна та майнових прав.

Частина четверта статті 22 ГПК визначає можливість оскарження рішень третейського суду та міжнародного комерційного арбітражу, а також справи про їх визнання та виконання, апеляційними судами може переглядатися Верховним Судом.

Стаття 23 ГПК надає сторонам право на передачу спору на розгляд іноземного суду, у випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, спір, який відноситься до юрисдикції господарського суду, може бути переданий за угодою сторін на вирішення суду іншої держави.

Відповідно до українського законодавства та роз'яснень Вищого господарського суду не передбачено припинення провадження у справі у випадку, коли сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення державного іноземного суду.

Окрім того, Україною 16.03.2016 р. підписана, але не ратифікована Конвенція про угоди про вибір суду (Гаазька Конвенція) від 30.06. 2005 р., що передбачає: «Суд або суди Договірної Держави, що були визначені у виключній угоді про вибір суду, повинні мати юрисдикцію вирішувати спір, до якого застосовується угода, якщо ця угода не є недійсною чи такою, що не має юридичної сили, згідно із законодавством цієї Держави».

Сторони договору з міжнародним елементом матимуть змогу укласти угоду, що визначатиме, які суди матимуть виключну компетенцію розглядати майбутні суперечки за договором. Сторони можуть обрати суди певної країни, або навіть конкретний суд.

Суди, які не були обрані за угодою, зазвичай, повинні зупинити або припинити провадження у справі й передати спір до суду,

який був узгоджений між сторонами. Також слід відзначити, що Конвенція також безпосередньо полегшує виконання іноземних рішень, які винесені судом, визначеним такою виключною угодою про вибір суду.

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р., якщо міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж встановлені цим Законом, застосовуються правила цього міжнародного договору.

3.2. Інстанційна юрисдикція господарських судів

Діяльність господарських судів ґрунтується на принципах спеціалізації, інстанційності та територіальності. Відповідно до норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 16.06.2016 р. систему судоустрою становлять:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Верховний Суд.

Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Місцеві господарські суди. Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди, які розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції. Місцевий суд є судом першої інстанції і здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом.

Інстанційну юрисдикцію судів першої інстанції визначає стаття 24 ГПК. За загальним правилом у порядку господарського судочинства, згідно з частиною першою статті 24 ГПК усі справи, що підлягають вирішенню в порядку господарського судочинства, розглядаються місцевими господарськими судами як судами першої інстанції. За приписами частини першої вказаної статті всі справи, що становлять предметну юрисдикцію місцевих господарських судів розглядаються судами першої інстанції, крім справ, визначених частинами другою та третьою цієї статті.

Справи щодо оскарження рішень третейських судів, про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів розглядаються апеляційними господарськими судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом.

У цьому випадку місцевий господарський суд виступатиме як відповідний апеляційний господарський суд.

Виняток, згідно з частиною третьою статті 24 ГПК Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає як суд першої інстанції справи у спорах, визначених частиною другою статті 20 ГПК. Це справи у спорах щодо суб'єктивних оспорюваних прав особи на об'єкти права інтелектуальної власності, визначені ст. 420 Цивільного кодексу України, нормами спеціального та міжнародного законодавства, а також оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених частиною другою ст. 20 ГПК питань.

У разі незгоди з рішенням суду першої інстанції, особа має право оскаржити рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку.

Апеляційні господарські суди є другою інстаційною ланкою. Також у складі апеляційного господарського суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

Згідно з частиною першою статті 25 ГПК, апеляційні господарські суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих господарських судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного господарського суду).

Апеляційними судами з розгляду господарських справ є відповідно апеляційні господарські суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах (ч. 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Частиною другою статті 25 ГПК встановлено, що Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

Це означає, що Верховний Суд може виступати як апеляційний суд при розгляді визначеної категорії справ – коли переглядає

в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції. Частиною третьою статті 25 встановлено, що Апеляційна палата Вищого суду з питань інтелектуальної власності переглядає в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності.

У складі Вищого суду з питань інтелектуальної власності діє Апеляційна палата, що переглядає в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності. Згідно з частиною четвертою ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також утворюється апеляційна палата для розгляду справ в апеляційній інстанції.

Згідно зі статтею 26 ГПК, Верховний Суд переглядає у касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій. Вказана стаття визначає загальним судом касаційної інстанції Верховний Суд.

Відповідно до норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом, який здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом.

У складі Верховного Суду діє Велика Палата Верховного Суду до якої входить Касаційний господарський суд, який буде переглядати у касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної палати.

Окрім того, у Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про):

- банкрутства;
- захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством;
- корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів.

3.3. Територіальна юрисдикція (підсудність)

Норми ГПК територіальну підсудність поділяють компетенцію господарських судів на такі види територіальної підсудності:

- загальну;
- альтернативну;
- виключну.

Загальні правила територіальної підсудності, тобто розмежування компетенції господарських судів першої інстанції щодо розгляду господарських спорів визначена статтею 27 ГПК.

Згідно з частиною першою статті 27 ГПК, позов пред'являється до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання відповідача, якщо інше не встановлено ГПК.

Частина друга статті 27 визначає деталізації підсудності юридичної особи та фізичної особи-підприємця щодо їх місцезнаходження, яке визначається згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Слід зазначити, що Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, створений відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р. (в редакції від 26 листопада 2015 року – «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»). Становить автоматизовану систему збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – це єдина державна інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформації про юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадські формування, що не мають статусу юридичної особи.

Що стосується визначення підсудності справ – фізичної особи (ч. 3 ст. 27 ГПК), яка не є підприємцем, місце проживання такої

особи, визнається зареєстроване у встановленому законом порядку місце її проживання або перебування.

Варто зазначити, що деякі питання територіальної підсудності справ господарським судам роз'яснено в постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» № 10 від 24 жовтня 2011 р.

Підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя, визначає стаття 28 ГПК.

Згідно з частиною першою статті 28 ГПК, підсудність господарської справи, у якій однією зі сторін є господарський суд або суддя господарського суду, до підсудності якого віднесена ця справа загалом визначається ухвалою суду вищої інстанції, постановленою без повідомлення сторін.

Коли ж стороною у справі є Верховний Суд, то підсудність визначається за загальними правилами підсудності (ч. 2 ст. 28).

Ця стаття визначає вид підсудності, за вказівкою суду вищої судової інстанції, який своєю ухвалою приймає таке рішення, не повідомляючи сторони у справі про таке рішення.

Підсудність справ за вибором позивача визначає стаття 29 ГПК. Встановлення норм цієї статті зумовлена необхідністю або доцільністю надання позивачеві права вибору господарського суду, який розглядатиме справу – **альтернативна територіальна підсудність**.

Альтернативна територіальна підсудність зумовлена необхідністю надання позивачеві право вибору господарського суду, який розглядатиме справу, за винятком виключної підсудності.

Вичерпний перелік право вибору господарського суду позивачеві наведений в частинах 2–10 статті 29 ГПК.

Згідно з частиною першою статті 29 ГПК, право вибору між господарськими судами, яким відповідно до цієї статті підсудна справа, належить позивачу, за винятком виключної підсудності, встановленої статтею 30 ГПК.

Позови у спорах за участю кількох відповідачів можуть пред'являтися до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання одного з відповідачів.

Позови у спорах, що виникають з діяльності філії або представництва юридичної особи, можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням.

Позови до стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса, можуть пред'являтися також за місцем його виконання.

Позови у спорах, що виникають з договорів, в яких визначено місце виконання або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів.

Позови до відповідача, місце реєстрації проживання або перебування якого невідоме, пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи постійної його діяльності.

Позови про відшкодування збитків, спричинених заходами забезпечення позову, можуть пред'являтися також за місцем застосування заходів забезпечення позову (до суду, який застосував відповідні заходи).

Позови про відшкодування шкоди, заподіяної майну, можуть пред'являтися також за місцем заподіяння шкоди.

Позови про відшкодування шкоди, заподіяної зіткненням суден, а також про стягнення сум винагороди за рятування на морі, можуть пред'являтися також за місцезнаходженням судна відповідача або порту реєстрації судна.

Позови до відповідача, який не має в Україні місцезнаходження чи місця проживання, можуть пред'являтися за місцезнаходженням його майна.

Територіальна підсудність у випадках, передбачених законом, встановлює приписи щодо розгляду справ, які розглядаються судом.

Питання виключної підсудності регулюється нормами статті 30 ГПК. Це означає, що у зазначених випадках, за певних обставин заява може бути подана до визначеного законом суду. Перелік підстав, що притаманні господарському судочинству має вичерпний характер.

Спори, що виникають з договору перевезення, у разі, коли одним з відповідачів є перевізник, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням перевізника.

Справи про арешт судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням морського порту України, в якому перебуває або до якого прямує судно, або порту реєстрації судна.

Спори, що виникають щодо нерухомого майна, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою.

Спори про права на морські і повітряні судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти вирішуються господарським судом за місцем їх державної реєстрації.

Спори, у яких відповідачем є Кабінет Міністрів України, міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради або обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, а також справи, матеріали яких містять державну таємницю, розглядаються місцевим господарським судом, юрисдикція якого поширюється на місто Київ.

Спори, що виникають з корпоративних відносин, зокрема спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), зокрема учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів, а також спори, що виникають з правочинів щодо корпоративних прав (окрім акцій) в юридичній особі, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи.

Спори між юридичною особою та її посадовою особою (зокрема посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями

(бездіяльністю) її посадової особи, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи.

Спори, пов'язані з емісією, розміщенням або погашенням цінних паперів, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням емітента.

Згідно з частиною дев'ятою статті 20 ГПК, справи, передбачені пунктами 8 та 9 частини першої статті 20 ГПК, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням емітента. Зокрема це:

- справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, зокрема справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України;

- справи за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням боржника.

Зустрічний позов та позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, незалежно від їх підсудності пред'являються в господарський суд за місцем розгляду первісного позову. Це правило не застосовується, коли відповідно до інших, визначених у цій статті, правил виключної підсудності такий позов має розглядатися іншим судом, ніж тим, що розглядає первісний позов.

У разі об'єднання позовних вимог щодо укладання, зміни, розірвання і виконання правочину з вимогами щодо іншого правочину, укладеного для забезпечення основного зобов'язання, спір розглядається господарським судом за місцезнаходженням відповідача, який є стороною основного зобов'язання.

Вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо розгляд таких вимог віднесений до юрисдикції господарського суду, розглядаються господарським судом,

визначеним за правилами підсудності щодо розгляду спору, похідними від якого є такі вимоги.

На відміну від статей 27–30 ГПК, стаття 31 ГПК передбачає передачу справ з одного суду до іншого господарського суду.

Пунктами 1–3 частини першої статті 31 ГПК визначено три обставини, коли господарський суд може передати справу на розгляд іншого суду, якщо:

1) справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;

2) після задоволення відводів (самовідводів) чи з інших підстав неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи;

3) ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу суду, який розглядав справу.

У частинах 2–8 ст. 31 ГПК визначено процесуальні процедури передачі справ від одного суду до іншого господарського суду. Законодавець пов'язує це із зазначеними процесуальними процедурами.

Справа, прийнята судом до свого провадження з додержанням правил підсудності, має бути ним розглянута і в тому разі, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду, за винятком випадків, коли внаслідок змін у складі відповідачів справа відноситься до виключної підсудності іншого суду.

Передача справи на розгляд іншого суду за встановленою ГПК підсудністю з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої цієї статті, здійснюється на підставі ухвали суду не пізніше п'яти днів після закінчення строку на її оскарження, а в разі подання скарги – не пізніше п'яти днів після залишення її без задоволення.

Передача справи з підстави, передбаченої пунктом 2 частини першої цієї статті, здійснюється на підставі розпорядження голови суду на розгляд господарського суду, найбільш територіально наближеного до цього суду.

У разі ліквідації або припинення роботи суду справи, що перебували у його провадженні, невідкладно передаються до суду, визначеного відповідним законом або рішенням про припинення роботи суду, а якщо такий суд не визначено – до суду, що найбільш територіально наближений до суду, який ліквідовано або роботу якого припинено.

Спори між судами щодо підсудності не допускаються. Справа, передана з одного суду до іншого в порядку, встановленому цією статтею, повинна бути прийнята до провадження судом, якому вона надіслана.

Справа, у якій однією зі сторін є суд, до підсудності якого віднесена ця справа за загальними правилами, або суддя цього суду, **не пізніше п'яти днів** з дня надходження позовної заяви передається на підставі розпорядження голови суду до суду вищої інстанції для визначення підсудності.

Правила, встановлені частинами першою, третьою – восьмою статті 31 ГПК, застосовуються також щодо Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Визначення складу господарського суду. Відповідно до норм статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється Єдиною судовою інформаційною (автоматизованою) системою у порядку, визначеному процесуальним законом. Справи розподіляються з урахуванням спеціалізації суддів, навантаження кожного судді, заборони брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання (крім перегляду за нововиявленими обставинами), перебування суддів у відпустці, відсутності у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відрядження, а також інших передбачених законом випадків, через які суддя не може здійснювати правосуддя або брати участь у розгляді судових справ.

Указана норма більш деталізована статтею 32 ГПК, згідно з частиною першою цієї статті, визначення судді, а в разі колегіального розгляду – судді-доповідача для розгляду конкретної справи здійснюється Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час реєстрації документів, зазначених у частині другій статті 6 ГПК, згідно з якою позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до господарського суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в ЄСІПС у день надходження документів, а також в інших випадках визначення складу суду на будь-якій стадії судового процесу, з урахуванням спеціалізації та рівномірного навантаження для

кожного судді, за принципом випадковості та в хронологічному порядку надходження справ.

Справа, розгляд якої відповідно до ГПК здійснюється колегією суддів в обов'язковому порядку, розглядається постійною колегією суддів відповідного суду, до складу якої входить визначений ЄСІТС суддя-доповідач. Персональний склад постійних колегій суддів визначається зборами суддів відповідного суду.

До складу об'єднаної палати входять по два судді, які обираються зборами суддів Касаційного господарського суду, зі складу кожної із судових палат Касаційного господарського суду та голова Касаційного господарського суду.

Якщо справа має розглядатися колегією у складі більше трьох суддів, до складу такої колегії входять судді зі складу постійної колегії суддів, до якої входить визначений ЄСІТС суддя-доповідач, та судді, додатково визначені ЄСІТС.

Якщо справа в Верховному Суді має розглядатися колегіально у складі відповідної палати – головуючим на засіданнях палати є суддя-доповідач, визначений ЄСІТС при первісному розподілі справ.

Якщо справа має розглядатися суддею одноособово, але ГПК передбачена можливість колегіального розгляду такої справи і про це прийнято відповідне рішення, така справа розглядається в суді першої інстанції – колегією суддів, до складу якої включається суддя, визначений ЄСІТС при автоматизованому розподілі справ, та два судді, додатково визначених ЄСІТС після прийняття рішення про колегіальний розгляд справи. У випадку, передбаченому частиною сьомою цієї статті, суддею-доповідачем та головуючим суддею в колегії є суддя, визначений ЄСІТС при автоматизованому розподілі справ.

Невирішені судові справи за вмотивованим розпорядженням керівника апарату суду, що додається до матеріалів справи, передаються для повторного автоматизованого розподілу справ виключно у разі, коли суддя (якщо справа розглядається одноособово) або суддя-доповідач зі складу колегії суддів (якщо справа розглядається колегіально) у передбачених законом випадках ***не може продовжувати розгляд справи більше чотирнадцяти днів***, що може перешкодити розгляду справи у строки, встановлені ГПК.

Для кожної постійної колегії суддів збори суддів відповідного суду визначають резервних суддів строком на один рік.

Якщо зі складу колегії суддів не може продовжувати розгляд справи суддя, який не є суддею-доповідачем у такій справі, що може перешкодити розгляду справи у строки, встановлені ГПК, заміна такого судді з ініціативи судді-доповідача за вмотивованим розпорядженням керівника апарату суду здійснюється ЄСІТС з числа резервних суддів.

Якщо замінити суддю, який вибув, з числа резервних суддів неможливо, – його заміна відбувається ЄСІТС у порядку, передбаченому частиною першою статті 32 ГПК.

Суддя, визначений на заміну вибулого судді, розглядає у складі колегії суддів усі невіршені справи, які розглядає така колегія суддів, та які у зв'язку з відсутністю вибулого судді неможливо розглянути в строки, встановлені ГПК.

ЄСІТС не застосовується для визначення судді (складу колегії суддів, якщо справа розглядається колегіально) для розгляду конкретної справи виключно у разі настання обставин, які об'єктивно унеможливили її функціонування та тривають ***понад п'ять робочих днів***.

Справа, розгляд якої розпочато одним суддею чи колегією суддів, повинна бути розглянута тим самим суддею чи колегією суддів, за винятком випадків, які унеможливають участь судді у розгляді справи, та інших випадків, передбачених ГПК.

У разі зміни складу суду на стадії підготовчого провадження розгляд справи починається спочатку, за винятком випадків, передбачених ГПК. У разі зміни складу суду на стадії розгляду справи по суті суд повторно розпочинає розгляд справи по суті, крім випадку, коли суд ухвалить рішення про повторне проведення підготовчого провадження.

Розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами здійснюється тим самим складом суду, який ухвалив рішення, що переглядається, якщо справа розглядалася суддею одноособово або у складі колегії суддів. Якщо такий склад суду сформувавши неможливо, суддя або колегія суддів для розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами визначається в порядку, встановленому частиною першою цієї статті.

Розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами проводиться палатою, об'єднаною палатою або Великою Палатою, якщо рішення, що переглядається, ухвалено відповідно палатою, об'єднаною палатою або Великою Палатою.

Результати автоматизованого розподілу (повторного розподілу) справи оформлюються протоколом.

Частина сімнадцята статті 32 ГПК визначає відомості, які має містити протокол:

1) дата, час початку та закінчення автоматизованого розподілу;

2) номер судової справи, категорія та коефіцієнт її складності, ім'я (найменування) учасників справи;

3) інформація про визначення списку суддів для участі (підстави, за яких судді не беруть участі) в автоматизованому розподілі; інформація про визначення судді, судді-доповідача;

4) підстави здійснення автоматизованого розподілу (повторного автоматизованого розподілу);

5) прізвище, ініціали та посада уповноваженої особи апарату суду, відповідальної за здійснення автоматизованого розподілу судових справ. Копія такого протоколу в електронній чи паперовій формі підписується уповноваженими особами апарату суду та видається (надсилається) заінтересованій особі *не пізніше наступного дня* після подання до суду відповідної заяви.

Особливості розподілу судових справ встановлюються Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Частиною десятою ст. 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що Положення про Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему затверджується Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України та після консультацій з Радою суддів України.

Статтею 33 ГПК визначено загальні принципи одноособового або колегіального розгляду справи суддями господарських судів та суддями Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Згідно з частиною першою статті 33 ГПК, справи у судах першої інстанції розглядаються суддею одноособово, крім випадків, визначених ГПК. Будь-яку справу, що відноситься до підсуд-

ності суду першої інстанції, залежно від категорії і складності справи, може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів, окрім справ, які розглядаються в порядку наказного і спрощеного позовного провадження.

Справи у Вищому суді з питань інтелектуальної власності розглядаються колегією суддів у складі трьох суддів. Перегляд в апеляційному порядку судових рішень судів першої інстанції проводиться колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів. Перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

У визначених ГПК випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного господарського суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного господарського суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою). Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу. Засідання об'єднаної палати, Великої Палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами здійснюється судом у такому самому кількісному складі, в якому ці рішення були ухвалені (одноособово або колегіально).

Незалежно від того, у якому складі розглядалася справа, перегляд судових рішень за виключними обставинами з підстав, визначених пунктами 1, 3 частини третьої статті 320 ГПК, здійснюється колегією у складі трьох або більшої непарної кількості суддів, а з підстави, визначеної пунктом 2 частини третьої статті 320 ГПК (встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом), – Великою Палатою Верховного Суду.

Якщо справа має розглядатися суддею одноособово, але цим Кодексом передбачена можливість колегіального розгляду такої справи, питання про призначення колегіального розгляду вирішується до закінчення підготовчого засідання у справі (до початку розгляду справи, якщо підготовче засідання не проводиться)

суддею, який розглядає справу, за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи, про що постановляється ухвала.

Питання про розгляд справи колегією у складі більше трьох суддів вирішується колегією суддів, визначеною в порядку, встановленому частиною другою статті 32 ГПК), до початку розгляду справи, з урахуванням категорії і складності справи, про що постановляється ухвала. *Порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи визначено статтею 34 ГПК.*

Питання, що виникають під час колегіального розгляду справи судом, вирішуються більшістю голосів суддів. Головуючий голосує останнім. При ухваленні рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання рішення чи ухвали. Судді не мають права розголошувати міркування, що були висловлені у нарадчій кімнаті.

Суддя, не згодний з рішенням, може письмово викласти свою окрему думку. Про наявність окремої думки повідомляються учасники справи без оголошення її змісту в судовому засіданні. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення.

Відводи. Статтями 35, 36, 36, 37, 38, 39, 40 ГПК встановлені підстави, які зумовлюють причини відводу (самовідводу) судді господарського суду, а також секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача.

Стаття 35 ГПК встановлює підстави для відводу (самовідводу) судді. Суддя не може розглядати справу і підлягає відводу (самовідводу), якщо: 1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітччм, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання, або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;

3) він безпосередньо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;

- 4) порушено порядок визначення судді для розгляду справи;
- 5) є інші обставини, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді.

Наведені в частині першій статті 35 ГПК підстави для відводу (самовідводу) судді не має вичерпного характеру обставин і передбачає, крім наведених й інші обставини, про це свідчить вказівка, що міститься в частині другій статті 35 ГПК. Так, суддя підлягає відводу (самовідводу) також за наявності обставин, встановлених статтею 36 ГПК.

До складу суду не можуть входити особи, які є членами сім'ї, родичами між собою чи родичами подружжя.

Водночас незгода сторони з процесуальними рішеннями судді, рішення або окрема думка судді в інших справах, висловлена публічно думка судді щодо того чи іншого юридичного питання не може бути підставою для відводу (ч. 4 ст. 35 ГПК).

Стаття 36 ГПК визначає вичерпний перелік випадків недопустимості повторної участі судді у розгляді справи. Такими підставами є зазначене.

Суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої інстанції, не може брати участі в розгляді цієї самої справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а так само у новому розгляді справи судом першої інстанції після скасування рішення суду або ухвали про закриття провадження в справі.

Суддя, який брав участь у врегулюванні спору у справі за участю судді, не може брати участі в розгляді цієї справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення.

Суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді апеляційної інстанції, не може брати участі у розгляді цієї самої справи в судах касаційної або першої інстанцій, а також у новому розгляді справи після скасування постанови суду апеляційної інстанції.

Суддя, який брав участь у перегляді справи в суді касаційної інстанції, не може брати участі в розгляді цієї справи в суді першої чи апеляційної інстанцій, а також у новому її розгляді після скасування постанови суду касаційної інстанції.

Суддя, який брав участь у вирішенні справи, рішення в якій було в подальшому скасоване судом вищої інстанції, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду у цій справі.

Суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами у цій справі. *Крім підстав відводу судді, стаття 37 ГПК містить підстави для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача.*

Секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач не можуть брати участі у розгляді справи та підлягають відводу (самовідводу) з підстав, зазначених у статті 35 ГПК.

Експерт, спеціаліст, перекладач не може брати участі у розгляді справи, якщо він перебував або перебуває в службовій або іншій залежності від учасників справи.

Участь секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача у судовому засіданні під час попереднього розгляду даної справи відповідно як секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача не є підставою для їх відводу.

Як бачимо, частиною першою та другою статті 37 ГПК визначені підстави за яких вказані особи не можуть брати участь у господарській справі, тоді як частиною третьою визначено участь указаних осіб у господарській справі, за умови, що ці особи брали участь у попередньому розгляді справи, що не є підставою до їх відводу у розгляді справи.

Процедурні підстави самовідводу та відводи судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача визначає стаття 38 ГПК. З підстав, зазначених у статтях 35, 36 і 37 ГПК, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач зобов'язані заявити самовідвід.

З підстав, зазначених у статтях 35, 36 і 37 ГПК, судді, секретарю судового засідання, експерту, спеціалісту, перекладачу може бути заявлено відвід учасниками справи.

Відвід повинен бути вмотивованим і заявленим *протягом десяти днів з дня* отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі, але не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Самовідвід може бути заявлений не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Після спливу вказаного строку заявляти відвід (самовідвід) дозволяється лише у виняткових випадках, коли про підставу відводу (самовідводу) заявнику не могло бути відомо до спливу вказаного строку, але не пізніше двох днів з дня, коли заявник дізнався про таку підставу. Встановлення обставин, вказаних у пунктах 1–4 частини першої статті 35 ГПК, статті 36 ГПК, звільняє заявника від обов'язку надання інших доказів упередженості судді для цілей відводу.

Якщо відвід заявляється повторно з підстав, розглянутих раніше, суд, який розглядає справу, залишає таку заяву без розгляду. *Процесуальне законодавство наділяє правом заявити відвід та самовідвід судді за наявності підстав та в порядку статті 39 ГПК.* Питання про відвід (самовідвід) судді може бути вирішено і до, і після відкриття провадження у справі.

Питання про відвід судді вирішує суд, який розглядає справу. Суд задовольняє відвід, якщо доходить висновку про його обґрунтованість. Якщо суд доходить висновку про необґрунтованість заявленого відводу, він вирішує питання про зупинення провадження у справі. У цьому випадку вирішення питання про відвід здійснюється суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу, і визначається у порядку, встановленому частиною першою статті 32 ГПК. Такому судді не може бути заявлений відвід.

Якщо питання про відвід судді в порядку, визначеному частиною третьою цієї статті, неможливо розглянути в суді, в якому розглядається справа, то справа для вирішення питання про відвід передається до суду відповідної інстанції, найбільш територіально наближеного до цього суду. Якщо на час подання заяви про відвід судді у суді здійснюють правосуддя менше трьох суддів, вирішення питання про відвід здійснюється в нарадчій кімнаті суддею, який розглядає справу чи вчиняє іншу процесуальну дію, про що виноситься ухвала. У такому випадку положення частин третьої та четвертої цієї статті не застосовуються.

Питання про відвід судді Великої Палати розглядає Велика Палата. У розгляді Великою Палатою питання про відвід не бере участі суддя, якому такий відвід заявлено.

Питання про відвід має бути розглянуто ***не пізніше двох днів*** з дня надходження заяви про відвід, а у випадку розгляду

заяви про відвід суддею іншого суду – *не пізніше десяти днів* з дня надходження заяви про відвід.

Суд вирішує питання про відвід без повідомлення учасників справи. За ініціативою суду питання про відвід може вирішуватися у судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Неявка учасників справи у судові засідання, в якому вирішується питання про відвід, не перешкоджає розгляду судом питання про відвід.

Питання про самовідвід судді вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу.

Питання про відвід секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача вирішується складом суду, що розглядає справу. Суд, який розглядає заяву про відвід, заслуховує особу, якій заявлено відвід, якщо вона бажає надати пояснення, а також думку учасників справи. Неявка особи, якій заявлено відвід, у судові засідання, в якому вирішується питання про відвід, не перешкоджає розгляду судом питання про відвід.

За результатами вирішення заяви про відвід суд постановляє ухвалу. Право на подання заяви про відвід судді є однією з гарантій законності здійснення правосуддя і об'єктивності та неупередженості розгляду справи, оскільки статтею 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини закріплено основні процесуальні гарантії, якими може скористатися особа при розгляді її позову в національному суді і до яких належить розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Відповідно до постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 р. № 18 (пункт 1.2.1) сторони, треті особи або прокурор можуть заявити відвід лише тим суддям, які беруть участь у розгляді конкретної справи, а не всім взагалі суддям того чи іншого господарського суду; заявлення відводу голові господарського суду чи його заступнику можливе лише у разі прийняття ними справи до свого провадження. Не є підставами для відводу суддів заяви, які містять лише припущення про існування відповідних обставин, не підтверджених належними і допустимими доказами, а також наявність скарг, поданих на суддю (суддів) у зв'язку з розглядом даної чи іншої справи, обставини, пов'язані з прийняттям суддями рішень з інших справ.

За імперативним приписом частини сьомої статті 39 ГПК відвід повинен заявлятися у письмовій формі.

У разі відводу та самовідводу (суду) судді, наслідки такого відводу визначені в статті 40 ГПК. Головний наслідок – це необхідність заміни суду чи судді.

У разі задоволення заяви про відвід судді, який розглядає справу одноособово, справа розглядається в тому самому суді іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому статтею 32 ГПК. У разі задоволення заяви про відвід одному або декільком суддям, які розглядають справу колегіально, справа розглядається в тому самому суді таким самим складом колегії суддів із заміною відведеного судді або суддів, або іншим складом суддів, який визначається у порядку, встановленому статтею 32 ГПК.

Якщо після задоволення відводів (самовідводів) або за наявності підстав, зазначених у статті 36 ГПК, неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи, справа за розпорядженням голови суду передається до іншого суду, визначеного в порядку, встановленому ГПК.

3.3. Учасники судового процесу

Учасники справи. Головними особами господарського процесу є його учасники. Цей склад формується залежно від провадження, в якому розглядається господарська справа. *Згідно зі статтею 41 ГПК, ними можуть бути:*

– у позовному провадженні – **сторони та треті особи** (ч. 1 ст. 41);

– у наказному провадженні – **заявник та боржник** (ч. 2 ст. 41);

– у провадженні – **органи та особи**, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ч. 3 ст. 41);

– у справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду – **учасники третейського розгляду, а також особи**, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та (або) обов'язки (ч. 4 ст. 41);

– у справах про банкрутство склад учасників справи визначається Кодексом України з процедур банкрутства, ними можуть бути: *сторони, арбітражний керуючий, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, а також інші особи, зокрема, Фонд державного майна, державний орган з питань банкрутства, представник працівників боржника, уповноважена особа акціонерів або учасників товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю* (ч. 5 ст. 41).

Господарське процесуальне законодавство наділяє учасників господарської справи відповідними правами та обов'язками. ***Згідно з частиною першою статті 42 ГПК, учасники справи мають право:***

1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень;

2) подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;

3) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

4) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження щодо їх неправильності чи неповноти;

5) оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;

6) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

Згідно з частиною другою статті 42 ГПК, учасники справи зобов'язані:

1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;

2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;

3) з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;

4) подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;

5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;

6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;

7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

З метою дотримання своїх обов'язків учасники справи забезпечуються примусовим впливом з боку суду.

У випадку невиконання учасником справи його обов'язків суд застосовує до такого учасника справи заходи процесуального примусу, передбачені ГПК (ч. 3 ст. 42).

За введення суду в оману щодо фактичних обставин справи винні особи несуть відповідальність, встановлену законом (ч. 4 ст. 42). Що стосується оману суду, варто зазначити, що така відповідальність передбачена кримінальним законом для певних суб'єктів у цивільному та кримінальному процесі.

Частинами 5–9 статті 42 ГПК передбачено подання документів і доказів до суду в електронній формі з використанням ЄСІТС. Документи (зокрема процесуальні документи, письмові та електронні докази тощо) можуть подаватися до суду, а процесуальні дії вчинятися учасниками справи в електронній формі з використанням ЄСІТС за винятком випадків, передбачених ГПК.

Процесуальні документи в електронній формі мають подаватися учасниками справи до суду з використанням ЄСІТС шляхом заповнення форм процесуальних документів відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Якщо ГПК передбачено обов'язок учасника справи надсилати копії документів іншим учасникам справи, такі документи можуть направлятися вказаним особам з використанням ЄСІТС в електронній формі, крім випадків, коли інший учасник не має офіційної електронної адреси. Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, такі документи скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи (його представника).

Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в паперовій формі, такі документи скріплюються власноручним підписом учасника справи (його представника). Якщо позов, апеляційна, касаційна скарга подані до суду в електронній формі, позивач, особа, яка подала скаргу, мають подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі.

Поряд із визначеними в статті 42 ГПК правами та обов'язками учасників справи, законодавець статтею 43 ГПК визначає неприпустимість зловживання процесуальними правами учасників судового процесу та їх представників, які повинні добросовісно користуватися процесуальними правами, зловживання процесуальними правами не допускається.

Згідно з частиною другою статті 43 ГПК, залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню господарського судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, спрямованих на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені ГПК.

Стаття 44 ГПК визначає процесуальну правоздатність та процесуальну дієздатність учасників господарського судочинства.

Усі фізичні і юридичні особи здатні мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника (процесуальна правоздатність).

Фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи здатні особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (процесуальна дієздатність).

Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена.

У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому законом, надано повну цивільну дієздатність. Юридична особа набуває процесуальних прав та обов'язків у порядку, встановленому законом, і здійснює їх через свого представника. Юридична особа може набувати процесуальних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників у випадках, коли відповідно до закону чи установчого документа така юридична особа набуває та здійснює права, а також несе обов'язки через своїх учасників.

На відміну від норм статті 44 ГПК, більш докладно дієздатність та правоздатність фізичної особи (ст.ст. 25–42, 59, 69, 77), фізичної особи – підприємця (ст. 54) та юридичної особи (ст.ст. 91–92) надається в Цивільному кодексі України.

Згідно з частиною першою статті 45 ГПК, сторонами в судовому процесі – позивачами і відповідачами – можуть бути особи, зазначені у статті 4 ГПК. Зокрема, це: юридичні особи; фізичні особи-підприємці; фізичні особи, які не є підприємцями; державні органи, органи місцевого самоврядування; особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб; Позивачами є особи, які подали позов або в інтересах яких подано позов про захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу.

Відповідачами є особи, яким пред'явлено позовну вимогу. Незважаючи на те, що у статті 45 ГПК законодавець не вказує про яке провадження йдеться, а йдеться про позовне провадження, сторонами у процесі позовного провадження є позивач та відповідач.

Стаття 46 ГПК визначає процесуальні права та обов'язки сторін господарського процесу, які користуються рівними процесуальними правами.

Згідно з частиною другою статті 46 ГПК, окрім прав та обов'язків, визначених у статті 42 ГПК:

1) позивач вправі відмовитися від позову (всіх або частини позовних вимог), відповідач має право визнати позов (усі або частину позовних вимог) – на будь-якій стадії судового процесу;

2) позивач вправі збільшити або зменшити розмір позовних вимог – до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;

3) відповідач має право подати зустрічний позов у строки, встановлені ГПК.

До закінчення підготовчого засідання позивач має право змінити предмет або підстави позову шляхом подання письмової заяви. У справі, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, зміна предмета або підстав позову допускається не пізніше ніж за п'ять днів до початку першого судового засідання у справі (ч. 3 ст. 46).

У разі направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції зміна предмета, підстав позову не допускаються, крім випадків, визначених статтею 46 ГПК (ч. 4 ст. 46).

Зміна предмета або підстав позову при новому розгляді справи допускається в строки, встановлені частиною третьою цієї статті, лише у випадку, якщо це необхідно для захисту прав позивача у зв'язку зі зміною фактичних обставин справи, що сталася після закінчення підготовчого засідання, або якщо справа розглядалася за правилами спрощеного позовного провадження – після початку першого судового засідання при первісному розгляді справи.

У разі подання будь-якої заяви, передбаченої пунктом 2 частини другої, частиною третьою або четвертою статті 46, до суду подаються докази направлення копії такої заяви та доданих до неї документів іншим учасникам справи. У разі неподання таких доказів суд не приймає до розгляду та повертає заявнику відповідну заяву, про що зазначає в ухвалі (ч. 5 ст. 46).

Суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє. Згідно з частиною сьомою статті 46 ГПК, сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового процесу.

Особливості участі у судовій справі кількох позивачів або відповідачів визначає стаття 47 ГПК. Кожен із зазначених суб'єктів є самостійним процесуальним учасником судової справи, які у судовому господарському процесі діють самостійно. Така участь може здійснюватися за участю декількох позивачів і відповідачів, яка в спеціальній юридичній літературі визначається як процесуальна співучасть.

Процесуальна співучасть виступає самостійним процесуальним інститутом господарського процесу, виникнення якої обумовлюється обставинами матеріально-правового і процесуального характеру. Згідно з частиною першою статті 47 ГПК, позов може бути пред'явлений спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо іншої сторони діє в судовому процесі самостійно.

Участь у справі кількох позивачів і (або) відповідачів (процесуальна співучасть) допускається, якщо:

- 1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;
- 2) права або обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;
- 3) предметом спору є однорідні права й обов'язки.

Залежно від предмета спору, одним із учасників господарського процесу є співвідповідач. Співвідповідачем у господарському процесі є особа, яка бере участь у господарській справі на боці відповідача. *Залучення до участі у справі співвідповідача. Заміна неналежного відповідача, визначає стаття 48 ГПК.*

Суд першої інстанції має право за клопотанням позивача до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання, залучити до участі у ній співвідповідача.

Якщо позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, суд до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання, за клопотанням позивача замінює первісного відповідача належним відповідачем, не закриваючи провадження у справі.

Після спливу строків, зазначених у частинах першій та другій статті 48, суд може залучити до участі у справі співвідповідача або замінює первісного відповідача належним відповідачем виключно у разі, якщо позивач доведе, що не знав та не міг знати до подання позову у справі про підставу залучення такого співвідповідача чи заміну неналежного відповідача (ч. 3 ст. 48).

Про залучення співвідповідача чи заміну неналежного відповідача постановляється ухвала. За клопотанням нового відповідача або залученого співвідповідача розгляд справи починається спочатку.

Відповідач, замінений іншим відповідачем, має право заявити вимогу про компенсацію судових витрат, здійснених ним унаслідок необґрунтованих дій позивача. Питання про розподіл судових витрат вирішується в ухвалі про заміну неналежного відповідача.

У питанні заміни неналежного відповідача Пленум ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26.12.2011 р. дає таке роз'яснення. Господарський суд за клопотанням сторони або за своєю ініціативою має право до прийняття рішення залучити до участі у справі іншого відповідача, якщо у спірних правовідносинах він виступає або може виступати як зобов'язана сторона.

Заміна первісного відповідача належним відповідачем допускається лише за згодою позивача, яка має бути викладена в його письмовій заяві чи зафіксована в протоколі судового засідання. Якщо ж такої згоди не надано, то господарський суд залежно від конкретних обставин справи вчиняє одну з таких дій:

- 1) розглядає справу в межах заявлених позовних вимог і відмовляє в позові, оскільки відповідач не є належним;
- 2) залучає до участі у справі з власної ініціативи іншого відповідача.

Ухвали про залучення іншого відповідача чи заміну неналежного відповідача не можуть бути оскаржені в апеляційному та касаційному порядку.

У разі якщо заява (клопотання) про залучення іншого відповідача або про заміну відповідача залишається судом без задоволення, то ухвала щодо цього не виноситься, а про відхилення відповідної заяви (клопотання) зазначається в описовій частині рішення суду або в ухвалі, якою закінчується розгляд справи.

Треті особи. Інститут третіх осіб у господарському процесі породжується багатосуб'єктністю матеріальних правовідносин і необхідністю участі у справі різних суб'єктів.

ГПК передбачає два види третіх осіб:

- треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 49 ГПК);
- треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору (ст. 50 ГПК).

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, заінтересовані у вирішенні господарської справи і вступають у процес, порушений позивачем, оскільки вважають, що їх права чи охоронювані законом інтереси, щодо яких виник спір між сторонами, належать їм.

Заявляючи самостійні вимоги щодо предмета спору, вони тим самим заявляють про наявність у них самостійних прав, відмінних та незалежних від прав сторін і *можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання.*

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, згідно зі статтею 49 ГПК, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін.

Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу суд постановляє ухвалу.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача. Після вступу в справу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, справа за клопотанням учасника справи розглядається спочатку.

До позовів третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у справі, в якій відкрито провадження, застосовуються положення статті 180 ГПК. Тобто, особа має право подати зустрічний позов.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, згідно зі статтею 50 ГПК, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи.

Якщо суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду встановить, що рішення господарського суду може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

У заявах про залучення третіх осіб і у заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначаєть-

ся, на яких підставах третіх осіб належить залучити до участі у справі.

Про залучення третіх осіб до участі у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначає, на які права чи обов'язки такої особи та яким чином може вплинути рішення суду у справі.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, мають процесуальні права та обов'язки, встановлені статтею 42 ГПК (ч. 5 ст. 50). Вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку.

Отже, ГПК передбачає можливість участі в судовому процесі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, на предмет спору. Така третя особа виступає в процесі на стороні позивача або відповідача – залежно від того, з ким із них у неї існують (або існували) певні правові відносини.

Відповідно до постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26.11.2011 р., питання про допущення або залучення третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, до участі у справі вирішується ухвалою суду про прийняття позовної заяви до розгляду (із зазначенням про це в ухвалі про порушення провадження у справі) або під час розгляду справи, але до прийняття господарським судом рішення, з урахуванням того, чи є у цієї особи юридичний інтерес у даній справі.

Саме лише зазначення в позовній заяві та/або у вступній частині судового рішення певного підприємства чи організації як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, без вирішення судом питання щодо її допущення або залучення до участі у справі не надає їй відповідного процесуального статусу.

Що ж до наявності юридичного інтересу у третьої особи, то у вирішенні відповідного питання суд має з'ясувати, чи буде у зв'язку з прийняттям судового рішення з даної справи таку особу наділено новими правами чи покладено на неї нові обов'язки, або змінено її наявні права та/або обов'язки, або позбавлено певних прав та/або обов'язків у майбутньому.

Ухвали про залучення до участі у справі третіх осіб або їх вступ у справу оскарженню в апеляційному та у касаційному порядку не підлягають. Процесуальний закон не обмежує можливості допущення особи до участі у справі як третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на підставі її заяви про вступ у справу в процесі повторного розгляду останньої в апеляційному порядку, а також залучення третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, до участі у справі за клопотанням сторони, прокурора або з ініціативи апеляційного господарського суду; відповідні дії можуть мати місце до прийняття апеляційною інстанцією судового рішення зі справи.

Не можуть бути третіми особами у справі відокремлені підрозділи юридичних осіб. Водночас вони можуть на загальних підставах виступати в судовому процесі від імені відповідних юридичних осіб за наявності належних повноважень.

Коло повноважень відокремленого підрозділу юридичної особи стосовно здійснення у господарському суді повноваження сторони у справі від імені цієї особи визначається установчими документами останньої, положенням про відокремлений підрозділ, яке затверджено юридичною особою, або довіреністю, виданою нею ж у встановленому порядку керівникові цього підрозділу.

Водночас слід мати на увазі, що стороною у справі є юридична особа, від імені якої діє відокремлений підрозділ, і рішення приймається саме стосовно підприємства чи організації – юридичної особи, але в особі її відокремленого підрозділу, наприклад: «Стягнути з підприємства «А» в особі його відокремленого підрозділу – філії № 1 на користь організації «Б» в особі її Н-ської філії таку-то суму».

Однак необхідно також враховувати, що саме лише зазначення в установчих документах чи положенні про наявність у відокремленого підрозділу права представляти юридичну особу в суді (господарському суді) не свідчить про надання такому підрозділові відповідних повноважень та визначення їх кола.

Враховуючи приписи статті 50 ГПК щодо третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можна допустити, що незалучення у справу третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору має певні

правові наслідки, незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, визначені статтею 51 ГПК.

Якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява. У разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи, обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони.

У разі вибуття одного з учасників судового процесу, закон передбачає його заміну правонаступником, стаття 52 ГПК визнає як процесуальне правонаступництво.

Процесуальне правонаступництво – це заміна учасника справи, який у зв'язку з поважними причинами вибув з судового процесу, іншою особою.

У процесі процесуального правонаступництва зберігаються процесуальні правовідносини, які розвиваються за участю правонаступника. Підставами процесуального правонаступництва можуть бути різні обставини.

Так, у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, припинення юридичної особи шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), заміни кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідного учасника справи на будь-якій стадії судового процесу.

Усі дії, вчинені в судовому процесі до вступу у справу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку правонаступник замінив.

Про заміну або про відмову в заміні учасника справи його правонаступником суд постановляє ухвалу.

Статтею 52 ГПК передбачено процесуальне правонаступництво у зв'язку не лише зі смертю (оголошенням померлою) фізичної особи та реорганізацією суб'єкта господарювання, а й в інших передбачених законом випадках, зокрема заміни кредитора або боржника у зобов'язанні (статті відповідно 512 і 520 Цивільного кодексу України). У разі заміни кредитора в зобов'язанні не в повному обсязі (у подільному зобов'язанні; в разі передачі новому кредитору права на стягнення неустойки окремо від передачі прав вимоги за основним зобов'язанням тощо) новий кредитор є правонаступником первісного кредитора лише в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу відповідних прав якщо інше не встановлено договором або за законом (ст. 514 ЦК).

У процесі розгляду господарської справи права або обов'язки (фізичної особи, або юридичної особи) можуть перейти до правонаступника (іншої особи), яка не є учасником конкретної господарської справи. У цьому випадку на будь-якій стадії судового процесу відбувається процесуальне правонаступництво, тобто заміна однієї зі сторін процесу іншою особою – правонаступником.

Водночас варто пам'ятати, що процесуальне правонаступництво фізичних осіб та юридичних осіб має свої особливості. Відповідно до постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» №18 від 26.11.2011 р., процесуальне правонаступництво фізичних осіб має свої особливості.

Стосовно фізичних осіб-підприємців та учасників корпоративних відносин, що є сторонами у справах або третіми особами, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, таке правонаступництво можливе за одночасної наявності двох умов: по-перше, коли відповідні правонаступники мають аналогічний правовий статус (зокрема, фізичних осіб-підприємців чи учасників корпоративних відносин), і, по-друге, існування даного статусу на момент вирішення господарським судом питання про процесуальне правонаступництво: сама лише можливість виникнення процесуального правонаступництва в майбутньому (наприклад, через передбачуване успадкування майна та виникнення в іншій особі у зв'язку з цим корпоративних прав) не може братися господарським судом до уваги.

За певних обставин, згідно з частиною першою статті 53 ГПК, у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду в інтересах інших осіб, державних чи суспільних інтересах та брати участь у цих справах.

Частина перша–п'ята статті 53 ГПК визначає специфіку участі у судовому процесі:

- органів державної влади;
- органів місцевого самоврядування;
- прокурора;
- юридичних осіб;
- фізичних осіб.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які звертаються до суду за захистом прав та інтересів інших осіб, повинні надати суду документи, які підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах таких осіб.

У визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Невиконання цих вимог має наслідком застосування положень, передбачених статтею 174 ГПК (ч. 4 ст. 53), *визначає наслідки залишення позовної заяви без руху.*

У разі відкриття провадження за позовною заявою особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (окрім прокурора), особа, в чій інтересах подано позов, набуває статусу позивача.

У разі відкриття провадження за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого

виконувати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі набуває статусу позивача.

Особливості участі у судовому процесі осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у спрах про відшкодування збитків, заподіяних їй посадовою особою визначає стаття 54 ГПК.

Ця стаття є новелою господарського процесуального законодавства і визначає особливості окремої категорії справ, коли позов подається в інтересах юридичної особи про відшкодування збитків, у разі якщо такі збитки заподіяні посадовою особою юридичній особі.

Власник (учасник, акціонер) юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій), або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, може подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою.

У разі відкриття провадження за таким позовом зазначена юридична особа набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди власника (учасника, акціонера), який подав позов. Посадова особа, до якої пред'явлений позов, не вправі представляти юридичну особу та призначати іншу особу для представництва юридичної особи в даній справі.

До закінчення підготовчого засідання у справі інший співвласник (учасник, акціонер) цієї юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій), або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, має право приєднатися до поданого позову шляхом подання до суду відповідної заяви, після чого він набуває таких самих процесуальних прав та обов'язків, як і власник (учасник, акціонер), який подав позов.

У спрах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, відмова від позову, поданого відповідно

до цієї статті, зменшення розміру позовних вимог, зміна предмета або підстави позову, укладення мирової угоди, відмова від апеляційної або касаційної скарги, заяви про перегляд рішення суду за нововиявленими або виключними обставинами можлива лише за письмовою згодою всіх власників (учасників, акціонерів), які в даній справі діють в інтересах юридичної особи.

Стаття 55 ГПК визначає процесуальні права органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Органи та особи, які відповідно до ГПК звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, *за винятком обмежень*, передбачених частиною другою статті ГПК.

Органи та особи, які відповідно до ГПК мають право звертатися до суду в інтересах осіб, за винятком осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заподіяних їй посадовою особою, *не мають права укласти мирову угоду.*

Відмова органів та осіб, які відповідно до ГПК звернулися до суду в інтересах інших осіб, від поданої ними заяви або зміна позовних вимог не позбавляє особу, на захист прав та інтересів якої подано заяву, права вимагати від суду розгляду справи та вирішення вимоги у первісному обсязі.

Якщо особа, яка має процесуальну дієздатність і в інтересах якої подана заява, не підтримує заявлених позовних вимог, суд залишає заяву без розгляду, крім позову про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, поданого власником (учасником, акціонером) цієї юридичної особи в її інтересах, а також позову прокурора в інтересах держави. Відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором в інтересах держави позову (заяви), подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов (заяву) і вимагати розгляду справи по суті.

Прокурор та інша особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, з метою вирішення питання щодо наявності підстав для перегляду судових рішень у справі, розглянутій без його (її) участі, має право ознайомлюватися

з матеріалами справи в суді та отримувати їх копії. Прокурор користується таким самим правом з метою вирішення питання про вступ у справу за позовом (заявою) іншої особи.

Стаття 55 ГПК по суті визначає процесуальні права органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, визначених статтею 53 ГПК.

Представництво у господарському судочинстві.

У статтях 56–61 ГПК визначені загальні правила представництва (самопредставництво) у господарському судочинстві.

Частина перша статті 237 Цивільного кодексу України визначає представництво як правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

На разі представництво в судах апеляційної інстанції згідно з підпунктом 11 пункту 16–1 Розділу XV «Перехідні положення» Конституції України здійснюється виключно прокурорами або адвокатами. Згідно з частинами 3, 4 статті 131-2 Конституції України виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді. *Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді, зокрема у малозначних спорах.*

Частиною п'ятою статті 12 ГПК визначено, які справи є малозначними. Враховуючи означені положення, а також зміст приписів статей 56–61 ГПК представництво інтересів учасників – суб'єктів господарювання в апеляційному господарському суді може здійснюватися:

– адвокатом та/або особисто фізичною особою-підприємцем чи керівником або уповноваженим членом виконавчого органу юридичної особи на підставі закону, статуту, положення – у всіх справах;

– представником, який відповідає вимогам статті 58 ГПК, на підставі довіреності – тільки у малозначних спорах (справах).

У Рішенні Конституційного Суду України від 08.04. 1999 р. № 3-рп/99 у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) зазначається, що

за правовою природою представництво в суді є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї права та обов'язки.

Також варто зазначити, що ГПК не обмежує кількості представників, яких може призначити одна особа.

Отже, під процесуальним представництвом у судовому процесі слід розуміти визначене процесуальним законом виконання процесуальних дій особисто, або представництво, яке здійснюється в інтересах іншої особи.

Згідно з частиною першою статті 56 ГПК, сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника.

Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника.

Юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи), або через представника.

Держава, територіальна громада бере участь у справі через відповідний орган державної влади, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник або представник.

Представництво за законом визначено статтею 242 ЦК, відповідно до якого батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною. Законним представником у випадках, встановлених законом, може бути інша особа.

Статті 57 ГПК визначає законних представників. Інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб представляють у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть представляти у суді відповідно

їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом, як *законні представники*.

Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена. Законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам, які відповідно до закону мають право здійснювати представництво в суді.

Суд має право залучити відповідний орган чи особу, якій законом надано право захищати права та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Окрім законних представників, особи, які можуть бути представниками, визначені статтею 58 ГПК.

Ними можуть бути:

- адвокат;
- законний представник (малозначних спорах);
- органи публічної влади;
- інші особи.

Водночас одна й та сама особа може бути одночасно представником декількох позивачів або декількох відповідачів або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними. Згідно зі статтею 58 ГПК та статті 131–2 Конституції України, представником у господарському процесі може бути законний представник та адвокат. Під законним представником слід розуміти будь-яку іншу особу (зокрема й посадову особу), яка досягла 18 років, має повну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження.

Згідно зі статтею 59 ГПК, не може бути представником у суді особа, яка бере участь у справі як:

- секретар судового засідання;
- експерт;
- спеціаліст;
- перекладач;
- свідок;
- помічник судді, який розглядає справу;
- особа, яка представляє або представляла у справі іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя;

– судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, окрім випадків, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники.

Наведений у статті 59 ГПК перелік осіб, які не можуть бути представниками в суді у конкретно визначеній господарській справі, має вичерпний перелік.

Згідно зі статтею 60 ГПК, повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені такими документами:

- довіреністю фізичної особи;
- довіреністю юридичної особи;
- свідоцтвом про народження дитини;
- рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна;
- ордером.

Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (ч. 3 ст. 244 ЦК). Строк довіреності встановлюється у довіреності. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії. Строк довіреності, виданої в порядку передоручення, не може перевищувати строку основної довіреності, на підставі якої вона видана (ст. 244 ЦК).

Окрім того, норми статей 245–250 ЦК визначають: форму довіреності; довіреність юридичної особи; строк довіреності; припинення представництва за довіреністю; скасування довіреності; відмова представника від вчинення дій, які були визначені довіреністю.

Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення. Відповідність копії документа, що підтверджує повноваження представника, оригіналу може бути засвідчена підписом судді.

Оригінали документів, зазначених у статті 60 ГПК, копії з них, засвідчені суддею, або копії з них, засвідчені у визначеному законом

порядку, приєднуються до матеріалів справи.

У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі, він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним цифровим підписом відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

У разі подання представником до суду заяви, скарги, клопотання він додає довіреність або інший документ, що посвідчує його повноваження, якщо в справі немає підтвердження такого повноваження на момент подання відповідної заяви, скарги, клопотання.

Довіреності або інші документи, що підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, мають бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 10 ст. 60).

Для здійснення своїх функцій в господарському процесі представник наділяється процесуальними правами та обмеженням. *Безпосередні повноваження представника в суді визначені статтею 61 ГПК.*

Представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері. Підстави і порядок припинення представництва за довіреністю визначаються Цивільним кодексом України, а представництва за ордером – законодавством про адвокатуру.

Про припинення представництва або обмеження повноважень представника за довіреністю або ордером має бути повідомлено суд шляхом подання письмової заяви.

У разі припинення повноважень представника на здійснення представництва особи у справі представник не може бути у цій самій справі представником іншої сторони, третьої особи на іншій стороні або третьої особи зі самостійними вимогами щодо предмета спору.

Окрім визначених статтею 61 ГПК повноважень представника в суді, у питанні підстав та порядку припинення представництва за довіреністю, стаття 248 ЦК визначає такі підстави:

- 1) закінчення строку довіреності;
- 2) скасування довіреності особою, яка її видала;
- 3) відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;
- 4) припинення юридичної особи, яка видала довіреність;
- 5) припинення юридичної особи, якій видана довіреність;
- 6) смерті особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності.

У разі смерті особи, яка видала довіреність, представник зберігає своє повноваження за довіреністю для ведення невідкладних справ або таких дій, невиконання яких може призвести до виникнення збитків;

- 7) смерті особи, якій видана довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності.

З припиненням представництва за довіреністю втрачає чинність передоручення.

У разі припинення представництва за довіреністю представник зобов'язаний негайно повернути довіреність.

Також, згідно зі статтею 249 ЦК особа, яка видала довіреність, за винятком безвідкличної довіреності, може в будь-який час скасувати довіреність або передоручення. Відмова від цього права є нікчемною.

Згідно зі статтями 31–32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р., *право на заняття адвокатською діяльністю, відповідно до статті 31 цього Закону зупиняється у разі:*

- 1) подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення злочину, крім випадку, передбаченого пунктом 6 частини першої статті 32 цього Закону;

3) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним.

Право на заняття адвокатською діяльністю, згідно зі статтею 32 Закону припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі:

1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим;

3) смерті адвоката;

4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі.

Інші учасники судового процесу.

Норми статей 62, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 72 ГПК визначають повноваження в указаних нормах статей інших учасників господарського процесу. *Стаття 62 ГПК визначає вичерпний перелік інших учасників судового процесу.*

Ними є:

- помічник судді;
- секретар судового засідання;
- судовий розпорядник;
- свідок;
- експерт;
- експерт з питань права;
- перекладач;
- спеціаліст.

Розглянемо діяльність кожного з наведених учасників судового процесу.

Згідно зі статтею 63 ГПК, помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу.

Помічник судді:

1) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів;

2) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень;

3) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ.

Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. Під час здійснення таких повноважень помічнику судді може бути заявлено відвід з підстав, передбачених ГПК для відводу секретаря судового засідання.

Окрім статті 63 ГПК, повноваження помічника судді визначено статтею 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого кожний суддя має помічника, статус і умови діяльності якого визначаються цим Законом та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України.

Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Помічники суддів Верховного Суду повинні також мати стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років.

Судді самостійно здійснюють добір помічників. Помічник судді призначається на посаду та звільняється з посади керівником апарату відповідного суду за поданням судді.

Помічники суддів з питань підготовки справ до розгляду підзвітні лише відповідному судді.

Однак статус помічника судді змінився після ухвалення нового Закону України «Про державну службу» від 10.12. 2015 р., відповідно до якого помічник судді набув статусу працівника патронатної служби. Згідно зі статтею 92 Закону України «Про державну службу» до посад патронатної служби належать посади радників, помічників, уповноважених та прес-секретаря Президента

України, працівників секретаріатів Голови Верховної Ради України, його Першого заступника та заступника, працівників патронатних служб Прем'єр-міністра України та інших членів Кабінету Міністрів України, помічників-консультантів народних депутатів України, помічників та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України, помічників суддів, а також посади патронатних служб в інших державних органах.

Працівник патронатної служби призначається на посаду на строк повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Акт про звільнення приймається керівником державної служби.

Працівник патронатної служби може бути достроково звільнений з посади за ініціативою особи, працівником патронатної служби якої він призначений, або керівника патронатної служби. На працівників патронатної служби поширюється дія законодавства про працю, крім статей 39-1, 41-43-1, 49-2 Кодексу законів про працю України. Час роботи на посадах патронатної служби зараховується до стажу державної служби та враховується при присвоєнні державному службовцю рангу в межах відповідної категорії посад, якщо до призначення на посаду патронатної служби він перебував на державній службі та після звільнення з посади патронатної служби повернувся на державну службу.

Сьогодні рішенням Ради суддів України № 21 від 18.05.2018 р. затверджено Положення про помічників суддів.

Згідно зі статтею 64 ГПК, секретар судового засідання:

1) перевіряє, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, і доповідає про це головуючому;

2) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведенням судового засідання в режимі відеоконференції;

3) забезпечує ведення протоколу судового засідання та складає протоколи вчинення окремих процесуальних дій;

4) забезпечує оформлення матеріалів справи;

5) виконує інші доручення судді, що стосуються розгляду справи.

Секретар судового засідання може уточнювати суть процесуальної дії з метою її правильного відображення в протоколі судового засідання.

Секретар судового засідання виконує обов'язки судового розпорядника у випадку його відсутності.

Секретар судового засідання, будучи працівником господарського суду, забезпечує організаційне забезпечення судового процесу. Згідно з частиною одинадцятою статті 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», секретарі судового засідання входять до штату апарату судів.

У своїй діяльності підпорядкований керівнику апарату суду та судді, секретар судового засідання діє відповідно до внутрішнього розподілу обов'язків та координує свою діяльність з помічником судді та суддею.

Одним із активних учасників господарського процесу є судовий розпорядник. Повноваження служби судових розпорядників, окрім статті 65 ГПК, визначає стаття 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого у кожному суді діє служба судових розпорядників.

Судові розпорядники забезпечують додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні.

Судові розпорядники призначаються на посаду і звільняються з посади керівником апарату відповідного суду.

Судові розпорядники забезпечуються одностроєм, зразки якого затверджуються Головою Державної судової адміністрації України за погодженням із Радою суддів України, керуються у своїй діяльності цим Законом, вимогами процесуального закону, відповідними правилами та інструкціями, розпорядженнями голови суду та судді.

Порядок створення та діяльності служби судових розпорядників визначається положенням, що затверджується Головою Державної судової адміністрації України за погодженням із Вищою радою правосуддя.

Згідно з частиною першою статті 65 ГПК, судовий розпорядник:

1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників судового процесу;

2) з урахуванням кількості місць та забезпечення порядку під час судового засідання визначає можливу кількість осіб, які можуть бути присутні у залі судового засідання;

3) оголошує про вхід і вихід суду зі зали судового засідання та пропонує всім присутнім встати;

4) слідкує за додержанням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;

5) під час судового засідання приймає від присутніх у залі учасників судового процесу документи та інші матеріали і передає суду;

6) запрошує до залу судового засідання свідків та виконує вказівки головуєчого щодо приведення їх до присяги;

7) виконує інші доручення головуєчого, пов'язані зі створенням умов, необхідних для розгляду справ (ч. 1 ст. 65).

Вимоги судового розпорядника, пов'язані з виконанням обов'язків, зазначених у частині першій статті 65 ГПК, є обов'язковими для учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у залі судового засідання.

Скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника розглядаються судом у цьому самому процесі.

Новелою господарського процесуального кодексу є свідок як учасник господарського процесу. Законодавець правовим засадам свідка присвятив статті 66, 67, 68, 87, 88, 89, 90 ГПК. Незважаючи на значний перелік статей, в жодній із них не вказано, коли фізична особа набуває статусу свідка.

Запровадження інституту свідків у господарському судочинстві визвало неоднозначні дискусії серед судів та фахівців щодо доцільності використання свідків під час розгляду господарської справи.

Правовій регламентації свідка присвячена стаття 66 ГПК. Свідком може бути будь-яка дієздатна фізична особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи.

Свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обста-

вини. За відсутності заперечень учасників справи свідок може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд може дозволити свідку брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції незалежно від заперечень учасників справи, якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин.

У разі неможливості прибуття до суду та участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд.

Свідок має право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє, користуватися письмовими записами, відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом, а також право на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Під свідком слід розуміти фізичну особу, якій відомі будь-які обставини, що мають значення для вирішення справи у суді. Господарське процесуальне законодавство, статтею 67 ГПК визначає коло осіб, які не можуть бути допитані як свідки:

1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;

2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості;

3) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

4) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

5) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно зі законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.

Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв – без згоди дипломатичного представника.

Свідок може відмовитися від давання показань. Стаття 68 ГПК визначає Підстави відмови свідка від давання показань на вимогу суду.

Свідок, який з'явився на вимогу суду, не має права відмовитися давати показання, крім показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів. Свідок, який з'явився на вимогу суду та відмовляється давати показання, зобов'язаний повідомити причини відмови.

Загалом у статті 68 ГПК відображено частину першу статті 63 Конституції України, відповідно до якої особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Законодавче закріплення свідка відмовитися давати показання, крім показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів є складовою права на захист.

Згідно зі статтею 69 ГПК, експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи, може призначатися судом або залучатися учасником справи.

Експерт зобов'язаний надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання, а також з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі.

Згідно з частиною шостою статті 69 ГПК, експерт має право:

- 1) ознайомлюватися з матеріалами справи;
- 2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом;

3) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і щодо яких йому не були поставлені питання;

4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета й об'єктів дослідження;

5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;

6) користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу».

Експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду. Призначений судом експерт може відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою.

Отже, судова експертиза призначається лише у разі дійсної потреби у спеціальних знаннях для встановлення фактичних даних, що входять до предмета доказування.

Тобто у разі, коли висновок експерта не можуть замінити інші засоби доказування. Якщо наявні у справі докази є взаємно суперечливими, їх оцінку в разі необхідності може бути здійснено господарським судом із призначенням відповідної судової експертизи.

Визначення способу проведення експертизи належить до компетенції експерта. Відповідно до постанови Пленуму ВГСУ від 23.03.2012 р. № 4, оцінюючи висновок експерта, господарський суд повинен виходити з того, що цей висновок не має заздалегідь встановленої сили і переваг щодо інших доказів.

Правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності визначає Закон України «Про судову експертизу» 25.02.1994 р., стаття 1 якого визначає судову експертизу як це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

До проведення судових експертиз, окрім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

Новелою господарського процесуального кодексу є експерт з питань права.

Згідно з частиною першою статті 70 ГПК, як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

Експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Запровадження інституту експертів з питань права є новелою процесуального законодавства. На разі відсутній нормативний акт, який би регулював діяльність експерта з питань права. На увагу заслуговує Інструкція «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р., окремо не виділена правова експертиза чи експертні дослідження в галузі права, проте в підпункті 1.2.10 пункту 1.2 розділу I в редакції наказу Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015 р., зазначено, що

«З метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (окрім судово-медичної та судово-психіатричної), зокрема й тих, що перебувають у стадії наукової розробки».

Отже, допуск експерта до участі у справі – це прерогатива суду (судді).

Під час судового процесу виникають питання, які потребують від особи володіння спеціальними знаннями. Такою особою є спеціаліст (ст. 71 ГПК). Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Він зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на притаманні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Відповідно до постанови Пленуму ВГСУ від 23.03.2012 р. № 4 визначення обсягу необхідних та достатніх для експертного дослідження матеріалів і перевірка (огляд) матеріалів, які підлягають направленню на експертизу, з погляду їх повноти та придатності для проведення експертизи, здійснюється господарським судом, за необхідності – за участю представників сторін у справі. Якщо вирішення цих питань викликає утруднення, суд може залучити відповідного спеціаліста.

Якщо обставини справи свідчать про доцільність отримання пояснень спеціаліста з питань, що виникають під час розгляду

справи, зокрема, з метою з'ясування її фактичних обставин, господарський суд може скористатися правом, і викликати відповідного спеціаліста для участі в судовому процесі, притому і в підготовці справи до розгляду, і під час її розгляду.

Виклик спеціаліста здійснюється ухвалою суду. Його пояснення подаються суду у вигляді висновку або в іншій прийнятній для суду письмовій формі. Спеціаліст вправі відмовитися від надання пояснень, якщо наявних у нього матеріалів недостатньо або він не має необхідних знань. Відповідні пояснення спеціаліста не є висновком експерта.

За наявності в одній і тій самій справі протилежних за змістом висновків і спеціаліста, і судового експерта, їх оцінка здійснюється за правилами ГПК з наданням у зазначеному випадку переваги висновкові судового експерта. Згідно зі статтею 12 Закону України «Про судоустрій і статус суду», судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою.

Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Участь перекладача у судовій справі є однією із конституційних гарантій захисту прав особи на захист і є обов'язковою у всіх випадках, коли особа, яка бере участь у справі, не володіє мовою судочинства, якою ведеться справа.

Повноваження перекладача визначені статтею 72 ГПК. Перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими. Його кваліфікація підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством (ч. 1 ст. 72).

Перекладач допускається до судової справи ухвалою суду як заявою учасника справи, так може призначається з ініціативи суду. Він зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність

перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їхню рідну мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції.

Участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху.

Перекладач має право ставити питання з метою уточнення перекладу, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу, а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Питання для самоконтролю

1. Що ви розумієте під юрисдикцією господарських судів?
2. Дайте визначення предметної та суб'єктної юрисдикції.
3. Розкрийте роль спеціалізації, інстанційності та територіальності в діяльності господарських судів.
4. Розкрийте види територіальної підсудності.
5. Розкрийте поняття альтернативної територіальної підсудності.
6. Дайте визначення виключної підсудності.
7. У який строк здійснюється передача справи на розгляд іншого суду за встановленою ГПК підсудністю?
8. Розкрийте порядок визначення складу господарського суду.
9. Розкрийте загальні принципи одноособового або колегіального розгляду справи судьями господарських судів та судьями Вищого суду з питань інтелектуальної власності.
10. Які існують підстави для відводу (самовідводу) судді?
11. Назвіть перелік випадків недопустимості повторної участі судді у розгляді справи.
12. Назвіть підстави відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача.

13. Розкрийте процедурні підстави самовідводу та відводи судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача.

14. Визначте порядок розгляду заяв про відводу та самовідвод у судді.

15. Хто може бути учасником справи у справах позовного провадження?

16. Хто може бути учасником справи у наказному провадженні?

17. Розкрийте інститут третіх осіб у господарському процесі.

18. Розкрийте специфіку участі у судовому процесі органів та посадових осіб органів публічної влади.

19. Розкрийте специфіку представництва у господарському процесі.

20. Назвіть осіб, які не можуть бути представниками в суді.

21. У чому полягають повноваження судового розпорядника в суді?

22. Надайте правову характеристику свідка, експерта, експерт з питань права перекладача та спеціаліста як учасників судового процесу.

Дайте визначення таких понять: сторони процесу, позивач, відповідач, треті особи, судовий експерт, перекладач, склад суду, прокурор, процесуальні права, процесуальні обов'язки, судова експертиза, процесуальна форма, спір, учасники господарського процесу, підприємство, організація, фізична особа-підприємець.

Теми рефератів

1. Зловживання процесуальними правами сторін у господарському процесі.

2. Відвід судді: теоретичний та практичний аспекти.

Складіть схеми:

1. Права та обов'язки сторін у господарському процесі.

Завдання

1. Прокурором Дніпропетровської області до господарського суду було подано позов в інтересах держави в особі Державної акціонерної енергогенеруючої компанії «Дніпроенерго» до Акціонерного товариства «Запоріжпостач» про зобов'язання поставити згідно з умовами договору комплектуючі прилади до обладнання, яке забезпечує охолодження води. Необхідність подання такого позову прокурор мотивував необхідністю термінового одержання таких приладів з метою забезпечення енергетичної безпеки України.

У процесі розгляду справи встановлено, що аналогічні прилади поставлено Товариством з обмеженою відповідальністю «Енергопостач» і нормальний технологічний процес було збережено. Після з'ясування цієї обставини прокурор заявив відмову від заявлених позовних вимог. Державна акціонерна енергогенеруюча компанія «Дніпроенерго», навпаки, вимагала продовження судового процесу, оскільки відповідачем порушено умови укладеного договору. Суддя вказав, що оскільки загроза інтересам держави минула, то він приймає відмову прокурора від поданого ним позову, а продовження процесу можливе лише за умови сплати Державною акціонерною енергогенеруючою компанією «Дніпроенерго» судового збору з урахуванням ціни позову.

Чи має право Державна акціонерна енергогенеруюча компанія «Дніпроенерго» вимагати продовження процесу? Чи необхідно було прокуророві узгодити з нею відмову від позову? Обґрунтуйте дії судді при відмові Державної акціонерної енергогенеруючої компанії «Дніпроенерго» від сплати судового збору?

2. Суддя Іванов прийняв позовну заяву від Приватного підприємства до ТОВ про стягнення 50 000 грн і своєю ухвалою призначив розгляд справи на 28 січня 2021 року. До призначення суддею господарського суду Іванов працював юрисконсультом цього ТОВ. Представнику позивача став відомий цей факт і до початку вирішення спору він сказав судді Іванову, що не довіряє йому.

Чи підлягає суддя у такому разі відводу (самовідводу)? Складіть заяву про відвід судді Іванова.

Тести

1. Судовий акт щодо відводу судді господарського суду виноситься:

- а) у десятиденний строк;
- б) у семиденний строк;
- в) у п'ятиденний строк;
- г) у триденний строк.

2. Процесуальне правонаступництво можливе:

- а) на стадії порушення провадження у справі;
- б) на стадії досудового врегулювання спору;
- в) на стадії виконання рішення;
- г) на будь-якій стадії господарського процесу.

3. Треті особи можуть вступити у господарський процес:

а) на будь-якій стадії процесу до винесення рішення по справі;

- б) під час безпосереднього розгляду спору;
- в) на стадії виконання рішення;
- г) під час перегляду справи судом апеляційної інстанції.

4. Про вступ, допущення або залучення третіх осіб у справу господарський суд виносить:

- а) рішення;
- б) ухвалу;
- в) окрему ухвалу;
- г) постанову.

5. Учасником господарського процесу не є:

- а) прокурор;
- б) позивач;
- в) третя особа, що не заявляє самостійних вимог;
- г) заінтересована особа.

Список використаних джерел

1. Балюк І. А. Перекладач у господарському та інших судових процесах України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 89–92.
2. Господарський процес в суді першої інстанції за новими правилами. Книга-інфографіка Васильченко Т., Причко О. К. : Алерта, 2018. 472 с.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798_12
4. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України (станом на 20.01.2018р.) / за заг ред. О. С. Короеда. К. : Центр учбової літератури, 2018. 400 с.
5. Постанови Пленуму Верховного Суду у господарському судочинстві / упор. Р. В. Вереша. К. : Алерта, 2018. 398 с.
6. Резнікова В. В. Відповідальність учасників господарського процесу за зловживання правами та невиконання процесуальних обов'язків. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3.
7. Степанова Т. Реформування інституту учасників господарського судового процесу. *Право України*. 2017. № 9. С. 122–130.
8. Устименко В. Удосконалення господарського процесу: економіко правові аспекти. *Право України*. 2017. № 9. С. 28–34.
9. Резнікова В. В. Відповідальність учасників господарського процесу за зловживання правами та невиконання процесуальних обов'язків. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 34–38.
10. Резнікова В. В. Відповідальність учасників господарського процесу за зловживання правами та невиконання процесуальних обов'язків. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 78–82.

ДОКАЗИ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

4.1. Поняття та види доказів у господарському процесі України

Поняття і загальні положення теорії судового доказу, розроблені спеціалістами у галузі загальної теорії права чи Цивільного й кримінального процесів, рівною мірою, застосовуються у галузі господарського судочинства, оскільки відображають принципові аспекти, які пов'язані з діяльністю судів по встановленню фактичних обставин, що мають значення для правильного розгляду справи.

Доказування – складний процес, який охоплює розумову і процесуальну діяльність його суб'єктів з обґрунтування будь-якого положення і виявлення якогось знання на підставі дослідженого.

При доказуванні суд і особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують обставини предмета доказування, його елементи за допомогою доказів, що допомагають сформувати нове знання, яке має значення для вирішення справи. Діяльність суб'єктів доказування в господарському процесі з обґрунтуванням обставин справи з метою його вирішення і становить процес доказування. Отож *доказування в господарському процесі* – це логіко-практична діяльність осіб, які беруть участь у справі.

Суб'єктами доказування в господарському процесі є суд та особи, що беруть участь у справі; інші особи, які беруть участь у справі, а саме посадові особи та інші працівники підприємств установ, організацій, державних та інших органів – коли їх викли-

кано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи; судові експерти, які, будучи учасниками процесу; доказування, надають допомогу в досягненні мети доказування, але не мають обов'язку доказувати будь-які обставини по справі.

Процес доказування, як і вся процесуальна діяльність загалом, регламентований законом. *Процесуальна форма доказування в господарському суді* – це система правил доказування, врегульованих законодавством, яка є універсальною, імперативною підпорядкованою принципам господарського процесу.

Доказування в господарському процесі можна розділити на два види:

- доказування відносно окремих юридичних фактів, здебільшого для виконання певної процесуальної дії. Об'єктами доказування водночас є обставини, які належить установити згідно з вимогами найчастіше господарського процесуального законодавства;
- доказування відносно всієї справи. Об'єкт доказування у справі загалом є предметом доказування.

У процесуальній теорії традиційно під предметом доказування розуміють сукупність фактів, які мають матеріально-правове значення, встановлення яких необхідне для винесення судом законного й обґрунтованого рішення по справі.

Факти, які мають матеріально-правове значення, або юридичні факти – це факти, з наявності або відсутності яких закон пов'язує можливість виникнення, зміни і припинення матеріально-правових відносин. Установлення фактів, які мають матеріально-правове значення, – головна мета при розгляді справи в господарському суді, оскільки насамперед від чіткого їх визначення і встановлення залежить правильне вирішення справи.

Усі юридично значущі факти, які становлять предмет доказування, визначають фактичний склад по справі, що формується, виходячи з підстав вимог і заперечень сторін та норм матеріального права. Саме норми матеріального права визначають, які обставини треба встановити для вирішення певної категорії справ. Підстави вимог і заперечення осіб, які беруть участь у справі, конкретизують предмет доказування по справі. Слід звернути увагу на те, що в процесі розгляду справ предмет доказування може дещо змінюватися через права позивача на зміну підстав або предмет позову, можливості подання зустрічного позову, а також інших обставин.

У процесі розгляду справи виникає необхідність встановлення фактів не тільки матеріально-правового характеру, але й інших. Зокрема фактів, які мають процесуальне значення, тобто фактів з наявністю або відсутністю яких пов'язана можливість виникнення, зміни або припинення процесуальних правовідносин.

Усю сукупність фактів (обставин), які встановлюються в процесі судового доказування, називають «межею доказування», що ширше за поняття «предмет доказування».

Факти (обставини), які включені в предмет доказування, належать доказуванню в суді, але з цього є виключення. Згідно зі ст. 3 Закону України, є *три види фактів, які не потребують доказування*:

- визнані господарським судом загальновідомими;
- преюдиційні;
- презумпційні.

Загальновідомість факту може бути визначена господарським судом за наявності двох умов: про факт знає широке коло осіб і він повинен бути відомим складу суду, який розглядає справу.

Преюдиційний, тобто такий, що відноситься до попереднього судового рішення, означає визначеність деяких фактів, які не потрібно доказувати знов.

Преюдиційні факти:

- встановлені рішенням господарського суду (іншого органу, який вирішує господарські спори) під час розгляду однієї справи, факти не доводяться знову при вирішенні інших спорів, в яких беруть участь ті самі сторони;
- вирок суду з кримінальної справи, що набрав законної сили, є обов'язковим для господарського суду при вирішенні спору з питань, чи мали місце певні дії та ким вони вчинені;
- рішення суду з цивільної справи, що набрало законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом і мають значення для вирішення спору.

Презумпція – визнання факту юридично вірогідним, достовірним, доки не буде доведено протилежне. *Презумпційні факти* – факти, які відповідно до закону вважаються встановленими, не доводяться при розгляді справи. Таке припущення може бути спростовано в загальному порядку.

У процесі доказування засобами встановлення обставин, які мають значення для справи, є судові докази. Судові докази –

поняття, яке поєднує в собі два взаємозв'язаних елементи: фактичні дані як зміст доказів і засоби доказування як процесуальна форма.

Фактичні дані, тобто відомості про певні обставини, відображають факти реальної дійсності.

Особливістю судових доказів є наявність процесуальної форми, встановлені вимоги щодо порядку отримання відомостей про обставини. Відомості про факти можуть бути отримані судом лише за допомогою передбачених законом засобів доказування (письмові, речові докази та ін.).

Отже судовими доказами в господарському процесі є відомості, які можуть підтвердити наявність або відсутність обставин, що мають значення для вирішення справи та отримані у встановленому законом порядку передбаченими засобами доказування.

Традиційна уява про види доказів, яка виникла в процесуальній науці, дозволяє їх класифікувати на види з таких підстав: за характером зв'язку змісту з фактом, який встановлюється, докази поділяються на безпосередні й побічні; за процесом формування відомостей про факти – первісні та похідні; за джерелом – особисті й речові.

Судові докази характеризуються такими ознаками:

- 1) судові докази – це відомості про факти;
- 2) судові докази – це відомості, які підлягають встановленню для вирішення господарської справи;
- 3) судові докази – це відомості про факти, отримані з передбачених у законі засобів доказування;
- 4) судові докази – це відомості про факти, отримані в законному порядку.

Засоби доказування – є процесуальною формою отримання доказів.

Важливе практичне значення має класифікація доказів, яка дає змогу глибше вивчити окремі докази, їх достоїнства для процесу досягнення істини і недоліки, сприяє більш влучним висловам у нормах процесуального права окремих правил збирання, дослідження доказів, їх належності та допустимості.

Класифікація доказів з погляду характеристики їх процесуальної форми проводиться за джерелом доказів. За джерелом формування докази підрозділяють на особисті та речові. З указаних засобів доказування очевидно впливає висновок, що джерела

формування письмових і речових доказів – речові. Своєю чергою, показання свідків, пояснення осіб, які беруть участь у справі, висновки експертів формуються на основі певних особистих джерел, свідомості людини. Крім цього, можна виділити третій підвид доказів – змішані, до яких можна віднести висновок судового експерта.

За способом (процесом) формування докази підрозділяються на первинні та похідні. Первинними називають докази-першоджерела. Похідними називають докази, які відтворюють зміст іншого доказу. В одних випадках фактична обставина впливає на джерело доказу (свідомість людини, предмет) і певною мірою відображається в ньому. В інших випадках на джерело доказу впливає не сам факт, який цікавить суд, а його відображення, інформація про нього, яку несе інше джерело (наприклад, зміст документа доводиться до суду або шляхом пояснень або за допомогою його копії).

У визначених законом випадках є необхідним надання певного виду доказу, наприклад, при вирішенні справ у спорах, що виникають із вексельних зобов'язань, надається тільки справжній вексель, а не його копія.

За характером зв'язку змісту доказів з фактом, що доводиться, докази поділяються на прямі і непрямі. Прямими судовими доказами називаються такі, в яких зміст має однозначний зв'язок з фактом, що доводиться, тобто на підставі прямого доказу можна зробити тільки один висновок: про наявність або відсутність факту.

Непрямий доказ має з фактом, який доводиться, багатозначний зв'язок, що дозволяє суду зробити не один, а декілька вірогідних висновків про факт. На підставі одного непрямого доказу неможливо отримати достовірні висновки про шукані факти, тому практика виробила такі правила їх застосування:

- щоб на підставі непрямих доказів зробити достовірний висновок, потрібно їх мати декілька;
- достовірність кожного з них не повинна викликати сумнівів;
- сукупність їх повинна представляти певну систему, що дає підставу зробити один єдино можливий висновок про факт, що доводиться.

За такою ознакою, як суб'єкт надання судових доказів, докази можна класифікувати на докази, надані на підтвердження

підстави позову та докази, надані в обґрунтування заперечень проти позову.

Письмові докази подаються в оригіналі або в належно засвідченій копії (ст. 91 ГПК). Якщо документи, які мають значення для правильного вирішення спору, і підписи на них виготовлені стороною за допомогою будь-яких технічних засобів, то такі документи мають прийматися господарським судом як письмові докази, досліджуватися та оцінюватися за загальними правилами ГПК.

У разі невідповідності наданих суду копій документів згаданим вимогам вони не вважаються належними і допустимими доказами і не беруться судом до уваги у вирішенні спору.

Подані сторонами копії документів, виготовлені з використанням технічних засобів (фотокопії тощо), засвідчуються підписом особи, яка їх виготовила або яка перевірила їх на відповідність оригіналам, із зазначенням її прізвища, ініціалів та посади (якщо вона є посадовою особою) та з прикладенням печатки (за її наявності).

Якщо подані копії документів, зокрема виготовлені з використанням технічних засобів, викликають сумніви, господарський суд може витребувати оригінали цих документів, зокрема для огляду в судовому засіданні з наступним поверненням цих оригіналів особі, яка їх подала. Для перевірки достовірності поданих суду документів може бути призначено судову експертизу.

У випадку, коли копії документів не засвідчені належно, але господарським судом при дослідженні витребуваних оригіналів документів з'ясовано відповідність копій цим оригіналам, то суд долучає копії до матеріалів справи, зазначивши про таку відповідність в описовій частині рішення або в ухвалі, якою закінчується розгляд справи.

Речовими доказами є предмети, що своїми властивостями свідчать про обставини, які мають значення для правильного вирішення спору.

Так, речовими доказами є рухомі та нерухомі речі, які є носіями інформації про обставини, що мають значення для справи. Речовими доказами є предмети матеріального світу, які своїми властивостями, зовнішнім виглядом, формою, іншими рисами, здатні підтвердити чи спростувати факти, що мають значення для справи.

Речові докази слід відрізняти від письмових доказів. Якщо інформація про факти міститься в документі, цей доказ є письмовим; якщо ж інформація про факти підтверджується властивостями документа як предмета, цей доказ є речовим.

ГПК не вирізняє в окрему категорію доказів аудіо- та відеозаписи, тому їх можна віднести до речових доказів. Суттєвими ознаками цього виду доказів є такі: це будь-які магнітні, електронні та інші носії інформації; за допомогою яких зафіксовано відомості про обставини, що мають значення для справи.

Специфіка цих доказів полягає в тому, що без спеціальних засобів зчитування чи відтворення неможливо оперувати інформацією, що міститься на цих носіях.

До цього виду доказів належать і записи, отримані під час розгляду справи в судовому засіданні, коли суд здійснює фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувальної апаратури чи інших технічних засобів.

Дослідження аудіо- та відеозаписів як доказів має певні особливості. Зважаючи на те, що суд не в змозі безпосередньо дослідити зміст цих доказів, слід виходити з того, що дослідження аудіо- та відеозаписів починається з відтворення за допомогою технічних засобів. Відтворення аудіо- та відеозапису здійснюється господарським судом у залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні. Для відтворення аудіо- та відеозапису може бути залучений спеціаліст. Факт відтворення аудіо- та відеозапису відображається в протоколі судового засідання. У разі виникнення сумнівів щодо достовірності аудіо- та відеозапису або подання заяви про фальсифікацію доказу суд повинен призначити експертизу.

4.2. Подання та витребування доказів у господарському процесі України

Ст. 129 Конституції України відносить до основних засад судочинства змагальність сторін. Відповідно до ст. 74 ГПК України, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Докази подаються сторонами та іншими учасниками судового процесу. Обов'язок доказування поширюється на всіх осіб, які беруть участь у справі: третіх осіб, прокурора. Але слід мати на увазі, що треті особи без самостійних вимог на предмет спору не мають самостійного матеріально-правового інтересу щодо предмета спору. Тому їхній обов'язок доказування поширюється лише на ті обставини, які стосуються впливу рішення суду на їхні права чи обов'язки щодо однієї зі сторін. Отже, такі треті особи не повинні доводити обставини, які покладені в основу вимог позивача чи заперечень відповідача.

Розподіл тягара доказування визначається предметом спору. Загалом обов'язок (тягар) доказування певних обставин покладається на особу, яка посилається на ці обставини. Однак законодавчими актами тягар доказування певних обставин може бути покладено на одну зі сторін матеріальних правовідносин. Обов'язок доказування – це необхідність здійснення комплексу дій по доказуванню, яка визначається не вільним розсудом суб'єкта доказування, а загрозою настання несприятливих наслідків у разі їх невиконання.

Сторона, надаючи докази, реалізує своє право на доказування і одночасно виконує обов'язок щодо доказування, оскільки саме сторони повинні доводити ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень. Обов'язки щодо доказування розподіляються тільки між сторонами, третіми особами, що заявляють самостійні вимоги, оскільки саме вони є суб'єктами матеріальних правовідносин. І саме на цих осіб покладено обов'язок доказування фактів, які підлягають встановленню, тягар доказування (*onus probandi*). Із зазначеного правила випливає, що якщо позивач не зможе представити доказів, що підтверджують його вимогу, у задоволенні позову повинно бути відмовлено.

Суттєву роль у розподілі обов'язків по доказуванню відіграють правові презумпції, тобто закріплені в законі припущення про існування певних фактів при пов'язаності з ним інших фактів. Презумпція звільняє сторону, на користь якої вона встановлена, від доказування затверджуваного цією стороною факту. Але головне призначення презумпції полягає не у звільненні певних фактів від підтвердження доказами, а в найбільш доцільному розподілі обов'язків по доказуванню цих фактів між сторонами.

Відповідно до ст. 74 ГПК України, закріплений головний елемент змагальних засад господарського процесу: кожній зацікавленій особі належить довести факти, які обґрунтовують її юридичну позицію.

Обов'язки сторін із доказування розподіляються так: позивач повинен довести факти, що свідчать про існування правовідносини, щодо яких виник спір, і про порушення відповідачем прав і законних інтересів позивача; відповідач ж повинен довести ті факти, на які він посилається, обґрунтовуючи свої заперечення проти позову.

Витребування доказів. Господарське процесуальне законодавство передбачає право господарського суду витребувати докази, якщо він уважатиме неможливим розглянути справу на підставі наявних доказів. Відповідно до ст. 81 ГПК України, сторона або прокурор у разі неможливості самостійно надати докази вправі подати клопотання про витребування господарським судом доказів.

У клопотанні має бути зазначено:

- 1) який доказ витребується;
- 2) обставини, що перешкоджають його наданню;
- 3) підстави, з яких випливає, що цей доказ має підприємство чи організація;
- 4) обставини, які може підтвердити цей доказ.

У разі задоволення клопотання суд своєю ухвалою витребує необхідні докази.

Господарський суд може витребувати докази також до подання позову як запобіжний захід. Господарський суд може уповноважити на одержання таких доказів заінтересовану сторону.

Отож *роль суду в судовому доказуванні* в господарському судочинстві полягає у тому, що він повинен створити особам, які беруть участь у справі, необхідні та рівні процесуальні умови для всебічного і повного дослідження обставин справи. Для виконання цієї ролі суд: а) роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, зокрема щодо подання доказів і поширення тягаря доказування; б) попереджає осіб, що беруть участь у справі, про можливі наслідки вчинення або не вчинення ними процесуальних дій; в) у випадках, передбачених процесуальним законом, особам, які беруть участь у справі, за їх клопотаннями надає сприяння у витребуванні доказів; г) оцінює докази.

4.3. Висновок судового експерта та види експертиз у господарському процесі України

Порядок призначення судових експертиз, права та обов'язки, а також відповідальність судового експерта, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів визначаються ЗУ «Про судову експертизу» від 25.02. 1994 р. та ГПК України.

Експерт – це процесуальна особа, якій у порядку, встановленому ГПК України, доручається через проведення дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, давати висновки з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери його спеціальних знань.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про судову експертизу», *судова експертиза* – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства, в нашому випадку господарського суду.

Відповідно до ст. 99 ГПК, питання про призначення експертизи та про виклик до суду експертів може бути вирішено судом при підготовці справи до розгляду в судовому засіданні, а також під час судового розгляду.

Відповідно до Наказу вищого арбітражного суду України «Про Довідник з підготовки матеріалів, що направляються на судову експертизу господарськими судами» від 14.07.1998 р. № 11/40/5, експертиза може бути призначена і за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, і з ініціативи самого суду в будь-якій стадії процесу до прийняття рішення зі спору (ст. 41 ГПК). Особи, які беруть участь у справі, можуть запропонувати господарському суду установу або експерта для проведення експертизи. Господарський суд враховує ці пропозиції, але питання про призначення експерта вирішує самостійно.

Призначення експертизи в господарському судочинстві допускається після порушення справи і під час судового розгляду, і в процесі підготовки до нього, зокрема на стадії перевірки рішення,

ухвали, постанови в порядку нагляду. Процесуальною підставою для проведення експертизи є ухвала суду. Експертиза проводиться після надання судом, який призначив експертизу, експертній установі відповідних матеріалів, а саме:

- ухвали про призначення експертизи;
- об'єктів дослідження (у необхідних випадках із зразками для порівняльного дослідження).

Не буде вважатися судовою експертизою експертиза, проведена на вимогу прокурора до порушення господарським судом провадження по справі, а також після порушення провадження, без ухвали господарського суду.

Неприпустимо ставити перед експертом правові питання, вирішення котрих віднесено законом до компетенції суду (зокрема, про відповідність окремих актів законодавству, про правову оцінку дій сторін тощо).

Відповідно до ст. 100 ГПК, на час проведення експертизи провадження у справі зупиняється і поновлюється після її завершення.

Проведення експертизи може бути доручено компетентним організаціям чи безпосередньо спеціалістам. Відповідно до ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу», судово-експертна діяльність здійснюється державними спеціалізованими установами Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України чи безпосередньо особами, які відповідають вимогам, встановлених ЗУ «Про судову експертизу», на підприємницьких засадах та на підставі спеціального дозволу (ліцензії). Загалом експертизи проводять певні експертні установи – науково-дослідні інститути судових експертиз Міністерства юстиції України.

Норми ГПК не містять переліку видів експертиз, проте у *Довіднику з підготовки матеріалів, що направляються на судову експертизу арбітражними судами від 14.07.1998 р., № 11/40/5 (Наказ Вищого арбітражного суду).*

Експертний висновок – це письмове викладення експертом відомостей про обставини, що мають значення для справи, встановлені експертом на підставі його спеціальних знань і отриманих у результаті проведеного дослідження матеріалів справи, яке ґрунтується на завданні сформульованому в ухвалі суду про призначення експертизи.

Відповідно до ст. 98 ГПК України, висновок судового експерта має містити докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені господарським судом питання. Висновок подається до господарського суду в письмовій формі, і копія його надсилається сторонам.

Висновок експерта оформлюється на бланку експертної установи і підписується експертом, який проводив дослідження. Підписи у заключній частині засвідчуються відбитком печатки експертної установи на кожній сторінці тексту заключних висновків.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз, затверджена наказом Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5, встановлює зміст висновку експерта, його реквізити та види експертиз.

Висновок експерта повинен бути оголошений у судовому засіданні та досліджений разом з іншими доказами

Якщо під час проведення судової експертизи встановлюються обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, щодо яких судовому експерту не були поставлені питання, у висновку він викладає свої міркування і щодо цих обставин.

У випадках недостатньої ясності чи неповноти висновку судового експерта господарський суд може призначити додаткову судову експертизу.

За необхідності господарський суд може призначити повторну судову експертизу і доручити її проведення іншому судовому експерту.

Висновок судового експерта для господарського суду не є обов'язковим і оцінюється господарським судом за правилами, встановленими цим Кодексом.

Відхилення господарським судом висновку судового експерта повинно бути мотивованим у рішенні.

Відповідно до п. 17 *Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30.05.1997 р. № 8*, зазначаються обставини, які повинен з'ясувати суд під час перевірки і оцінці експертного висновку.

4.4. Оцінка доказів у господарському судочинстві України

Господарський суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом.

Відповідно до ст. 86 ГПК України, ніякі докази не мають для господарського суду задалегідь установлені сили. Це означає, що закон не містить норм, що встановлюють перевагу одних доказів над іншими або визначають їх достовірність і доказового значення залежно від будь-яких формальних ознак (наприклад, особливостей засобів доказування, джерел одержання відомостей, механізму їх утворення тощо). Ні в законі, ні підзаконних актах не повинно міститися вказівок, які задалегідь встановлюють доказову силу і значення доказу; ніякі органи чи посадові особи не вправі давати суду вказівок щодо доказової сили і значення того чи іншого доказу; докази повинні оцінюватися за їх властивостями; не можна вважати, що певний вид доказів має переваги, та без належної оцінки і врахування всіх доказів обґрунтовувати ним рішення.

Оцінка доказів притаманна всім стадіям господарського судочинства. В оцінці доказів беруть участь і суд, і особи. Проте значущість оцінки, її критерії залежать від характеру зазначених суб'єктів.

Оцінка доказів має здійснюватися з дотриманням таких принципів:

- а) суд здійснює оцінку відповідно до своїх внутрішніх переконань;
- б) суд оцінює докази безпосередньо, повно, всебічно, об'єктивно в їх сукупності;
- в) при оцінці доказів суд зобов'язаний керуватися законом.

Оцінка доказів відповідно до внутрішнього переконання судді полягає в тому, що суддя самостійно вирішує питання щодо достовірності доказів, достатності їх для винесення рішення, істинності відомостей, які містяться в доказах. Внутрішнє переконання судді – це його власне ставлення до певного об'єкта, тобто конкретне

почуття або сукупність почуттів судді, які виникають у процесі розгляду і вирішення справи щодо певних об'єктів, що мають значення для справи. Отже, внутрішнє переконання – це ставлення суду до обставин справи, що ґрунтується на доказах.

Оцінка доказів за внутрішнім переконанням означає, що визначення достовірності і сили доказів проводиться самим судом. Закон дає можливість суду самому оцінити кожний доказ, причому критерієм при цьому має слугувати внутрішнє переконання судді. Такий підхід до оцінки доказів є єдино науковим і забезпечує встановлення дійсних правовідносин сторін і обставин по конкретній справі.

Безпосередність оцінки доказів означає, що суд повинен дослідити докази безпосередньо в судовому засіданні. Вимога безпосередності полягає в сукупності закріплених законом правил, що встановлюють спосіб сприйняття судом доказових фактів, які мають значення для вирішення справи. Відповідно до такого визначення обов'язок суду в судових засіданнях, а у необхідних випадках і поза судовим засіданням полягає у безпосередньому сприйнятті та дослідженні доказів та інших даних справи. Суддям, які не брали участі у дослідженні доказів, забороняється ухвалювати судові рішення.

Неупереджений розгляд доказів упередженості при оцінці доказів. З метою підтримання можливості неупередженого дослідження доказів закон уводить правила про відвід судді. Відсутність зацікавленості в результаті справи, що розглядається, обумовлює всебічність дослідження доказів. Якщо представники сторін діють у рамках своїх правових позицій і досліджують докази відповідно до своїх вимог або заперечень, то суд, будучи не зацікавленим у вирішенні спору, досліджує докази всебічно. Це означає прийняття до уваги доводів усіх осіб, що беруть участь у справі, дослідження та оцінку доказів із позиції незалежного арбітра.

Повний розгляд доказів припускає наявність доказів, достатніх для виведення суду у справі, та оцінку всієї сукупності наявних у справі доказів. Водночас суд може запропонувати, щоб особи, котрі беруть участь у справі, подати додаткові докази.

Отож *оцінка доказів* – це процесуальна та розумова діяльність суду, а також осіб, котрі беруть участь у справі, з визначення

належності, допустимості доказів, їх достовірності, достатності і взаємного зв'язку, що має місце на всіх стадіях цивільного процесу.

Господарські суди виступають гарантом захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарської діяльності, відтак роль господарського суду в процесі доказування у справі є ваговою, тому що саме на суд покладається завдання встановлення об'єктивної істини у справі, що становить основний зміст процесуальної діяльності судових органів. А така діяльність відбувається у процесі судового розгляду справи у результаті здійснення судом і особами, які беруть участь у справі, доказування і пізнання в установленому господарському процесуальному порядку.

Процес доказування охоплює всі етапи (стадії) руху справи в господарському суді. Тому розглядати повноваження господарського суду в процесі доказування по справі з погляду їх впливу на діяльність позивача і відповідача по доказуванню, то *виділяють дві групи таких повноважень*:

1. Господарський суд бере участь у встановленні фактичних обставин справи і має можливість безпосередньо впливати на діяльність осіб, які беруть участь у доказуванні.

2. Повноваження суду, реалізація яких створює необхідні умови для здійснення особами, які беруть участь у справі, доказової діяльності за конкретною справою. (Наприклад, обов'язок суду повідомити всіх заінтересованих осіб про час і місце судового засідання: роз'яснення господарським судом процесуальних прав і обов'язків особам, які беруть участь у справі до початку судового засідання тощо).

У господарському процесі суд перевіряє докази направлення копії позовної заяви іншим учасникам спору. Так, створюються передумови для формування предмета доказування, визначається доказова база позивача. Якщо позовна заява приймається до провадження, то суддя господарського суду виносить про це ухвалу, в якій також зазначається, що справа готується до судового розгляду. У такій ухвалі суд пропонує сторонам надати докази на обґрунтування своїх вимог і заперечень, а також оригінали письмових доказів, які додаються до позовної заяви.

Суд є суб'єктом доказування і пізнає обставини і докази на всіх стадіях руху справи за допомогою участі в дослідженні

й оцінці доказів по справі. Для уточнення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, суддя має право витребувати від сторін, інших підприємств, установ та організацій додаткові докази, вирішує питання про виклик посадових та інших осіб для дачі пояснень по суті справи, призначає експертизу тощо.

На стадії судового розгляду також здійснюються організаційні повноваження суду, наприклад, суддя роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх процесуальні права та обов'язки, встановлює порядок ведення судового засідання і визначає порядок дослідження доказів тощо. Безпосередньо суд створює всі необхідні умови для дослідження доказів у справі в судовому засіданні.

Отож указані повноваження господарського суду безпосередньо не зачіпають вольову діяльність осіб, які беруть участь у справі, з доказування, а лише створюють умови для більш повної реалізації ними процесуальних прав і обов'язків у доказуванні по справі.

Але, незважаючи на значний обсяг повноважень господарського суду, його активність у процесі доказування у справі обмежена дією принципу змагальності. Відповідно до цього принципу, особи, які беруть участь у справі, зобов'язані визначити і довести предмет, підстави і розмір своїх вимог і заперечень. Суд зобов'язаний дослідити і дати правильну оцінку обставинам і доказам, на які посилалися учасники спору. Так, виходячи із принципу змагальності, на кожному етапі процесуального доказування точно визначаються зобов'язані суб'єкти доказування і застереження належної поведінки суду і осіб, які беруть участь у справі, яке виражається в їхніх конкретних обов'язках із доказування.

Важливою і теоретично, і практично проблемою сучасного господарського процесу є вирішення питання про можливість наділення суду правом за своєю ініціативою збирати докази у справі.

Так, одні вчені стверджують, що суд досліджує обставини у межах доказової інформації, яка надана сторонами, та не збирає доказів за своєю ініціативою. Інші – зазначають, що в сучасних умовах за судом зберігається з певним обмеженням функція збирання доказів.

Цікавим є погляд про необхідність поєднання публічних та приватних інтересів у процесуальному праві. Для цього потрібно наділити господарські суди більшими повноваженнями з доказування при розгляді публічно-правових спорів (податкові, митні тощо), ніж при розгляді приватно-правих спорів. Ідея такого підходу до доказування за різними категоріями справ є цікавою і доволі оригінальною. Однак виникає питання, чи не призведе реалізація цієї ідеї до прямого порушення принципу рівності при вирішенні публічно-правових спорів і, з рештою, до зловживань з боку судів?

Аналіз положень ГПК України свідчить, що норми цього кодексу дають право господарському суду за власною ініціативою витребувати докази та право призначити експертизу. Також господарський суд зобов'язаний витребувати додаткові докази і від сторін, і від інших підприємств та організацій, якщо поданих сторонам доказів недостатньо для вирішення справи.

Питання для самоконтролю

1. Які види доказів можуть бути залучені до справи при розгляді спору в порядку господарського судочинства?
2. Що визначає якісні характеристики доказів?
3. Які вимоги висуваються до висновку судового експерта?
4. Що означає принцип належності доказів у господарському процесі?
5. Що означає принцип допустимості доказів у господарському процесі?
6. Які існують види письмових доказів?
7. Хто з учасників процесу може формулювати перелік питань для судової експертизи?
8. Що означає поняття «оцінка доказів»?
9. Чи є перелік доказів, зазначених у Господарському процесуальному кодексі України, вичерпним?
10. Який процесуальний документ складається судом у випадку, коли докази не залучуються до справи?

Дайте визначення таких понять: докази у господарському процесі, доказування, оцінка доказів, достовірність доказів, витребування доказів, належність доказів, допустимість доказів, письмові докази, прямі докази, первісні докази, похідні докази, непрямі докази, судова експертиза, речові докази, доказування, відвід експерта, ухвала, клопотання сторін, сторони господарського процесу, достовірність доказів, довідково-інформаційні докази.

Теми рефератів

1. Поняття доказування в господарському процесі та його правова регламентація.
2. Належність і допустимість доказів та їх вплив на прийняття судового рішення.
3. Письмові докази як засіб доказування в господарському процесі.
4. Речові докази як засіб доказування в господарському процесі.
5. Правова регламентація витребування і повернення доказів у господарському процесі.

Складіть схеми:

1. Види доказів у господарському процесі.
2. Підстави для звільнення від доказування.

Завдання

1. Південно-Західна залізниця видала вантаж Приватному підприємству без перевірки. Після розкриття контейнера підприємство виявило недостачу вантажу і звернулося до залізниці з вимогою видати вантаж з перевіркою та оформленням її результатів комерційним актом.

Чи обґрунтована ця вимога? До якого виду доказів належить комерційний акт? Чи може в цьому випадку недостача товару підтверджуватися іншими доказами?

2. Комунальне підприємство «Водоканал» подало позов до відповідача Сумської районної державної адміністрації про стягнення 43804,70 грн. Представник відповідача проти задоволення позову заперечив, з підстав, зазначених у відзиві на клопотання, та надав клопотання здійснити огляд та дослідження водопроводу у місці його знаходження.

Чи правомірні дії представника відповідача? Які дії має здійснити суд щодо заявленого клопотання?

Тести

1. Докази в господарському процесі – це:

а) виключно предмети, що своїми властивостями свідчать про обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору;

б) інформація, за допомогою якої господарський суд дізнається про факти, які учасники судового процесу намагаються підтвердити;

в) документи і матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення господарського спору;

г) будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення спору.

2. Залежно від способу формування докази поділяються на:

а) основні та додаткові;

б) первісні та похідні;

в) активні та пасивні;

г) прості та складні.

3. Господарський суд оцінює докази:

а) за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом;

- б) за принципом – «більше доказів – більше достовірності»;
- в) залежно від обставин справи;
- г) залежно від якості доказів.

4. Докази в господарському процесі можуть подаватися:

- а) виключно позивачем;
- б) позивачем і відповідачем;
- в) сторонами та іншими учасниками господарського процесу;
- г) виключно прокурором.

5. За результатами огляду та дослідження доказів у місці їх знаходження складається:

- а) постанова прокурора;
- б) заява сторони;
- в) протокол, що підписується суддею;
- г) клопотання представника позивача.

6. Факти, які відповідно до закону вважаються встановленими і не доводяться при розгляді справи – це:

- а) допустимі факти;
- б) належні факти;
- в) презюмовані факти;
- г) об'єктивні факти.

7. Належні докази – це такі:

- а) які витребує господарський суд;
- б) які мають значення для справи;
- в) які отримані законним шляхом;
- г) які є загальноvizнаними.

8. Залежно від суб'єкта, від якого надходить документ, докази поділяються на:

- а) основні та додаткові;
- б) офіційні та неофіційні;
- в) судові та несудові;
- г) персональні та окремі.

9. Про неприйняття доказів до справи господарський суд складає:

- а) рішення;
- б) ухвалу;
- в) протокол;
- г) постанову.

10. Діяльність суб'єктів доказування у господарському процесі з обґрунтуванням обставин справи з метою його вирішення – це:

- а) оцінка доказів;
- б) збирання доказів;
- в) засоби доказування;
- г) процес доказування.

Список використаних джерел

1. Господарський процес в суді першої інстанції за новими правилами. Книга-інфографіка Васильченко Т., Причко О. К. : Алерта, 2018. 472 с.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798 12](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798%20) (дата звернення: 12.10.2021).
3. Канарик Ю. С., Саченко О. А. Електронні докази в господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 124–126.
4. Постанови Пленуму Верховного Суду у господарському судочинстві / упор. Р. В. Вереша. К. : Алерта, 2018. 398 с.
5. Пригоцький В. А. Свідки як джерело доказів у господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 134–137.
6. Борцевич П. С. Правові аспекти наказного провадження в господарському процесі. *Держава і право*. 2018. № 80. С. 95–103.
7. Борцевич П. С. Правові засади статусу свідка в господарському процесі. *Держава і право*. 2018. № 79. С. 172–182.
8. Бринцев О. В. Про особливості запровадження принципу формальної істини у вітчизняному господарському процесі. *Українське комерційне право*. 2011. № 11. С. 11–20.
9. Булгакова І. В. Електронні докази в господарському процесі: поняття і порядок застосування. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 98–102.
10. Бутирський А. Проект Господарського процесуального кодексу України: крок уперед чи два назад. *Право України*. 2017. № 9. С. 56–62.
11. Веніамінова А. Моральна шкода: практичні аспекти доказування її наявності. *Юридичний журнал*. 2003. № 6. С. 42–47.

ОКРЕМІ ІНСТИТУТИ В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

5.1. Судові витрати в господарському судочинстві України

Господарсько-процесуальне законодавство покладає на сторони та третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги на предмет спору, обов'язок з оплати судових витрат. Це обумовлюється не лише бажанням держави частково компенсувати витрати, пов'язані зі здійсненням господарськими судами правосуддя у господарських відносинах, але і попередженням подачі необґрунтованих позовів, сприянням у добровільному виконанні сторонами своїх обов'язків, передбачених законом або укладеним договором, сприянням усуненню порушень прав і законних інтересів сторін.

Судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи.

До витрат, пов'язаних із розглядом справи, належать витрати:

- 1) на професійну правничу допомогу;
- 2) пов'язані зі залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи;
- 3) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

Витрати, що підлягають сплаті на проведення експертизи, послуги перекладача визначаються господарським судом, який

призначив експертизу або залучив перекладача, залежно від кваліфікації фахівців, складності та обсягу виконаної роботи.

Експертам і перекладачам відшкодовуються витрати, пов'язані з явкою до господарського суду (вартість проїзду, найму житлоплощі, вартість попереднього продажу проїзних квитків, витрати по користуванню білизною, добові тощо) в розмірах, встановлених законодавством про службові відрядження.

Витрати, пов'язані з викликом до суду, відшкодовуються після виконання експертами, перекладачами та іншими особами своїх обов'язків у розмірі, визначеному в рішенні господарського суду.

Експертам і перекладачам на підставі проїзних документів компенсуються витрати, пов'язані з проїздом (окрім таксі) в господарський суд і поверненням до місця проживання. У разі відсутності проїзних документів експертам і перекладачам відшкодовується мінімальна вартість проїзду.

Розміри витрат, що підлягають сплаті за проведення експертизи, послуги перекладача та підтверджені документами до або під час судового засідання, визначаються в рішенні суду.

Витрати, що підлягають сплаті за послуги адвоката, визначаються у порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Судовий збір: порядок та розміри сплати. Повернення і звільнення від сплати судового збору. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судовий збір», *судовий збір* – збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених цим Законом. Судовий збір включається до складу судових витрат.

Платники судового збору – громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (зокрема іноземні) та фізичні особи-підприємці, які звертаються до суду чи стосовно яких ухвалене судове рішення, передбачене цим Законом.

Судовий збір справляється:

1) за подання до суду позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством;

2) за подання до суду апеляційної і касаційної скарг на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку

з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України;

3) за видачу судами документів;

4) у разі ухвалення судового рішення, передбаченого Законом.

Судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі.

Сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила за ухвалою суду в разі:

1) зменшення розміру позовних вимог або внесення судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом;

2) повернення заяви або скарги;

3) відмови у відкритті провадження у справі в суді першої інстанції, апеляційного та касаційного провадження у справі;

4) залишення заяви або скарги без розгляду (крім випадків, якщо такі заяви або скарги залишені без розгляду у зв'язку з повторним неприбуттям або залишенням позивачем судового засідання без поважних причин та неподання заяви про розгляд справи за його відсутності, або неподання позивачем витребуваних судом матеріалів, або за його заявою (клопотанням);

5) закриття (припинення) провадження у справі (крім випадків, якщо провадження у справі закрито у зв'язку з відмовою позивача від позову і така відмова визнана судом), зокрема в апеляційній та касаційній інстанціях.

У разі укладення мирової угоди до прийняття рішення у справі судом першої інстанції, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем до початку розгляду справи по суті суд у відповідній ухвалі чи рішенні в порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 50 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову.

У разі укладення мирової угоди, відмови від позову, визнання позову відповідачем на стадії перегляду рішення в апеляційному

чи касаційному порядку суд у відповідній ухвалі в порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення скаржнику (заявнику) з державного бюджету 50 відсотків судового збору, сплаченого ним при поданні відповідної апеляційної чи касаційної скарги.

Повернення сплаченої суми судового збору здійснюється в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної фінансової політики.

Витрати, пов'язані з розглядом справи

1. Витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави.

За результатами розгляду справи витрати на професійну правничу допомогу адвоката підлягають розподілу між сторонами разом з іншими судовими витратами.

Для цілей розподілу судових витрат:

1) розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, зокрема гонорару адвоката за представництво в суді та іншу професійну правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката, визначається згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, що сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою;

2) розмір суми, що підлягає сплаті в порядку компенсації витрат адвоката, необхідних для надання правничої допомоги, встановлюється згідно з умовами договору про надання правничої допомоги на підставі відповідних доказів, які підтверджують здійснення відповідних витрат.

Для визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги. Розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із:

1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг);

2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);

3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт;

4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, зокрема впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

У разі недотримання вимог частини четвертої цієї статті суд може, за клопотанням іншої сторони, зменшити розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката, які підлягають розподілу між сторонами. Обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами.

2. Витрати, пов'язані зі залученням (викликом) свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, проведенням експертиз

Свідку у зв'язку з викликом до суду відшкодовуються витрати, що пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту та наймом житла, а також виплачується компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять. Компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять – пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати.

Експерт, спеціаліст чи перекладач отримують винагороду за виконану роботу, пов'язану зі справою, якщо це не входить до їхніх службових обов'язків. У випадках, коли сума витрат на оплату послуг експерта, спеціаліста, перекладача або витрат особи, яка надала доказ на вимогу суду, повністю не була сплачена учасниками справи попередньо або в порядку забезпечення судових витрат, суд стягує ці суми на користь спеціаліста, перекладача, експерта чи експертної установи зі сторони, визначеної судом відповідно до правил про розподіл судових витрат, встановлених цим Кодексом.

Розмір витрат на підготовку експертного висновку на замовлення сторони, проведення експертизи, залучення спеціаліста, оплати робіт перекладача встановлюється судом на підставі договорів, рахунків та інших доказів. Розмір витрат на оплату робіт залученого стороною експерта, спеціаліста, перекладача має бути співмірним зі складністю відповідної роботи, її обсягом та часом, витраченим ним на виконання робіт.

У разі недотримання вимог щодо співмірності витрат суд може, за клопотанням іншої сторони, зменшити розмір витрат на оплату послуг експерта, спеціаліста, перекладача, які підлягають розподілу між сторонами. Обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат, які підлягають розподілу між сторонами.

3. Витрати, пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи.

Особа, яка надала доказ на вимогу суду, має право вимагати виплати грошової компенсації своїх витрат, пов'язаних із наданням такого доказу.

Розмір грошової компенсації визначає суд на підставі поданих такою особою доказів здійснення відповідних витрат. Розмір витрат, пов'язаних з проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів та вчиненням інших дій, пов'язаних з розглядом справи чи підготовкою до її розгляду, встановлюється судом на підставі договорів, рахунків та інших доказів.

У випадках, коли сума витрат, пов'язаних з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів та вчиненням інших дій, пов'язаних з розглядом справи чи підготовкою до її розгляду, повністю не була сплачена учасниками справи попередньо або в порядку забезпечення судових витрат, суд стягує ці суми зі сторони, визначеної судом відповідно до правил про розподіл судових витрат, встановлених цим Кодексом. Граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних з проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням і вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Розподіл та відшкодування судових витрат.

Судовий збір покладається:

1) у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні договорів, – на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття пропозицій іншої сторони, або на обидві сторони, якщо судом відхилено частину пропозицій кожної зі сторін;

2) у спорах, що виникають при виконанні договорів та з інших підстав, – на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Судовий збір, від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, стягується з відповідача в дохід бюджету пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати судового збору. Якщо інше не передбачено законом, у разі залишення позову без задоволення, закриття провадження у справі або залишення без розгляду позову позивача, звільненого від сплати судового збору, судовий збір, сплачений відповідачем, компенсується за рахунок держави в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Інші судові витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються:

- 1) разі задоволення позову – на відповідача;
- 2) у разі відмови в позові – на позивача;
- 3) у разі часткового задоволення позову – на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Під час вирішення питання про розподіл судових витрат суд враховує:

- 1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи;
- 2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору, з урахуванням ціни позову, значення справи для сторін, зокрема чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес;
- 3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, безпідставне завищення позивачем позовних вимог тощо;
- 4) дії сторони щодо досудового вирішення спору та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялись.

Якщо сума судових витрат, заявлена до відшкодування, суттєво перевищує суму, заявлену в попередньому (орієнтовному) розрахунку, суд може відмовити стороні, на користь якої ухвалено рішення, у відшкодуванні судових витрат у частині такого перевищення, крім випадків, якщо сторона доведе, що не могла передбачити такі витрати на час подання попереднього (орієнтовного) розрахунку. Якщо сума судових витрат, заявлених до відшкодування

та підтверджених відповідними доказами, є неспівмірно нижчою від суми, заявленої в попередньому (орієнтовному) розрахунку, суд може відмовити стороні, на користь якої ухвалено рішення, у відшкодуванні судових витрат (окрім судового збору) повністю або частково, крім випадків, якщо така сторона доведе поважні причини зменшення цієї суми.

Розмір судових витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо). Такі докази подаються до закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду, за умови, що до закінчення судових дебатів у справі сторона зробила про це відповідну заяву. У разі неподання відповідних доказів протягом встановленого строку така заява залишається без розгляду.

Якщо у спорі про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, судові витрати за правилами цієї статті мають бути стягнуті на користь юридичної особи, то вони стягуються на користь власників (учасників, акціонерів), які подали позов в інтересах такої юридичної особи, у тій частині, в якій вони понесені цими власниками (учасниками, акціонерами).

При частковому задоволенні позову, у випадку покладення судових витрат на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог, суд може зобов'язати сторону, на яку покладено більшу суму судових витрат, сплатити різницю іншій стороні. В такому випадку сторони звільняються від обов'язку сплачувати одна одній іншу частину судових витрат.

Суд має право накласти арешт на грошові кошти чи майно сторони, на яку судовим рішенням покладено витрати, пов'язані зі залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; у межах сум, присуджених до стягнення, в порядку, встановленому ГПК України для забезпечення позову.

Судові витрати третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, стягуються на її користь зі сторони, визначеної відповідно до вимог цієї статті, залежно від того заперечувала чи підтримувала така особа заявлені позовні вимоги.

Якщо суд апеляційної, касаційної інстанції, не передаючи справи на новий розгляд, змінює рішення або ухвалює нове, цей суд відповідно змінює розподіл судових витрат.

У разі укладення мирової угоди до прийняття рішення у справі судом першої інстанції, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем до початку розгляду справи по суті суд у відповідній ухвалі чи рішенні у порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 50 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову. У разі укладення мирової угоди, відмови від позову, визнання позову відповідачем на стадії перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку, суд у відповідній ухвалі у порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення скаржнику (заявнику) з державного бюджету 50 відсотків судового збору, сплаченого ним під час подання відповідної апеляційної чи касаційної скарги.

У разі відмови позивача від позову понесені ним витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються з позивача. Однак, якщо позивач не підтримує своїх вимог унаслідок задоволення їх відповідачем після пред'явлення позову, суд за заявою позивача присуджує стягнення понесених ним у справі витрат з відповідача.

Якщо сторони під час укладення мирової угоди не передбачили порядку розподілу судових витрат, кожна сторона у справі несе половину судових витрат.

У разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача.

5.2. Процесуальні строки у господарському процесі України

На ефективність захисту порушених або оспорюваних прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій і громадян у сфері господарської діяльності в порядку господарського

судочинства суттєвим чином фактор часу з погляду своєчасності розгляду спору, надання зацікавленим особам можливості результативно брати участь у процесі вирішення справи.

Значення процесуальних строків виявляється матеріально-правовому і процесуальному аспектах. Матеріально-правовий аспект полягає в доданні стійкості матеріально-правових відносин сторін і, як наслідок, реалізацією принципу правової визначеності. Процесуально-правовий аспект полягає у внесенні впорядкованості і визначеності в процесуальні правовідносини, забезпеченні своєчасності здійснення судової форми захисту.

Тому встановлення оптимального нормативно правового регулювання строків розгляду та вирішення справ у господарських судах, виконання рішень суду, здійснення окремих процесуальних дій набуває важливого значення.

Під процесуальним строком слід розуміти встановлений в нормах процесуального закону та/або судом і обчислюваний роками, місяцями або днями проміжок часу, який визначається точними календарними датами чи вказівкою на подію, що повинна неминуче настати, і з яким або до якого ГПК пов'язує можливість або необхідність учинення судом і учасниками цивільного процесу процесуальних дій, а його закінчення (пропущення) може мати негативні наслідки для осіб, які беруть участь у справі.

Отже, у тих випадках, коли процесуальні строки не встановлені, вони призначаються господарським судом. Відповідно строки в господарському процесі можна розділити на два **види**: строки, встановлені законом і призначені господарським судом.

Строки, встановлені законом, своєю чергою, можуть бути підрозділені на строки, встановлені законом для господарського суду і для осіб, що беруть участь у справі. Серед строків, встановлених законом для господарського суду, можуть бути виділені такі: вирішення спору, перегляду рішення суду, вчинення окремих процесуальних дій.

Відповідно до ст. 113 ГПК України, строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені, – встановлюються судом. Суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній,

з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню господарського судочинства.

Спів має бути вирішено господарським судом у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви.

Чинним законодавством встановлюються строки здійснення господарським судом окремих процесуальних дій. Зазвичай, в законодавстві визначаються фіксовані строки, протягом яких суд повинен вчинити процесуальну дію.

У ГПК України визначені й інші строки, необхідність дотримання яких вимагається від господарського суду. Іноді в господарському процесуальному законодавстві вимога до господарського суду щодо вчинення окремих процесуальних дій формулюється без вказівки на фіксовані строки, а визначається період часу, протягом якого вони можуть або повинні бути здійснені. Наприклад, господарський суд за наявності достатніх підстав вправі до прийняття рішення залучити за клопотанням сторони або за своєю ініціативою до участі у справі іншого відповідача.

Чинним законодавством встановлюються строки, дотримання яких вимагається від осіб, що беруть участь у справі. Приписи ГПК України, адресовані особам, які беруть участь у справі, так само як і господарського суду, що стосуються окремих процесуальних дій, можуть бути виражені вказівкою на подію, з настанням якої можливо їх вчинення, періодом, коли вони можуть або повинні бути здійснені.

Господарському суду чинним законодавством надано право встановлювати для осіб, що беруть участь у справі, строки, протягом яких можуть чи повинні бути здійснені процесуальні дії. До компетенції господарського суду у встановленні процесуальних строків віднесено, зокрема, встановлення часу наступного засідання господарського суду після відкладення розгляду справи в межах строків, установлених ГПК України.

Обчислення, початок та закінчення процесуальних строків. Наслідки недотримання процесуальних строків

Строки, встановлені законом або судом, обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче статися. Перебіг проце-

суального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

Строк, обчислюваний роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року строку. Строк, обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку. Якщо закінчення строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, строк закінчується в останній день цього місяця. Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день.

Перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події. Останній день строку триває до 24 годин, але коли в цей строк слід було вчинити процесуальну дію тільки в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу.

Наслідки недотримання процесуальних строків можуть бути різні. Зазвичай пропуск процесуального строку погашає право на вчинення процесуальних дій. Однак строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здані на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку. Право на вчинення процесуальних дій втрачається зі закінченням встановленого законом або призначеного судом строку.

Заяви, скарги і документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, крім випадків, передбачених ГПК України.

Зупинення процесуальних строків, поновлення та продовження процесуальних строків

Господарське процесуальне законодавство передбачає заупинення провадження у справі. Зупинення перебігу процесуальних строків пов'язується законодавцем зі складними обставинами, що можуть вплинути на порушення допустимих та розумних строків вирішення справи. Зупинення провадження у справі заупиняє перебіг процесуальних строків (ст. 117 ГПК).

Перебіг усіх незакінчених процесуальних строків зупиняється із зупиненням провадження у справі.

З дня поновлення провадження перебіг процесуальних строків продовжується.

Після зникнення обставин, що викликали зупинення провадження у справі, господарський суд поновлює провадження. З дня поновлення провадження у справі перебіг процесуальних строків поновлюється. У цьому випадку процесуальні строки обчислюються з урахуванням минулого часу до припинення провадження у справі. Тобто процесуальні дії повинні бути вчинені протягом процесуального строку, що залишився.

Суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли ГПК України встановлено неможливість такого поновлення.

Встановлений судом процесуальний строк може бути продовжений судом за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду. Якщо інше не встановлено законом, заява про поновлення процесуального строку, встановленого законом, розглядається судом, у якому належить вчинити процесуальну дію, стосовно якої пропущено строк, а заява про продовження процесуального строку, встановленого судом, – судом, який встановив строк, без повідомлення учасників справи.

Одночасно з поданням заяви про поновлення процесуального строку має бути вчинена процесуальна дія (подані заява, скарга, документи тощо), стосовно якої пропущено строк. Пропуск строку, встановленого законом або судом учаснику справи для подання доказів, інших матеріалів чи вчинення певних дій, не звільняє такого учасника від обов'язку вчинити відповідну процесуальну дію. Про поновлення або продовження процесуального строку суд постановляє ухвалу.

Про відмову в поновленні або продовженні процесуального строку суд постановляє ухвалу, яка не пізніше наступного дня з дня її постановлення надсилається особі, яка звернулася з відповідною заявою. Ухвалу про відмову у поновленні або продовженні процесуального строку може бути оскаржено у порядку, встановленому цим Кодексом.

5.3. Заходи процесуального примусу в господарському процесі України

Відповідно до ст. 131 ГПК України, заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Заходи процесуального примусу застосовуються судом шляхом постановлення ухвали.

Відповідно до ст. 132 ГПК України, *заходами процесуального примусу є:*

- 1) попередження;
- 2) видалення зі залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- 4) штраф.

Застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, встановлених ГПК.

Перелік заходів процесуального примусу, які може бути застосовано судом, є вичерпним і розширенню не підлягає.

Може бути застосовано і один із перелічених заходів процесуального примусу, і декілька одночасно.

Попередження і видалення із залу судового засідання.

Відповідно до ст. 133 ГПК України, до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх в судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) застосовується попередження, а в разі повторного вчинення зазначених дій – видалення зі зали судового засідання. У разі повторного вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, перекладачем або спеціалістом суд оголошує перерву і надає час для його заміни.

Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом.

Відповідно до ст. 134 ГПК України, у разі неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без

поважних причин або без повідомлення причин, суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом. В ухвалі про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом зазначаються:

1) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, в якій знаходиться доказ, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, номери засобів зв'язку та адреса електронної пошти, за наявності;

2) назва або опис письмового, речового чи електронного доказу;

3) підстави проведення його тимчасового вилучення;

4) кому доручається вилучення.

Ухвала про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом є виконавчим документом, підлягає негайному виконанню та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

Штраф.

Відповідно до ст. 135 ГПК України, суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу в сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;

2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;

3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин;

4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк;

5) порушення заборон, встановлених ч. 10 ст. 188 ГПК України.

У випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, триваючого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд, з урахуванням конкретних обставин, стягує в дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи штраф у сумі від п'яти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд, з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф і з учасника справи, і з його представника.

Ухвалу про стягнення штрафу може бути оскаржено в апеляційному порядку до суду вищої інстанції. Оскарження такої ухвали не перешкоджає розгляду справи. Постанова суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу є остаточною і оскарженню не підлягає.

Ухвала Верховного Суду про стягнення штрафу оскарженню не підлягає.

Ухвала про стягнення штрафу є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Стягувачем за таким виконавчим документом є Державна судова адміністрація України. Суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, щодо якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.

У випадку припинення заходів процесуального примусу або у випадку відмови заявника від позову, або у випадку набрання законної сили рішенням щодо відмови у задоволенні позову особа, щодо якої вжито дані заходи, має право на відшкодування шкоди, завданої вжиттям цих заходів.

У разі внесення заявником застави відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів, насамперед здійснюється за рахунок цієї застави.

Застава повертається заявникові повністю, якщо господарський суд задовольнив позов заявника, або якщо відповідач визнав позов, або якщо господарський суд затвердив мирову угоду сторін.

Під час розгляду справи по суті господарський суд може вирішити питання щодо відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів.

5.4. Судові виклики і повідомлення

У межах судового провадження господарський суд здійснює виклик учасників справи шляхом їх повідомлення про дату, час і місце судового засідання чи вчинення відповідної процесуальної дії.

Основним способом здійснення викликів і повідомлень у господарському судочинстві є вручення ухвали.

Альтернативним – у випадках термінової необхідності, учасники справи можуть бути повідомлені в іншій спосіб: засобами факсимільного зв'язку, електронною поштою або повідомленням через інші засоби зв'язку (зокрема мобільного), які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику тощо. Повідомлення і виклики, що здійснюються судом, визначено статтею 120 ГПК.

Суд викликає учасників справи у судові засідання або для участі у вчиненні процесуальної дії, якщо визнає їх явку обов'язковою.

Суд повідомляє учасників справи про дату, час і місце судового засідання чи вчинення відповідної процесуальної дії, якщо їх явка є не обов'язковою.

Виклики і повідомлення здійснюються шляхом вручення ухвали в порядку, передбаченому ГПК для вручення судових рішень. Ухвала господарського суду про дату, час та місце судового засідання чи вчинення відповідної процесуальної дії повинна бути вручена завчасно, з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу, але *не менше ніж п'ять днів*, для явки

в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи чи вчинення відповідної процесуальної дії.

Цей термін може бути скорочений судом у випадку, коли цього вимагає терміновість учинення відповідної процесуальної дії (огляд доказів, що швидко псуються, неможливість захисту прав особи у випадку зволікання тощо).

Вручення ухвали про виклик свідка або експерта учаснику справи, який подав заяву свідка або експертний висновок, повідомлення такого учасника про дату, час і місце судового засідання, у яке викликається свідок, експерт, вважається належним викликом, повідомленням такого свідка, експерта.

Суд викликає або повідомляє експерта, перекладача, спеціаліста, а у випадках термінової необхідності, передбачених ГПК, – також учасників справи телефонограмою, телеграмою, засобами факсимільного зв'язку, електронною поштою або повідомленням через інші засоби зв'язку (зокрема мобільного), які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику.

Учасники судового процесу зобов'язані повідомляти суд про зміну свого місцезнаходження чи місця проживання під час розгляду справи (ч. 7 ст. 120).

У разі відсутності заяви про зміну місця проживання ухвала про повідомлення чи виклик надсилається учасникам судового процесу, які не мають офіційної електронної адреси, та за відсутності можливості сповістити їх за допомогою інших засобів зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, за останньою відомою суду адресою і вважається врученою, навіть якщо відповідний учасник судового процесу за цією адресою більше не знаходиться або не проживає.

Якщо учасник судового процесу повідомляє суду номери телефонів і факсів, адресу електронної пошти або іншу аналогічну інформацію, він повинен поінформувати суд про їх зміну під час розгляду справи.

Положення частини сьомої статті 120 застосовуються також у разі відсутності заяви про зміну номерів телефонів і факсів, адреси електронної пошти, які учасник судового процесу повідомив суду.

За наявності відповідної письмової заяви учасника справи та технічної можливості, повідомлення про призначення справи

до розгляду та про дату, час і місце проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії може здійснюватися судом з використанням засобів мобільного зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, шляхом надсилання такому учаснику справи текстових повідомлень із зазначенням вебадреси відповідної ухвали в Єдиному державному реєстрі судових рішень, у порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

У разі повідомлення учасників справи про виклик до суду на підставі ухвали, статтею 121 ГПК визначено вимоги до змісту ухвали про повідомлення чи виклик.

Ухвала, якою суд викликає учасників справи в судове засідання або для участі у вчиненні відповідної процесуальної дії, повинна містити:

- 1) ім'я (прізвище, ім'я, по-батькові) фізичної особи чи найменування юридичної особи, якій адресується ухвала;
- 2) найменування та адресу суду;
- 3) зазначення місця, дня і часу явки за викликом;
- 4) назву та номер справи, за якою робиться виклик;
- 5) зазначення, як хто викликається особа;
- 6) зазначення, чи викликається особа у підготовчє засідання, в судовє засідання або для участі у вчиненні певних процесуальних дій (із їх зазначенням);
- 7) роз'яснення про наслідки неявки залежно від процесуального статусу особи, яка викликається, і про обов'язок повідомити суд про причини неявки.

Ухвала, якою суд повідомляє про призначення судового засідання або вчинення іншої процесуальної дії повинна містити найменування та адресу суду, назву справи, зазначення процесуального статусу особи, яка повідомляється, вказівку про те, яку дію буде вчинено, дату, час і місце її вчинення, а також про те, що участь у її вчиненні для цієї особи не є обов'язковою.

Якщо разом із ухвалою про виклик чи повідомлення надсилаються копії відповідних документів, в ухвалі має бути зазначено, які документи надсилаються і про її право подати заперечення та відповідні докази на їх підтвердження.

Офіційне оприлюднення оголошень у справах певних категорій. Такий процесуальний захід притаманний певним категоріям справ господарського судочинства, а саме:

– про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою;

– про визнання торговельної марки добре відомою. *Офіційне оприлюднення оголошень у справах визначає стаття 122 ГПК.*

У справах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, та про визнання торговельної марки (знака для товарів і послуг) добре відомою підлягають оприлюдненню судом на офіційному вебпорталі судової влади України ухвала про відкриття провадження у справі та інформація про відкладення розгляду справи або оголошення перерви в засіданні.

Ухвала про відкриття провадження у справах, зазначених у частині першій цієї статті, повинна бути оприлюднена протягом двох днів із дня її постановлення, але не пізніше як за двадцять календарних днів до дня проведення підготовчого засідання.

Інформація про оголошення перерви в засіданні оприлюднюється протягом двох днів з дня такого оголошення, але не пізніше як за п'ять днів до наступного судового засідання.

Ухвала (або її вебадреса в Єдиному державному реєстрі судових рішень) або інформація, зазначені в частині першій цієї статті, на офіційному вебпорталі судової влади України розміщуються на єдиній вебсторінці, де зазначаються дата оприлюднення, номер справи, найменування та адреса суду, ціна позову, найменування (ім'я) позивача, його місцезнаходження та ідентифікаційний код, найменування (ім'я) інших учасників справи.

Відповідач, третя особа, свідок, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, викликається в суд через оголошення на офіційному вебсайті судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання. З опублікуванням оголошення про виклик відповідач вважається повідомленим про дату, час і місце розгляду справи.

В оголошенні про виклик вказуються дані, зазначені в частині першій статті 121 ГПК (абз. 2 ч. 4 ст. 122).

Порядок розміщення вказаної інформації на вебпорталі судової влади України визначається Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, яке затверджується Вищою радою правосуддя за погодженням з державною судовою адміністрацією України.

5.5. Забезпечення позову в господарському процесі

Інститут забезпечення позову є засобом, що гарантує виконання майбутнього рішення господарського суду. Необхідність у застосуванні заходів забезпечувального характеру виникає тоді, коли є реальна загроза того, що відповідач діятиме недобросовісно або коли невжиття таких заходів зробить неможливим виконання судового рішення.

Господарський суд за заявою учасника справи має право вжити заходів забезпечення позову. Забезпечення позову допускається і до пред'явлення позову, і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може суттєво ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду (ст. 136 ГПК України).

Забезпечення позову як засіб запобігання можливим порушенням майнових прав чи охоронюваних законом інтересів юридичної або фізичної особи може застосовуватись і за основним, і за зустрічним позовом на будь-якій стадії процесу, включаючи перегляд рішення, ухвали, в апеляційному чи в касаційному порядку.

Клопотання про забезпечення позову, яке раніше було відхилено повністю або частково, може бути подано вдруге, якщо змінилися певні обставини. Тобто на заяві про забезпечення позову, в задоволенні яких було відмовлено, не поширюється заборона повторного звернення до господарського суду.

У вирішенні питання про забезпечення позову господарський суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням:

- розумності, обґрунтованості й адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову;

- забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу;

- наявності зв'язку між конкретним заходом забезпечення позову та предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову;

- імовірності утруднення виконання або невиконання рішення господарського суду в разі невжиття таких заходів;

- запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками даного судового процесу.

Законом передбачено вичерпний перелік заходів забезпечення позову залежно від характеру вимог позивача. Згідно зі ст. 137 ГПК України **позов забезпечується:**

- накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачу і знаходяться у нього чи в інших осіб;

- заборорою відповідачу вчиняти певні дії;

- встановленням обов'язку вчинити певні дії;

- заборорою іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві, або виконувати щодо нього інші зобов'язання;

- зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку;

- зупиненням продажу майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту;

- передачею речі, що є предметом спору, на зберігання іншій особі, яка не має інтересу в результаті вирішення спору;

- зупиненням митного оформлення товарів чи предметів, що містять об'єкти інтелектуальної власності;

- арештом морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги;
- іншими заходами, необхідними для забезпечення ефективного захисту або поновлення порушених чи оспорюваних прав та інтересів, якщо такий захист або поновлення не забезпечуються вказаними заходами.

Суд може застосувати кілька заходів забезпечення позову. Заходи забезпечення позову, крім арешту морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами.

Законом встановлено і певні обмеження щодо застосування заходів забезпечення позову. Так, не може бути накладено арешт на предмети, що швидко псуються.

Не допускається забезпечення позову у спорах, що виникають з корпоративних відносин, шляхом заборони:

1) проводити загальні збори акціонерів або учасників господарського товариства та приймати ними рішення, крім заборони приймати конкретні визначені судом рішення, які безпосередньо стосуються предмета спору;

2) емітенту, зберігачу, депозитарію надавати реєстр власників іменних цінних паперів, інформацію про акціонерів або учасників господарського товариства для проведення загальних зборів товариства;

3) участі (реєстрації для участі) або неучасті акціонерів або учасників у загальних зборах товариства, визначення правомочності загальних зборів акціонерів або учасників господарського товариства;

4) здійснювати органам державної влади, органам місцевого самоврядування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб покладені на них згідно із законодавством владні повноваження, крім заборони приймати конкретні, визначені судом рішення, вчиняти конкретні дії, що безпосередньо стосуються предмета спору.

Не допускається забезпечення позову шляхом зупинення рішень, актів Національного банку України, а також установа для Національного банку України, його посадових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії.

Не допускається забезпечення позову у справах, відповідачем у яких є неплатоспроможний банк або Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, шляхом:

- 1) накладення арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачу;
- 2) заборони відповідачу, його посадовим особам учиняти певні дії.

Майно або грошові суми клієнта неплатоспроможного банку, на які судом накладено арешт до дня віднесення банку до категорії неплатоспроможних, можуть бути передані приймаючому або перехідному банку чи спеціалізованій установі, утвореній Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, у встановленому законодавством про систему гарантування вкладів фізичних осіб порядку з письмовим повідомленням Фондом гарантування вкладів фізичних осіб особи, в інтересах якої накладено арешт. Водночас передані майно або грошові суми залишаються обтяженими відповідно до ухвали суду про накладення арешту.

Суд, який вирішує спір про право власності на акції (частки, паї) товариства, права акціонера (учасника), реалізація яких залежить від відносної вартості акцій (розміру частки) в статутному капіталі товариства, може постановити ухвалу про забезпечення позову шляхом установлення заборони на внесення змін до статуту цього товариства щодо розміру статутного капіталу.

Заходи забезпечення позову не повинні порушувати прав інших акціонерів (учасників) господарського товариства. Зокрема, крім випадків, передбачених ч. 9 ст. 137 ГПК України, заборона учиняти дії має стосуватися лише акцій або корпоративних прав, безпосередньо пов'язаних із предметом спору.

Не допускається вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є тотожними задоволенню заявлених позовних вимог, якщо водночас спір не вирішується по суті.

Для порушення перед судом питання щодо вжиття заходів забезпечення позову учасник справи має подати до суду заяву про забезпечення позову відповідно до положень ст. 138, 139 ГПК України.

Господарське процесуальне законодавство передбачає певну процедуру застосування заходів забезпечення позову. Питання про

забезпечення позову, зазвичай, вирішується господарським судом без проведення окремого судового засідання, без повідомлення учасників справи.

Суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, може викликати особу, яка подала заяву про забезпечення позову, для надання пояснень або додаткових доказів, що підтверджують необхідність забезпечення позову, або для з'ясування питань, пов'язаних із зустрічним забезпеченням. У виняткових випадках, коли наданих заявником пояснень та доказів недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову, суд може призначити її розгляд у судовому засіданні з викликом сторін.

За необхідності позов може бути забезпечений не повною мірою, а частково, наприклад, коли він складається з декількох вимог, а забезпечення потребують тільки окремі його вимоги. Про забезпечення позову або про відмову в забезпеченні позову суд постановляє ухвалу. В ухвалі про забезпечення позову суд зазначає вид забезпечення позову і підстави його обрання та вирішує питання зустрічного забезпечення. Суд може також зазначити порядок виконання ухвали про забезпечення позову.

Ухвалу про забезпечення позову або про відмову в забезпеченні позову може бути оскаржено. Оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи.

За клопотанням учасника справи суд може допустити заміну одного заходу забезпечення позову іншим. Питання про заміну одного заходу забезпечення позову іншим вирішується судом у судовому засіданні не пізніше наступного дня після надходження до суду відповідного клопотання учасника справи.

Суд може скасувати заходи забезпечення позову з власної ініціативи або за вмотивованим клопотанням учасника справи. Оскарження ухвали про скасування забезпечення позову або про заміну одного виду забезпечення іншим зупиняє виконання цієї ухвали.

Зустрічне забезпечення в господарському процесі

У судовій практиці можуть мати місце ситуації, коли у зв'язку із застосуванням заходів забезпечення позову відповідач

несе певні матеріальні витрати (наприклад, арешт грошових рахунків відповідача спричиняє неможливість виконання ним своїх грошових зобов'язань перед іншими контрагентами, неможливість виплати заробітної плати працівникам, неможливість закупівлі оборотних активів і виникнення збитків тощо).

З метою забезпечення певного балансу сторін і нейтралізації можливих негативних наслідків, які можуть виникнути в результаті застосування судом заходів забезпечення позову, в господарському судочинстві запроваджено інститут зустрічного забезпечення.

Так, суд може вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (зустрічне забезпечення).

На відміну від забезпечення позову, метою якого є захист інтересів позивача, зустрічне забезпечення спрямовано на захист інтересів відповідача, це, по суті, гарантія відшкодування можливих для відповідача збитків. Окрім того, даним інститутом забезпечується збереження наявного положення *status-quo* між сторонами до винесення остаточного рішення суду у справі.

Отож **зустрічне забезпечення** – спосіб гарантування відшкодування можливих збитків, які можуть бути завдані стороні процесу (відповідачу) забезпечувальними заходами.

Зустрічне забезпечення, зазвичай, здійснюється шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі, визначеному судом.

Якщо позивач із поважних причин не має можливості внести відповідну суму, зустрічне забезпечення також може бути здійснене шляхом:

1) надання гарантії банку, поруки або іншого фінансового забезпечення на визначену судом суму та від погодженої судом особи, щодо фінансової спроможності якої суд не має сумнівів;

2) учинення інших визначених судом дій для усунення потенційних збитків та інших ризиків відповідача, пов'язаних із забезпеченням позову.

Розмір зустрічного забезпечення визначається судом з урахуванням обставин справи. Заходи зустрічного забезпечення позову мають бути співмірними зі заходами забезпечення позову,

застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову.

Питання застосування зустрічного забезпечення вирішується судом в ухвалі про забезпечення позову або в ухвалі про зустрічне забезпечення позову. Якщо клопотання про зустрічне забезпечення подане після застосування судом заходів забезпечення позову, то питання зустрічного забезпечення вирішується судом протягом десяти днів після подання такого клопотання. Копія ухвали про зустрічне забезпечення направляється учасникам справи не пізніше наступного дня після її постановлення.

В ухвалі про забезпечення позову або про зустрічне забезпечення зазначаються розмір зустрічного забезпечення або інші дії, що повинен вчинити заявник у порядку зустрічного забезпечення. Строк надання зустрічного забезпечення визначається судом та не може перевищувати десяти днів із дня постановлення ухвали про забезпечення позову або ухвали про зустрічне забезпечення, якщо інше не впливає зі змісту заходів зустрічного забезпечення.

Особа, за заявою якої застосовано заходи забезпечення позову із застосуванням зустрічного забезпечення, протягом визначеного судом строку має надати суду документи, що підтверджують надання зустрічного забезпечення.

Якщо особа, за заявою якої застосовано заходи забезпечення позову, не виконує вимоги суду щодо зустрічного забезпечення у визначений судом строк, суд скасовує ухвалу про забезпечення позову та про зустрічне забезпечення.

Ухвала про зустрічне забезпечення може бути оскаржена разом із ухвалою про забезпечення позову або окремо.

Статтею 142 ГПК України передбачено підстави і порядок скасування зустрічного забезпечення. Так, зустрічне забезпечення скасовується:

- у випадку залишення позову без розгляду з підстави, визначеної п. 7 ч. 1 ст. 226 ГПК України;

- у випадку закриття провадження у справі з підстав, визначених п. 2, 5–7 ч. 1 ст. 231 ГПК України;

- після набрання законної сили рішенням суду про задоволення позову в повному обсязі, про що окремо зазначається в резолютивній частині відповідного судового рішення.

У випадку залишення позову без розгляду або закриття провадження з інших, ніж зазначені вище, підстав, або у випадку ухвалення рішення суду щодо повної або часткової відмови у задоволенні позову зустрічне забезпечення скасовується, якщо протягом двадцяти днів із дня набрання відповідним рішенням або ухвалою суду законної сили відповідачем або іншою особою, права або охоронювані законом інтереси якої порушено вжиттям заходів забезпечення позову, не буде подано позов про відшкодування збитків у порядку, визначеному ст. 146 ГПК України.

Якщо такий позов буде подано, зустрічне забезпечення діє як захід забезпечення позову у відповідному провадженні, а питання про його скасування вирішується одночасно з вирішенням цього позову по суті заявлених вимог, поверненням позовної заяви, відмовою у відкритті провадження у справі або залишенням вказаного позову без розгляду чи закриттям провадження.

Зустрічне забезпечення може бути скасовано судом за вмотивованим клопотанням відповідача або іншої особи, права або охоронювані законом інтереси якої порушуються у зв'язку з вжиттям заходів забезпечення позову.

Суд розглядає клопотання про скасування зустрічного забезпечення не пізніше п'яти днів із дня надходження до суду такого клопотання. За наслідками розгляду клопотання суд постановляє ухвалу. Ухвала суду про скасування зустрічного забезпечення або про відмову в його скасуванні може бути оскаржена.

У разі скасування зустрічного забезпечення грошові кошти, внесені особою на депозитний рахунок суду з метою зустрічного забезпечення, підлягають поверненню особі, яка здійснила таке зустрічне забезпечення, протягом п'яти днів із дня набрання законної сили ухвалою суду про скасування зустрічного забезпечення.

У разі скасування заходів забезпечення позову з підстав, передбачених ч. 13 ст. 145 ГПК України, зустрічне забезпечення скасовується, якщо протягом двадцяти днів із дня постановлення ухвали суду про скасування заходів забезпечення позову жодною особою, права або охоронювані законом інтереси якої порушено вжиттям заходів забезпечення позову, не буде подано позов про відшкодування збитків у порядку, визначеному ст. 146 ГПК України.

Питання для самоконтролю

1. Які витрати входять до складу судових витрат?
2. Чи може суддя господарського суду звільнитися від сплати судових витрат або відстрочити чи розстрочити його виплату?
3. За яким принципом відбувається розподіл судових витрат?
4. В яких випадках сплачується судовий збір?
5. На кого з учасників господарського процесу покладається сплата судових витрат?
6. Хто може звільнитися від сплати судового збору?
7. Коли закінчується перебіг процесуальних строків у господарському судочинстві?
8. Які ставки судового збору встановлені Законом України «Про судовий збір»?
9. Які підстави можуть слугувати для відновлення процесуальних строків?
10. Для яких процесуальних дій встановлено двомісячний строк у господарському судочинстві?
11. У який строк повинна бути повідомленою особа про дату, час та місце судового засідання чи вчинення відповідної процесуальної дії?
12. Який існує порядок виклику або повідомлення експерта, перекладача, спеціаліста в судові засідання?
13. Які вимоги визначає ГПК до змісту ухвали про повідомлення чи виклик особи до суду?
14. У чому полягає зміст офіційного оприлюднення оголошень у справах певних категорій?
15. У який строк оприлюднюється Ухвала про відкриття провадження у справах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, та про визнання торговельної марки добре відомою?

Дайте визначення таких понять: судові витрати, судові виклики, судові повідомлення, процесуальний строк, судовий збір, перебіг процесуальних строків, ставка судового збору, оспорювані права, закінчення процесуальних строків, обчислення процесуальних строків, клопотання сторін.

Теми рефератів

1. Судові витрати у господарському процесі.
2. Порядок розподілу судових витрат, пов'язаних зі справою.

Складіть схеми:

1. Склад судових витрат.
2. Види процесуальних строків.

Завдання

1. У 2021 році ТОВ «Скайтек» ЛТД подало позовну заяву до фізичної особи-підприємця про стягнення суми 10 000 грн до господарського суду Херсонської області.

До позовної заяви позивач надав копію квитанції про сплату судового збору в розмірі 200 грн. Суд повернув позовну заяву.

Чи правильні дії суду? Які наслідки повернення позовної заяви позивачу?

2. Фізична особа-підприємець, І. Я. Коновалова, звернулася до господарського суду з позовом до фізичної особи-підприємця, О. П. Іванова, про стягнення заборгованості в розмірі 200 000 грн.

Суддя відмовив у прийнятті позовної заяви, посилаючись на те, що позивач не сплатив судовий збір.

Чи правомірні дії суду?

Тести

1. Процесуальні дії у господарському процесі вчиняються у строки:

- а) встановлені Конституцією України;
- б) встановлені Господарським процесуальним кодексом України;
- в) призначені господарським судом;
- г) узгоджені сторонами.

2. Строки для вчинення процесуальних дій визначаються:
  - а) періодом;
  - б) точною календарною датою;
  - в) умовним періодом;
  - г) зазначенням події, що, можливо, настане.

3. У випадках, коли останній день строку припадає на неробочий день, днем закінчення строку вважається:
  - а) попередній останній робочий день;
  - б) перший наступний за ним робочий день;
  - в) узгоджений сторонами день;
  - г) день, визначений господарським судом.

4. Перебіг процесуального строку, обчислюваного днями, починається:
  - а) негайно;
  - б) з попереднього до цього робочого дня;
  - в) наступного дня після календарної дати, якою визначено його початок;
  - г) з дня, визначеного господарським судом.

5. Судовий збір сплачується:
  - а) у дохід сторони, на користь якої відбулося рішення;
  - б) у дохід місцевого бюджету;
  - в) у дохід господарського суду, який розглядав справу;
  - г) у дохід державного бюджету.

6. Розмір судового збору, який сплачується при поданні позовної заяви до господарського суду, встановлює:
  - а) Господарський процесуальний кодекс України;
  - б) Закон України «Про судовий збір»;
  - в) Закон України «Про виконавче провадження»;
  - г) Господарський кодекс України.

7. Господарський суд зазначає обставини, що є підставою для повернення судового збору, в:
  - а) рішенні;

- б) ухвалі;
- в) постанові;
- г) протоколі.

Список використаних джерел

1. Господарський процес в суді першої інстанції за новими правилами. Книга-інфографіка ВасильченкоТ., Причко О. К. : Алерта, 2018. 472 с.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/179812> (дата звернення: 12.10.2021).
3. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України (станом на 20.01.2018 р.) / за заг ред. О. С. Короса. К. : Центр учбової літератури, 2018. 400 с.
4. Постанови Пленуму Верховного Суду у господарському судочинстві / упор. Р. В. Вереша. К. : Алерта, 2018. 398 с.
5. Віхров О. П. До питання про критерії розмежування господарської та адміністративної юрисдикції. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 110–118.

НАКАЗНЕ ТА ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

6.1. Наказне провадження

Судовий наказ як особлива форма судового рішення. Інститут наказного провадження обумовлений потребами судової практики і полягає у застосуванні господарським судом спрощеної процедури розгляду справи, покликаною розвантажити місцеві господарські суди, що пояснюється обмеженням колом вимог із розгляду такої категорії справ.

Наказне провадження – це самостійний, достовірний і спрощений вид господарського судочинства, спрямований на розгляд окремих категорій справ, які здійснюються за заявою особи, котрій належить право вимоги, і полягає у видачі судового наказу, який є особливою формою судового рішення.

Згідно з частиною другою статті 12 ГПК, наказне провадження застосовується у випадках, якщо предметом позову є стягнення грошових сум у незначних розмірах, щодо яких спір відсутній або про такий спір невідомо заявнику.

Головною умовою для застосування у господарському судочинстві наказного провадження та видачі судового наказу є **стягнення грошової заборгованості** за договором, укладеним у письмовій формі (в тому числі електронній формі), **якщо сума вимог не перевищує 100 розмірів** прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 1 ст. 148 ГПК).

Строк розгляду судом заяви про стягнення неоспорюваної заборгованості в порядку наказного провадження **становить 5 днів**. Розгляд заяви про видачу судового наказу проводиться

без судового засідання та повідомлення сторін (ч. 1 ст. 154 ГПК). Судовий наказ надсилається сторонам і може бути скасований судом на підставі заяви боржника протягом 15 днів з дня отримання останнім копії наказу та інших документів. **У разі неоскарження такого наказу боржником він набуває чинності протягом 20 днів** (ст.ст. 157, 159 ГПК). За результатами рішення господарського суду видається судовий наказ.

Підставами видачі судового наказу є:

- договірний характер заборгованості;
- право вимоги;
- обмеження грошової суми вимоги;
- нормативний характер вимоги щодо форми і змісту заяви;
- обов'язковість сплати судового збору;
- процесуальний порядок розгляду заяви про видачу, відмову та скасування судового наказу;
- законний характер судового наказу.

Підставою стягнення грошової заборгованості на підставі судового наказу є норми статті 147 ГПК та інших нормативно-правових актів.

Згідно з частиною першою статті 147 ГПК, судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених статтею 148 ГПК.

Зі заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги.

Заявником і боржником у наказному провадженні можуть бути юридичні особи та фізичні особи – підприємці.

Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими законом для виконання судових рішень.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення і обмежений сумою грошової вимоги, яка не може перевищувати ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб

Вимоги, за якими може бути видано судовий наказ, визначає стаття 148 ГПК.

Зокрема, **судовий наказ** може бути видано тільки за вимогами про стягнення грошової заборгованості **за договором, укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі**, якщо сума вимоги не перевищує **ста розмірів** прожиткового мінімуму для

працездатних осіб. Особа має право звернутися до суду з вимогами, визначеними у частині першій цієї статті, в наказному або спрощеному позовному провадженні на свій вибір. *Заява про видачу судового наказу, згідно зі статтею 149 ГПК, подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленими ГПК для подання позовної заяви. Вимоги до форми і змісту заяви про видачу судового наказу визначає стаття 150 ГПК.*

Заява про видачу судового наказу подається до суду у письмовій формі та підписується заявником.

У заяві повинно бути зазначено:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України заявника та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків заявника та боржника (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта заявника та боржника (для фізичних осіб – громадян України), вказівку на статус фізичної особи – підприємця (для фізичних осіб – підприємців), а також офіційні електронні адреси та інші дані, якщо вони відомі заявнику, які ідентифікують боржника;

3) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) представника заявника, якщо заява подається представником, його місце проживання;

4) вимоги заявника та обставини, на яких вони ґрунтуються;

5) перелік доказів, котрими заявник обґрунтовує обставини, на яких ґрунтуються його вимоги.

До заяви про видачу судового наказу додаються:

- 1) документ, що підтверджує сплату судового збору;
- 2) документ, що підтверджує повноваження представника, – якщо заява підписана представником заявника;
- 3) копія договору, укладеного в письмовій (в тому числі електронній) формі, за яким пред'явлено вимоги про стягнення грошової заборгованості;
- 4) інші документи або їхні копії, що підтверджують обставини, якими заявник обґрунтовує свої вимоги.

Якщо заяву подано в електронній формі до боржника, який має зареєстровану офіційну електронну адресу, заявник в подальшому повинен подавати будь-які процесуальні та інші документи, пов'язані з розглядом його заяви, виключно в електронній формі.

Заявник має право відкликати заяву про видачу судового наказу до її розгляду судом.

Згідно зі статтею 151 ГПК, за подання заяви про видачу судового наказу справляється судовий збір у розмірі, встановленому законом.

У разі відмови у видачі судового наказу або в разі скасування судового наказу внесена сума судового збору стягувачу не повертається. У разі пред'явлення стягувачем позову до боржника в порядку позовного провадження сума судового збору, сплаченого за подання заяви про видачу судового наказу, зараховується до суми судового збору, встановленої за подання позовної заяви.

Окрім визначених підстав видачі судового наказу, ГПК встановлено вичерпні підстави для відмови у видачі судового наказу.

Підстави для відмови у видачі судового наказу визначено статтею 152 ГПК.

Суддя відмовляє у видачі судового наказу, якщо:

- 1) заяву подано з порушеннями вимог статті 150 ГПК;
- 2) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;
- 3) заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам ст. 148 ГПК;
- 4) наявні обставини, зазначені у частині першій ст. 175 ГПК;
- 5) з моменту виникнення права вимоги минув строк, який перевищує позовну давність, встановлену законом для такої вимоги, або минув строк, встановлений законом для пред'явлення позову в суд за такою вимогою;
- 6) судом раніше виданий судовий наказ за тими самими вимогами, за якими заявник просить видати судовий наказ;
- 7) судом раніше відмовлено у видачі судового наказу з підстав, передбачених пунктами 3–6 статті 152 ГПК;
- 8) із поданої заяви не вбачається виникнення або порушення права грошової вимоги, за якою заявником подано заяву про видачу судового наказу;
- 9) заяву подано з порушенням правил підсудності.

Про відмову у видачі судового наказу суддя постановляє ухвалу не пізніше десяти днів із дня надходження до суду заяви про видачу судового наказу.

У разі якщо в заяві про видачу судового наказу містяться вимоги, частина з яких не підлягає розгляду в порядку наказного провадження, суд постановляє ухвалу про відмову у видачі судового наказу лише в частині цих вимог. У разі якщо заявлені вимоги між собою взаємопов'язані і окремих їх розгляд неможливий, суд відмовляє у видачі судового наказу.

Суддя з метою визначення підсудності, крім випадків подання заяви про видачу судового наказу в електронній формі до боржника, який має офіційну електронну адресу, не пізніше наступного дня з дня отримання заяви про видачу судового наказу перевіряє зазначене у заяві місцезнаходження боржника за відомостями, внесеними до Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Якщо за результатами розгляду отриманих судом відомостей про місцезнаходження боржника буде встановлено, що заява про видачу судового наказу не підсудна цьому суду, суд не пізніше десяти днів з дня надходження заяви постановляє ухвалу про передачу заяви про видачу судового наказу разом з доданими до неї документами за підсудністю.

У разі відмови особі у видачі судового наказу норми ГПК передбачають можливість для повторного звернення зі заявою до суду.

Наслідки відмови у видачі судового наказу визначає стаття 153 ГПК.

Згідно з частиною першою цієї статті, підставами відмови у видачі судового наказу є норми, передбачені пунктами 1, 2, 8, 9 частини першої статті 152 ГПК, а саме:

– заяву подано з порушеннями вимог статті 150 ГПК (щодо форми і змісту заяви);

– заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

– із поданої заяви не вбачається виникнення або порушення права грошової вимоги, за якою заявником подано заяву про видачу судового наказу;

– заяву подано з порушенням правил підсудності.

Водночас після усунення її недоліків особа має право повторно звернутися з такою самою заявою в порядку, встановленому ГПК.

У той же час з підстав, передбачених пунктами 3–6 частини першої статті 152 ГПК, а саме якщо:

– заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам статті 148 ГПК;
– наявні обставини, зазначені у частині першій статті 175 ГПК (заява не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства); 167– з моменту виникнення права вимоги минув строк, який перевищує позовну давність, встановлену законом для такої вимоги, або минув строк, встановлений законом для пред’явлення позову в суд за такою вимогою;

– судом раніше виданий судовий наказ за тими самими вимогами, за якими заявник просить видати судовий наказ, –

суд відмовляє у видачі судового наказу, що унеможливило повторне звернення з такою самою заявою. Проте заявник у цьому випадку має право звернутися з тими самими вимогами у позовному порядку.

Розгляд заяв про видачу судового наказу здійснюється відповідно до приписів статті 154 ГПК.

Заяву про видачу судового наказу суд розглядає **протягом п’яти днів** з дня її надходження, такий розгляд проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника. За результатами розгляду заяви про видачу судового наказу суд видає судовий наказ або постановляє ухвалу про відмову у видачі судового наказу. Важливо підкреслити, що, згідно з частиною третьою ст. 154 ГПК, такий судовий наказ оскарженню в апеляційному порядку не підлягає, проте може бути скасований у порядку, передбаченому розділом другим.

Зміст судового наказу визначає стаття 155 ГПК.

У судовому наказі зазначаються:

1) дата видачі наказу;
2) найменування суду, прізвище та ініціали судді, який видав судовий наказ;

3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім’я (прізвище, ім’я та по батькові) (для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживан-

ня чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України стягувача та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків стягувача та боржника (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта стягувача та боржника для фізичних осіб – громадян України, а також інші дані, якщо вони відомі суду, які ідентифікують стягувача та боржника;

4) посилення на закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги;

5) сума грошових коштів, які підлягають стягненню;

6) сума судових витрат, що сплачена заявником і підлягає стягненню на його користь із боржника;

7) повідомлення про те, що під час розгляду вимог у порядку наказного провадження та видачі судового наказу суд не розглядає обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті;

8) відомості про порядок і строки подання заяви про скасування судового наказу;

9) дата набрання судовим наказом законної сили;

10) строк пред'явлення судового наказу до виконання;

11) дата видачі судового наказу стягувачу.

Зазначені у пунктах 9–11 частини першої статті 155 ГПК відомості вносяться до судового наказу в день його видачі стягувачу для пред'явлення до виконання.

Судовий наказ складається і підписується суддею у двох примірниках, один з яких залишається в суді, а другий видається під розписку або надсилається стягувачу на його офіційну електронну адресу, або рекомендованим листом із повідомленням про вручення, чи цінним листом з описом вкладеного після набрання ним законної сили у разі відсутності електронної офіційної адреси.

Після видачі судового наказу, згідно зі статтею 156 ГПК, суд не пізніше наступного дня надсилає його копію (текст), що містить інформацію про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень, боржникові на його офіційну електронну адресу, або рекомендованим листом із повідомленням про вручення чи цінним листом з описом вкладеного, якщо офіційної електронної адреси боржник не має.

Одночасно з копією судового наказу **боржникові надсилається копія заяви стягувача** про видачу судового наказу разом з доданими до неї документами.

Копія (текст) судового наказу, що містить інформацію про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень, разом з додатками надсилаються боржнику за адресою місцезнаходження (місця проживання), зазначеною в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Днем отримання боржником копії судового наказу є день його вручення боржникові, визначений статтею 242 ГПК.

Наслідки скасування та набрання судовим наказом законної сили.

Особливості наказного провадження обумовлюють правові підстави реагування на судовий наказ боржника, органів та осіб, яким законом надано право звертатися до господарського суду в інтересах інших осіб. ГПК встановлено правові вимоги до форми і змісту заяви про скасування судового наказу, строки подання, набрання чинності судовим наказом законної сили. Процесуальне законодавство визначає процесуальні дії суду щодо виправлення помилки в судовому наказі, визнання судового наказу таким, що не підлягає виконанню, відстрочення чи розстрочення або зміну способу та порядку його виконання.

Процесуальний порядок реагування на судовий наказ боржника, органів та інших осіб, форму і зміст заяви про скасування судового наказу та строки її подання визначає стаття 157 ГПК.

Боржник протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів має право подати заяву про його скасування до суду, який його видав. Заява про скасування судового наказу може також бути подана органами та особами, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Заява про скасування судового наказу подається до суду в письмовій формі.

Заява про скасування судового наказу має містити:

1) найменування суду, до якого подається заява;

2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України заявника та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків заявника та боржника (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта заявника та боржника для фізичних осіб – громадян України;

3) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) представника боржника, якщо заява подається представником, його місце проживання або місцезнаходження;

4) наказ, що оспорується;

5) зазначення про повну або часткову необґрунтованість вимог стягувача.

Заява підписується боржником або його представником.

До заяви про скасування судового наказу додаються:

1) документ, що підтверджує сплату судового збору;

2) документ, що підтверджує повноваження представника боржника, якщо заява подається таким представником;

3) клопотання про поновлення пропущеного строку, якщо заява подається після спливу строку, передбаченого частиною першою цієї статті.

У разі подання неналежно оформленої заяви про скасування судового наказу суддя **постановляє ухвалу про її повернення не пізніше двох днів** із дня її надходження до суду.

Розгляд заяви про скасування судового наказу, згідно зі статтею 158 ГПК, здійснюється суддею, що визначає підстави порядку розгляду та скасування судового наказу, зокрема такі:

– строк розгляду поданої заяви боржником розглядається не пізніше наступного дня з моменту отримання заяви суддею (ч. 1 ст. 158);

– заява, подана після закінчення п'ятнадцятиденного строку (ч. 1 ст. 157), не розглядається, за винятком коли суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку для подання заяви (ч. 2 ст. 158).

У разі відсутності підстав для повернення заяви про скасування судового наказу суддя *не пізніше двох днів* після її подання постановляє ухвалу про скасування судового наказу, в якій роз'яснює заявнику (стягувачу) його право звернутися до суду з тими самими вимогами в порядку спрощеного позовного провадження. В ухвалі про скасування судового наказу суд за клопотанням боржника вирішує питання про поворот виконання судового наказу в порядку, встановленому статтею 333 ГПК, яка визначає процесуальні дії та наслідки перегляду суду в апеляційній чи касаційній інстанції.

У разі якщо боржник не скористався своїм правом подати заяву про скасування судового наказу, судовий наказ набирає законної сили протягом п'яти днів після закінчення строку на її подання (ч. 1 ст. 159).

Після набуття наказом законної сили суд протягом п'яти днів надсилає його копію (текст), що містить інформацію про веб-адресу такого судового наказу в Єдиному державному реєстрі судових рішень та Єдиному державному реєстрі виконавчих документів, стягувачу на його офіційну електронну адресу, або рекомендованим чи цінним листом у разі відсутності офіційної електронної адреси.

Виправлення помилки в судовому наказі, визнання судового наказу таким, що не підлягає виконанню, відстрочення чи розстрочення або зміна способу та порядку його виконання визначає стаття 160 ГПК.

До речі, з приводу судового наказу, який набув законної сили, суд може внести виправлення до судового наказу, визнати його таким, що не підлягає виконанню, або відстрочити чи розстрочити або змінити спосіб чи порядок його виконання в порядку, встановленому статтями 328, 331 ГПК.

Стаття 160 визначає загалом право господарського суду на певні процесуальні дії щодо наказу.

За приписами статті 328 ГПК, суд шляхом винесення ухвали може і виправити помилки у виконавчому документі, і визнати його таким, що не підлягає виконанню, натомість, відповідно до статті 331 ГПК, суд може відстрочити або розстрочити виконання судового рішення, а також здійснити зміну способу та порядку виконання судового рішення.

6.2. Позовне провадження

Право на позов у господарському процесі. Порядок реалізації права на позов у господарському процесі.

Одну з найважливіших гарантій прав і свобод громадян та організацій – право на судовий захист зведено на конституціональний рівень. Згідно зі ст. 55 Конституції України, права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Право на звернення до суду по судовий захист займає важливе місце серед інших гарантій, що забезпечують захист порушеного або оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу.

Механізм судового захисту приводиться в дію шляхом звернення до суду з відповідною вимогою. Правовим засобом звернення до суду виступає позов, процесуальною формою якого є позовна заява.

Право на позов об'єднує в собі дві правомочності: право на пред'явлення позову і право на задоволення позову, які повинні виступати в єдності, оскільки без права на пред'явлення позову не може бути права на задоволення позову. Тимчасом право на пред'явлення позову не буде для позивача засобом захисту порушеного або оспорюваного права, якщо у нього не буде права на задоволення позову.

Крім того, право на пред'явлення позову і право на задоволення позову носять самостійний характер. Особі може належати право на задоволення позову за відсутності у нього права на пред'явлення позову, якщо особою не виконані формальні вимоги його подачі. І навпаки, наявність в особи права на пред'явлення позову не завжди означає наявність у нього права на задоволення позову, позаяк суд може встановити, що вимоги не засновані на законі, і відмовити в їх задоволенні.

Право на позов – самостійне суб'єктивне право, яке існує за наявності певних умов (передумов). Отже, передумови права на пред'явлення позову – обставини, з наявністю або відсутністю яких закон пов'язує виникнення суб'єктивного права особи на пред'явлення позову в конкретній справі.

Згідно зі ст. 4 ГПК України, право на звернення до господарського суду в установленому цим Кодексом порядку гарантується.

Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у господарському суді, до юрисдикції якого вона віднесена законом. Юридичні особи та фізичні особи – підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування – мають право на звернення до господарського суду по захист своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Жодна особа не може бути позбавлена права на участь у розгляді своєї справи у визначеному законом порядку.

Поза тим, щоб отримати судовий захист порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу, а також привести в дію механізм процесуальних засобів захисту, необхідно мати щонайперше право на звернення до суду (право на пред'явлення позову). Таким чином в теорії процесуального права набув поширення погляд, відповідного до якого наявність або відсутність права на звернення до суду з позовом у кожному конкретному випадку у кожного конкретного суб'єкта залежить від певних обставин, іменованих передумовами права на пред'явлення позову.

Передумови права на звернення до суду поділяють на суб'єктивні і об'єктивні, пов'язані з характером предмета, який підлягає розгляду судом, на позитивні і негативні – залежно від зв'язку права на звернення до суду з наявністю або відсутністю обставин.

Суб'єктивною передумовою права на пред'явлення позову є правосуб'єктність особи, що звертається до суду зі заявою. За загальним правилом звертатися до суду можна лише для захисту права чи законного інтересу, які, на думку заявника, належать йому.

Об'єктивні позитивні передумови – це передбачені в господарському процесуальному законі обставини, які мають бути у цьому випадку при пред'явленні позову.

Наслідки відсутності права на позов і права на пред'явлення позову неоднакові. Відсутність права на позов у матеріальному сенсі означає відсутність самого права вимагати певної поведінки від боржника. Встановити наявність або відсутність права на позов

можна лише завдяки розгляду справи по суті. Наслідком відсутності цього права є рішення суду про відмову в позові.

Право на пред'явлення позову не залежить від наявності або відсутності права на позов у матеріальному сенсі. Для пред'явлення позову досить припущення про наявність права на позов. Право на пред'явлення позову існує і за відсутності права на позов у матеріальному сенсі. Наявність або відсутність необхідних передумов права на пред'явлення позову перевіряється судом під час прийняття позовної заяви. Якщо відсутність хоча б однієї з них виявляється при подачі позовної заяви, то суддя відмовляє в його прийнятті. Якщо ж відсутність передумови встановлюється після порушення справи або під час судового розгляду, то провадження у справі припиняється на будь-якій стадії.

Позов у господарському процесі: поняття та елементи. Види позовів.

Для порушення провадження у справі в господарському суді потрібно реалізувати це право в порядку, встановленому законом, тобто дотримати необхідних умов реалізації права на пред'явлення позову.

До порядку звернення до господарського суду з позовом пред'являється вичерпний перелік вимог. Недотримання умов реалізації права на пред'явлення позову тягне неможливість порушення провадження у справі в суді. При цьому учасникам процесу забезпечені правові гарантії. Позовній формі захисту притаманні не тільки форма звернення до суду, а й порядок звернення до суду, а також однаковий порядок розгляду спору. В цьому і полягають процесуальні гарантії права на судовий захист.

Розгляд і вирішення спорів здійснюється уповноваженим органом, яким є господарський суд, рішення якого має відповідати вимогам законності та обґрунтованості.

Для позовної форми захисту в господарському процесі характерні ознаки:

- 1) наявність вимоги однієї особи до іншої, що впливає з порушеного або оспорюваного права і підлягає в силу закону розгляду у певному процесуальному порядку, встановленому законом;
- 2) наявність спору про право.

Позов можна визначити як пред'явлену через суд до відповідача у встановленій законом процесуальній формі матеріально-правову вимогу про відновлення порушеного або оспорюваного права, захист охоронюваного законом інтересу.

У позові прийнято виділяти його складові, що визначають зміст і індивідуалізують його, – елементи позову. **Елементи позову** містять інформацію про суб'єктивне право, яке потребує, на думку позивача, судового захисту, про фактичні обставини, на яких ґрунтується пред'явлена вимога.

Позов має такі складові частини (елементи):

- предмет позову;
- підставу позову;
- зміст позову.

Предмет позову – матеріально-правова вимога позивача до відповідача, щодо якого суд повинен ухвалити рішення.

Від предмета позову слід відрізнити предмет спору, який прийнято називати об'єктом позову. Це те матеріальне благо, отримання якого вимагає позивач, наприклад, конкретне майно, грошові кошти, майнове право тощо. Об'єкт позову також можна змінити шляхом зміни розміру позовних вимог, однак при цьому предмет позову не змінюється.

Елементи позову (зміст і предмет) слугують основою класифікації позовів на види, вони мають важливе значення для організації захисту відповідача проти позову і т. ін.

Матеріально-правова вимога позивача повинна опиратися на підставу позову.

Підстава позову – обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. Адже в позовній заяві мають бути викладені обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. Такі обставини складають юридичні факти, передбачені гіпотезою матеріальної норми права, що регулює спірні правовідносини, з яких позивач виводить свої вимоги до відповідача. Вимога позивача до відповідача мусить ґрунтуватися на фактичних обставинах у справі.

Коло юридичних фактів, що входять до підстави позову, спочатку вказується позивачем у позовній заяві. Якщо позивач неповно вказав ці факти, суд вправі запропонувати йому доповнити підставу позову, представити докази на підтвердження наявності

або відсутності тих юридично значущих фактів, які позивач не зазначив. Юридичне обґрунтування пред'явленої позовної вимоги не є підставою позову.

Зміст позову – вид судового захисту, за яким позивач звертається до господарського суду.

У змісті позову виявляється його процесуально-правова сторона. Зміст позову визначається позивачем виходячи зі способу судового захисту, передбаченого законом.

Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідносин;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконним рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 16 ЦК України).

Виділення елементів позову має таке значення:

- 1) елементи позову індивідуалізують позов, дають змогу встановити тотожність позовів, яка має значення для недопущення існування декількох судових рішень за одним спором;
- 2) виділення елементів позову необхідно для здійснення судом контролю за реалізацією позивачем свого процесуального права на зміну позову;
- 3) підстава позову визначає предмет доказування у справі, встановлюючи межі обов'язку позивача щодо доведення фактів, на які він посилається в обґрунтування своїх вимог;
- 4) предмет і підстава позову визначають межі судової діяльності: суд розглядає справу лише в межах заявлених позовних вимог.

Позови класифікуються за різними підставами:

1) за метою, предметом позову проводиться процесуально-правова класифікація позовів; 2) за об'єктом захисту – матеріально-правова; 3) за характером захисту інтересу в господарському процесі.

За процесуально-правовим критерієм позови поділяються на позови про визнання, про присудження, перетворювальні позови.

У тих випадках, коли вимога позивача до відповідача спрямована на присудження до виконання на користь позивача обов'язку, що випливає зі спірних правовідносин, йдеться про ***позови про присудження***, або так звані виконавчі позови. Позови про присудження – вимоги, за якими відповідач зобов'язаний передати речі або грошові кошти. Ці позови є найпоширенішими у судовій практиці.

Отож позовом про присудження називається позов, спрямований на примусове виконання підтвердженого судом обов'язку відповідача перед позивачем. Позивач вимагає не тільки визнання за ним певного суб'єктивного права, а й присудження здійснення конкретних дій на свою користь. Позови про присудження слугують примусовому здійсненню матеріально-правових обов'язків, які не виконуються добровільно або виконуються неналежним чином.

Позов про визнання – позов, який спрямований на офіційне визнання, встановлення судом наявності або відсутності правовідносин. Оскільки рішенням суду за цими позовами встановлюється існування або відсутність спірних правовідносин, ці позови називають також установчими позовами.

Позови про визнання поділяються на позови про визнання позитивні, якщо вони спрямовані на визнання наявності спірного права (позови про визнання права власності), і позови про визнання негативні, якщо вони спрямовані на визнання відсутності спірного права (позови про визнання правочину недійсним та ін.).

Позови про присудження та про визнання не вносять змін у чинні правовідношення – після ухвалення судового акта вони залишаються без змін («декларативні позови»). На відміну від декларативних позовів, судові акти за перетворювальними позовами змінюють наявні до судового процесу правовідносини.

Перетворювальні позови – позови, які характеризуються такими способами захисту, як зміна або припинення спірного правовідношення. У судовому процесі з розгляду перетворювального позову реалізується право особи на зміну правовідносин, що не може бути здійснено без рішення суду.

Судове рішення за таким позовом виступає юридичним фактом матеріального права, яке змінює структуру правовідношення, наприклад, позов про зміну договору.

Характерною рисою перетворювальних позовів є те, що судові рішення щодо них не можуть бути реалізовані примусовим шляхом. Судові акти самі по собі містять акт виконання – перетворити спірне правовідношення.

Перетворювальні позови можливі, якщо правовідносини відповідно до законодавства можуть бути змінені або припинені тільки судом; необхідність звернення до суду зумовлена відсутністю згоди однієї зі сторін на зміну або припинення правовідносин, як-от зміна чи розірвання господарського договору.

За матеріально-правовою ознакою позови поділяють на позови, що випливають із цивільних, господарських, земельних, корпоративних та інших правовідносин. Практично це потрібно для судової статистики, на її підставі здійснюється узагальнення судової практики за окремими категоріями господарських справ.

За характером інтересу, який захищається, позови в господарському процесі можна поділити на особисті, на захист державних і громадських інтересів, на захист прав інших осіб та непрямі позови.

Поняття позовної заяви. Загальні вимоги до форми та змісту позовної заяви. Ціна позову. Документи, які додаються до позовної заяви.

Поряд із вимогами щодо дотримання встановленої письмової форми позовної заяви законодавством закріплено вимоги щодо її змісту. Зміст позовної заяви складають обов'язкові відомості, необхідні для розгляду і вирішення позову в господарському суді.

Позовна заява повинна містити:

1) найменування суду першої інстанції, до якого подається заява;

2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові – для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); поштовий індекс; ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), а також реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта для фізичних осіб – громадян України (якщо такі відомості відомі позивачу), вказівку на статус фізичної особи – підприємця (для фізичних осіб – підприємців); відомі номери засобів зв'язку, офіційної електронної адреси та адреси електронної пошти;

3) зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується;

4) зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з них;

5) виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини; правові підстави позову;

6) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору – в разі якщо законом встановлено обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору;

7) відомості про вжиття заходів забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви, якщо такі здійснювалися;

8) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності); зазначення щодо наявності у позивача або іншої особи оригіналів письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви;

9) попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести в зв'язку із розглядом справи;

10) підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

Якщо позовна заява подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення позивача від сплати судового збору. У разі пред'явлення позову особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, в заяві мають бути зазначені підстави такого звернення. У позовній заяві можуть бути вказані й інші відомості, необхідні для правильного вирішення спору.

Ціна позову – грошова сума в гривнях, яка відображає заявлену матеріально-правову вимогу позивача до відповідача і визначається за правилами ст. 163 ГПК України. **Ціна позову визначається:**

1) у позовах про стягнення грошових коштів – сумою, яка стягується, або сумою, оспорюваною за виконавчим чи іншим документом, за яким стягнення провадиться у безспірному (безакцептному) порядку;

2) у позовах про визнання права власності на майно або його витребування – вартістю майна;

3) у позовах, які складаються з кількох самостійних вимог, – загальною сумою всіх вимог.

Якщо визначена позивачем ціна позову вочевидь не відповідає дійсній вартості спірного майна або на момент пред'явлення позову встановити точну його ціну неможливо, розмір судового збору попередньо визначає суд з подальшим стягненням недоплаченого або з поверненням переплаченого судового збору відповідно до ціни позову, встановленої судом при розгляді справи.

У разі збільшення розміру позовних вимог або зміни предмета позову несплачену суму судового збору належить сплатити до звернення в суд із відповідною заявою.

До позовної заяви додаються документи, які підтверджують:

1) відправлення іншим учасникам справи копії позовної заяви і доданих до неї документів;

2) сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі, або документи, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону.

Позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази, позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів). За потреби до позовної заяви додається клопотання про призначення експертизи, витребування доказів тощо. До заяви про визнання акта чи договору недійсним додається також копія (або оригінал) оспорюваного акта чи договору або засвідчений витяг із нього, а в разі відсутності акта чи договору у позивача – клопотання про його витребування. До позовної заяви, підписаної представником позивача, додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача.

Відзив на позовну заяву. Відповідь на відзив.

Господарське процесуальне законодавство передбачає право особи, яка бере участь у справі, направити господарському суду відзив на позовну заяву.

У відзиві відповідач викладає заперечення проти позову. Відзив підписується відповідачем або його представником.

Відзив повинен містити:

- 1) найменування (ім'я) позивача і номер справи;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) відповідача, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта для фізичних осіб – громадян України, номери засобів зв'язку, офіційну електронну адресу та адресу електронної пошти, за наявності;
- 3) у разі повного або часткового визнання позовних вимог – вимоги, які визнаються відповідачем;
- 4) обставини, які визнаються відповідачем, а також правову оцінку обставин, наданих позивачем, з якою відповідач погоджується;

5) заперечення (за наявності) щодо наведених позивачем обставин та правових підстав позову, з якими відповідач не погоджується, із посиланням на відповідні докази та норми права;

6) перелік документів та інших доказів, що додаються до відзиву, та зазначення документів і доказів, які не можуть бути подані разом із відзивом, із зазначенням причин їх неподання;

7) заперечення (за наявності) щодо заявленого позивачем розміру судових витрат, які позивач поніс та очікує понести до закінчення розгляду справи по суті;

8) попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які відповідач поніс і які очікує понести в зв'язку із розглядом справи.

Якщо відзив не містить вказівки на незгоду відповідача з будь-якою із обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги, відповідач позбавляється права заперечувати проти такої обставини під час розгляду справи по суті, крім випадків, якщо незгода з такою обставиною вбачається з наданих разом із відзивом доказів, що обґрунтовують його заперечення по суті позовних вимог, або відповідач доведе, що не заперечив проти будь-якої із обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги, з підстав, що не залежали від нього.

Копія відзиву та доданих до нього документів іншим учасникам справи повинна бути надіслана (надана) одночасно з надісланням (наданням) відзиву до суду.

До відзиву додаються:

1) докази, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються заперечення відповідача, якщо такі докази не надані позивачем;

2) документи, що підтверджують надіслання (надання) відзиву і доданих до нього доказів іншим учасникам справи.

До відзиву, підписаного представником відповідача, додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника відповідача. Відзив подається в строк, встановлений судом, який не може бути меншим п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Суд має встановити такий строк подання відзиву, який дасть можливість відповідачеві підготувати його та відповідні докази, а іншим учасникам справи – отримати відзив не пізніше першого підготовчого засідання у справі.

У разі ненадання відповідачем відзиву у встановлений судом строк без поважних причин суд вирішує справу за наявними матеріалами.

Позивач має право надати відповідь на відзив. У відповіді на відзив позивач викладає свої пояснення, міркування та аргументи щодо наведених відповідачем у відзиві заперечень та мотиви їх визнання або відхилення. Відповідь на відзив підписується позивачем або його представником.

До відповіді на відзив застосовуються правила, встановлені ч. 3–6 ст. 165 ГПК України. Відповідь на відзив подається в строк, встановлений судом. Суд має встановити такий строк подання відповіді на відзив, який дасть можливість позивачу підготувати свої міркування, аргументи та відповідні докази, іншим учасникам справи – отримати відповідь на відзив завчасно до початку розгляду справи по суті, а відповідачеві – надати учасникам справи заперечення завчасно до початку розгляду справи по суті.

Відкриття провадження у справі. Пред’явлення позову. Залишення позовної заяви без руху. Повернення позовної заяви. Відмова у відкритті провадження у справі.

Позов у господарському процесі є найважливішим процесуальним засобом захисту порушеного або оспорюваного права учасників господарського процесу. Для того щоб позов виконував цю важливу роль, необхідно при пред’явленні позову до господарського суду суворо дотримуватися певного процесуального порядку. Справи позовного провадження у господарському суді порушуються після подання позовної заяви, які можуть і надходити в суд поштою, і доставлятися до канцелярії суду представником позивача.

Відповідно до ст. 171 ГПК України, позов пред’являється шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді. Позивач має право в позовній заяві заявити клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження, якщо такий розгляд допускається цим Кодексом.

Позивач, особа, яка звертається з позовом в інтересах іншої особи, зобов’язані до подання позовної заяви надіслати учасникам справи її копії та копії доданих до неї документів листом з описом

вкладення. Такий самий обов'язок покладається на позивача у разі залучення судом до участі у справі іншого відповідача, заміни неналежного відповідача, залучення або вступу у справу третьої особи.

Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у ст.ст. 162, 164, 172 ГПК України, протягом п'яти днів із дня надходження до суду позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху. В ухвалі про залишення позовної заяви без руху зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху. Якщо ухвала про залишення позовної заяви без руху постановляється з підстави несплати судового збору у встановленому законом розмірі, суд в такій ухвалі повинен зазначити точну суму судового збору, яку необхідно сплатити (доплатити).

Якщо позивач усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, вона вважається поданою у день первинного її подання до господарського суду та приймається до розгляду, про що суд постановляє ухвалу в порядку, встановленому ст.176 ГПК України. Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, заява вважається неподаною і повертається особі, що звернулася з позовною заявою.

Суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи також у разі, якщо:

1) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

2) порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, у яких є підстави для застосування положень ст. 173 ГПК України);

3) до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору або заява про відкликання позовної заяви;

4) відсутні підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи;

5) позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим

предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду;

б) до заяви не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно зі законом.

Суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи не пізніше п'яти днів із дня її надходження або з дня закінчення строку на усунення недоліків. Про повернення позовної заяви суд постановляє ухвалу, яку може бути оскаржено. Копія позовної заяви залишається в суді. У разі скасування ухвали про повернення позовної заяви та направлення справи для продовження розгляду суд не має права повторно повертати позовну заяву. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню з нею до господарського суду в загальному порядку після усунення недоліків. У разі повернення позовної заяви з підстави, передбаченої п. 5 ч. 5 ст. 174, судовий збір, сплачений за подання позову, не повертається.

Заяви, скарги, клопотання, визначені цим Кодексом, за подання яких передбачено сплату судового збору, залишаються судом без руху також у випадку, якщо на момент відкриття провадження за відповідною заявою, скаргою, клопотанням суд виявить, що відповідна сума судового збору не зарахована до спеціального фонду державного бюджету. Правила цієї частини не застосовуються до заяв про забезпечення доказів або позову.

За відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження суд відкриває провадження у справі протягом п'яти днів із дня надходження позовної заяви або заяви про усунення недоліків.

Якщо відповідачем вказано фізичну особу, яка не є підприємцем, суд відкриває провадження протягом п'яти днів із дня отримання судом у порядку, передбаченому частиною восьмою цієї статті, інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – відповідача. Про прийняття позовної заяви до розгляду та

відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначаються:

1) найменування господарського суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження у справі, номер справи;

2) найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб);

3) предмет та підстави позову;

4) за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) буде розглядатися справа;

5) дата, час і місце підготовчого засідання, якщо справа буде розглядатися в порядку загального позовного провадження;

6) дата, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа буде розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін;

7) результат вирішення заяв і клопотань позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх вирішення не потребує виклику сторін;

8) строк для подання відповідачем відзиву на позов;

9) строк подання пояснень третіми особами, яких було залучено при відкритті провадження у справі;

10) строки для подання відповіді на відзив та заперечень, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження;

11) веб-адреса сторінки на офіційному веб-порталі судової влади України в мережі Інтернет, за якою учасники справи можуть отримати інформацію у справі, що розглядається.

Якщо при відкритті провадження у справі було вирішено питання про залучення третіх осіб, позивач не пізніше двох днів із дня вручення копії ухвали про відкриття провадження у справі повинен направити таким третім особам копії позовної заяви з додатками, а докази такого направлення надати суду до початку підготовчого засідання або до початку розгляду справи по суті в порядку спрощеного позовного провадження. Якщо суд в ухвалі про відкриття провадження у справі за результатами розгляду відповідного

клопотання позивача вирішує розглядати справу за правилами спрощеного позовного провадження, суд визначає строк відповідачеві для подання заяви зі запереченням проти розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, який не може бути меншим п'яти днів з дня вручення ухвали.

У разі якщо відповідачем у позовній заяві вказано фізичну особу, що не є підприємцем, суд не пізніше двох днів із дня надходження позовної заяви до суду звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) такої фізичної особи.

Якщо позивач усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, суд продовжує розгляд справи, про що постановляє ухвалу не пізніше наступного дня з дня отримання інформації про усунення недоліків. Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, позовна заява залишається без розгляду.

Суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо:

1) заява не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства;

2) є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної сили за тими самими вимогами;

3) у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

4) є рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, прийняте в межах його компетенції в Україні щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого документа на примусове виконання такого рішення;

5) є рішення суду іноземної держави або міжнародного комерційного арбітражу, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

б) настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено суб'єкта господарювання, які звернулися з позовною заявою або до яких пред'явлено позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Суд не має права відмовити у відкритті провадження у справі у випадках, визначених пп. 4, 5 ч. 1 ст. 175, якщо відповідне рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу було скасовано і розгляд справи в тому самому третейському суді, міжнародному комерційному арбітражі виявився неможливим. Про відмову у відкритті провадження у справі постановляється ухвала не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви. Така ухвала надсилається заявникові не пізніше наступного дня після її постановлення в порядку. До ухвали про відмову у відкритті провадження у справі, що надсилається заявникові, додаються позовні матеріали. Копія позовної заяви залишається в суді. Ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі може бути оскаржено. У разі скасування цієї ухвали позовна заява вважається поданою в день першого звернення до суду.

Підготовче провадження.

Підготовче провадження починається відкриттям провадження у справі і закінчується закриттям підготовчого засідання. Підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї зі сторін або з ініціативи суду.

Завданнями підготовчого провадження є:

1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу;

2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;

3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;

4) вирішення відводів;

5) визначення порядку розгляду справи;

6) вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті.

На цій стадії господарського процесу сторони мають право подавати процесуальні заяви. Так, у строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, **відповідач має право надіслати:**

1) суду – відзив на позовну заяву і всі письмові та електронні докази (які можливо доставити до суду), висновки експертів і заяви свідків, що підтверджують заперечення проти позову;

2) позивачу, іншим відповідачам, а також третім особам – копію відзиву та доданих до нього документів.

У разі ненадання відповідачем відзиву у встановлений судом строк без поважних причин суд має право вирішити спір за наявними матеріалами справи.

У строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі або ухвалі, постановленій у підготовчому засіданні (якщо третіх осіб було залучено у підготовчому засіданні), **треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають право подати письмові пояснення щодо позову або відзиву.** Учасники справи мають право подати відповідь на такі пояснення до закінчення підготовчого провадження.

Відповідач має право пред'явити зустрічний позов у строк для подання відзиву. Зустрічний позов приймається до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин або коли задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову. Вимоги за зустрічним позовом ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом. Зустрічна позовна заява, яка подається з додержанням загальних правил пред'явлення позову, повинна відповідати вимогам ст.ст. 162, 164, 172–173 ГПК України.

Для виконання завдання підготовчого провадження в кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження, проводиться підготовче засідання. Дата і час підготовчого засідання призначаються суддею з урахуванням обставин справи і необхідності вчинення відповідних процесуальних дій. Підготовче засідання має бути розпочато не пізніше ніж через тридцять днів із дня відкриття провадження у справі.

Підготовче засідання проводиться судом з повідомленням учасників справи.

У підготовчому засіданні суд:

1) оголошує склад суду, а також прізвища секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, з'ясовує наявність підстав для відводів;

2) з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді;

3) за потреби заслуховує уточнення позовних вимог і заперечень проти них та розглядає відповідні заяви;

4) вирішує питання про вступ у справу інших осіб, заміну неналежного відповідача, залучення співвідповідача, об'єднання справ і роз'єднання позовних вимог, прийняття зустрічного позову, якщо ці питання не були вирішені раніше;

5) може роз'яснювати учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи;

6) з'ясовує, чи повідомили сторони про всі обставини справи, які їм відомі;

7) з'ясовує, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом, чи причини їх неподання; вирішує питання про проведення огляду письмових, речових і електронних доказів у місці їх знаходження; вирішує питання про витребування додаткових доказів та визначає строки їх подання, вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше;

8) вирішує питання про призначення експертизи, виклик у судові засідання експертів, свідків, залучення перекладача, спеціаліста;

9) за клопотанням учасників справи вирішує питання про забезпечення позову, про зустрічне забезпечення;

10) вирішує заяви та клопотання учасників справи;

11) направляє судові доручення;

12) встановлює строки для подання відповіді на відзив та заперечення;

13) встановлює строк для подання пояснень третіми особами та відповіді учасників справи на такі пояснення;

14) встановлює строки та порядок врегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення;

15) встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються під час розгляду справи по суті, про що зазначається в протоколі судового засідання;

16) з'ясовує розмір заявлених сторонами судових витрат;

17) вирішує питання про колегіальний розгляд справи;

18) призначає справу до розгляду по суті, визначає дату, час і місце проведення судового засідання (декількох судових засідань – у разі складності справи) для розгляду справи по суті;

19) здійснює інші дії, необхідні для забезпечення правильно-го і своєчасного розгляду справи по суті.

Підготовче засідання проводиться за правилами, передбаченими ст.ст. 196–205 ГПК України.

Суд відкладає підготовче засідання у випадках:

1) визначених ст. 202 ГПК України;

2) залучення до участі або вступу у справу третьої особи, заміни неналежного відповідача, залучення співвідповідача;

3) в інших випадках, коли питання, визначені ч. 2 ст. 182 ГПК, не можуть бути розглянуті у даному підготовчому засіданні.

У зв'язку зі заміною неналежного відповідача, залученням співвідповідача такі особи мають право подати клопотання про розгляд справи спочатку не пізніше двох днів з дня вручення їм відповідної ухвали. Якщо таке клопотання не буде подане у вказаний строк, суд продовжує розгляд справи. У зв'язку зі вступом у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, така особа, а також інші учасники справи мають право подати клопотання про розгляд справи спочатку не пізніше двох днів з дня вручення їм відповідної ухвали. Якщо таке клопотання не буде подано у вказаний строк, суд продовжує розгляд справи. Якщо розгляд справи у випадках, передбачених цим Кодексом, починається спочатку, суд призначає та проводить підготовче засідання спершу в загальному порядку, крім випадку ухвалення

рішення про колегіальний розгляд справи, коли підготовче засідання проводиться спочатку лише у разі, якщо суд дійшов висновку про необхідність його проведення.

Суд може оголосити перерву в підготовчому засіданні за потреби, зокрема у випадках:

- 1) заміни відведеного експерта, перекладача, спеціаліста;
- 2) невиконання учасником справи вимог ухвали про відкриття провадження у справі у встановлений судом строк, якщо таке невиконання перешкоджає завершенню підготовчого провадження;
- 3) неподання витребуваних доказів особою, яка не є учасником судового процесу;
- 4) витребування нових (додаткових) доказів.

У разі відкладення підготовчого засідання або оголошення перерви підготовче засідання продовжується зі стадії, на якій засідання було відкладено або у ньому було оголошено перерву.

У строк, встановлений судом, позивач має право подати відповідь на відзив, а відповідач – заперечення. Інші учасники справи мають право подати свої письмові пояснення щодо відповіді на відзив та заперечення до закінчення підготовчого провадження, якщо судом не встановлено інший строк. Якщо позивачем до закінчення підготовчого провадження подано заяву про визнання недійсним повністю чи у певній частині пов'язаного з предметом спору правочину, який суперечить закону, суд надає відповідачу, іншим учасникам справи час на підготовку своїх пояснень та заперечень з приводу поданої заяви.

У підготовчому засіданні суд постановляє ухвалу (ухвали) про процесуальні дії, що необхідно вчинити до закінчення підготовчого провадження та початку судового розгляду справи по суті. За результатами підготовчого засідання суд постановляє ухвалу про:

- 1) залишення позовної заяви без розгляду;
- 2) закриття провадження у справі;
- 3) закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті.

За результатами підготовчого провадження суд ухвалює рішення суду у випадку визнання позову відповідачем. Суд з'ясує думку сторін щодо дати призначення судового засідання для розгляду справи по суті.

Врегулювання спору за участю судді.

Врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у спорах (справах):

- 1) про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;
- 2) за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство;
- 3) у випадку вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі.

У разі недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

Врегулювання спору за участю судді проводиться суддею-доповідачем одноособово незалежно від того, в якому складі розглядається справа. Проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Сторони мають право брати участь у таких нарадах у режимі відеоконференції в порядку, визначеному Кодексом.

Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їхніх представників та судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною зі сторін окремо.

Суддя спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору. З урахуванням конкретних обставин проведення наради суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання. На початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя роз'яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права та обов'язки сторін. Під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може

запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору.

Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору. Під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі.

Інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами. За потреби до участі в нарадах залучається перекладач, який попереджається про конфіденційний характер інформації, отриманої під час проведення врегулювання спору за участю судді. В ході врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис.

Врегулювання спору за участю судді припиняється:

1) у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді;

2) у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді;

3) за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою зі сторін;

4) у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду зі заявою про її затвердження або звернення позивача до суду зі заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Про припинення врегулювання спору за участю судді постановляється ухвала, яка оскарженню не підлягає. Одночасно суддя вирішує питання про поновлення провадження у справі. Про припинення врегулювання спору за участю судді з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 189, суддя постановляє ухвалу не пізніше наступного робочого дня після надходження відповідної заяви сторони, а з підстави, передбаченої п. 2 цієї ж частини, – не пізніше наступного дня з дня закінчення строку врегулювання спору за участю судді.

У разі припинення врегулювання спору за участю судді з підстав, передбачених пп. 1–3 ч. 1 ст. 189, справа передається на розгляд іншому судді, визначеному в порядку, встановленому ст. 32 ГПК України.

Врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення. Строк проведення врегулювання спору за участю судді продовженню не підлягає.

Відмова позивача від позову. Мирова угода сторін.

Позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов на будь-якій стадії провадження у справі, зазначивши про це в заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві. До ухвалення судового рішення у зв'язку з відмовою позивача від позову або визнанням позову відповідачем суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій, перевіряє, чи не обмежений представник відповідної сторони у повноваженнях на їх вчинення. У разі відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі.

У разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову. Якщо визнання відповідачем позову суперечить закону або порушує права чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд. Суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну письмову заяву, на будь-якій стадії судового процесу. До ухвалення судового рішення у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди суд роз'яснює сторонам наслідки такого

рішення, перевіряє, чи не обмежені представники сторін вчинити відповідні дії.

Укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією самою ухвалою одночасно закриває провадження у справі. Суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо:

1) умови мирової угоди суперечать закону або порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними; або

2) одну зі сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, в порядку і строки, передбачені цією угодою. Ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження». У разі невиконання затвердженої судом мирової угоди ухвала суду про затвердження мирової угоди може бути подана для її примусового виконання в порядку, передбаченому законодавством для виконання судових рішень.

Розгляд справи по суті та його значення. Порядок розгляду справи в суді першої інстанції. Залишення позову без розгляду.

Завданням розгляду справи по суті є розгляд та вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів, а також розподіл судових витрат.

Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістьдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а в разі продовження строку підготовчого провадження – не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті.

Розгляд справи відбувається в судовому засіданні. Про місце, дату і час судового засідання суд повідомляє учасників справи.

Учасник справи має право заявити клопотання про розгляд справи за його відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учасники справи, судовий розгляд справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів. Судове засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Окремі процесуальні дії за потреби можуть вчинятися за межами приміщення суду.

У призначений для розгляду справи час головуєчий відкриває судове засідання та оголошує, яка справа розглядатиметься. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу братиме участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, чи повідомлено тих учасників судового процесу, хто не з'явився, про дату, час і місце судового засідання в порядку, передбаченому цим Кодексом. З оголошення головуєчим судового засідання відкритим розпочинається розгляд справи по суті. Головуючий встановлює особи тих, хто бере участь у судовому засіданні, а також перевіряє повноваження представників.

Суд, заслухавши вступне слово учасників справи, з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі, докази, якими вони обґрунтовуються. З урахуванням змісту спірних правовідносин, обставин справи та зібраних у справі доказів суд під час розгляду справи по суті може змінити порядок з'ясування обставин справи та порядок дослідження доказів, про що зазначається у протоколі судового засідання.

Суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази. Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення.

Письмові, речові та електронні докази оглядаються в судовому засіданні, за винятком випадків, передбачених Кодексом, і пред'являються учасникам справи за їх клопотанням, а за потреби – також свідкам, експертам, спеціалістам. Учасники справи можуть

давати свої пояснення з приводу письмових, речових та електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити питання експертам. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої було викликано експерта. Про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами суд зазначає в протоколі судового засідання і переходить до судових дебатів.

У судових дебатах виступають з промовами (заключним словом) учасники справи. У цих промовах можна посилатися лише на обставини і докази, досліджені в судовому засіданні. В дебатах учасник виступає самостійно або призначає для виступу одного представника. Порядок проведення, тривалість судових дебатів та черговість виступів учасників справи визначаються головуючим виходячи з розумно необхідного часу для викладення учасниками справи їхньої позиції у справі. З дозволу суду промовці можуть обмінюватися репліками. Право останньої репліки завжди належить відповідачеві та його представникові.

Якщо сторона з поважних причин не може до закінчення судових дебатів у справі подати докази, що підтверджують розмір понесених нею судових витрат, суд за заявою такої сторони, поданою до закінчення судових дебатів у справі, може вирішити питання про судові витрати після ухвалення рішення по суті позовних вимог. Для вирішення питання про судові витрати суд призначає судове засідання, яке проводиться не пізніше п'ятнадцяти днів з дня ухвалення рішення по суті позовних вимог.

Суд залишає позов без розгляду, якщо:

- 1) позов подано особою, яка не має процесуальної дієздатності;
- 2) позовну заяву не підписано або підписано особою, яка не має права підписувати її, або особою, посадове становище якої не вказано;
- 3) у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- 4) позивач без поважних причин не подав витребувані судом докази, необхідні для вирішення спору, або позивач (його представник) не з'явився у судове засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд

справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору;

5) позивач до початку розгляду справи по суті подав заяву про залишення позову без розгляду;

6) позивач у визначений судом строк не вніс кошти для забезпечення судових витрат відповідача і відповідач подав заяву про залишення позову без розгляду;

7) сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, і від відповідача не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана;

8) провадження у справі відкрито за заявою, поданою без додержання вимог, викладених у ст.ст. 162, 164, 172, 173 ГПК, і позивач не усунув цих недоліків у встановлений судом строк;

9) дієздатна особа, в інтересах якої у встановлених законом випадках відкрито провадження у справі за заявою іншої особи, не підтримує заявлених вимог і від неї надійшла відповідна заява;

10) після відкриття провадження судом встановлено, що позивачем подано до цього ж суду інший позов (позови) до цього ж відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду;

11) між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення суду іншої держави, якщо право укласти таку угоду передбачено законом або міжнародним договором України, за винятком випадків, якщо суд визнає, що така угода суперечить закону або міжнародному договору України, є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

Про залишення позову без розгляду постановляється ухвала, в якій вирішуються питання про розподіл між сторонами судових витрат, про повернення судового збору з бюджету. Ухвалу про

залишення позову без розгляду може бути оскаржено. Особа, позов якої залишено без розгляду, після усунення обставин, що були підставою для залишення позову без розгляду, має право звернутися до суду повторно.

Зупинення провадження у справі. Поновлення провадження у справі. Закриття провадження у справі.

Суд зобов'язаний зупинити провадження у справі в разі:

1) смерті або оголошення померлою фізичної особи, яка була стороною у справі або третьою особою з самостійними вимогами щодо предмета спору, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво;

2) необхідності призначення або заміни законного представника учасника справи;

3) перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції;

4) прийняття рішення про врегулювання спору за участю судді;

5) об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі; суд не може посилатися на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, якщо зібрані докази надають можливість встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду.

Суд може за заявою учасника справи, а також із власної ініціативи зупинити провадження у справі в разі:

1) перебування учасника справи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі;

2) призначення судом експертизи;

3) направлення судового доручення щодо збирання доказів у порядку, встановленому ст. 84 цього Кодексу;

4) звернення зі судовим дорученням про надання правової допомоги або вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави;

5) надходження заяви про відвід судді;

6) прийняття ухвали про тимчасове вилучення доказів державним виконавцем для дослідження судом;

7) перегляду судового рішення у подібних правовідносинах (в іншій справі) у касаційному порядку палатою, об'єднаною палатою, Великою Палатою Верховного Суду.

Суд не зупиняє провадження у випадку, встановленому п. 1 ч. 1 ст. 228, якщо відсутня сторона веде справу через свого представника.

З питань, зазначених у цій статті, суд постановляє ухвалу.

Провадження у справі поновлюється за клопотанням учасників справи або за ініціативою суду не пізніше десяти днів із дня отримання судом повідомлення про усунення обставин, що спричинили його зупинення. Про поновлення провадження у справі суд постановляє ухвалу.

З дня поновлення провадження у справі перебіг процесуальних строків продовжується. Провадження у справі продовжується зі стадії, на якій його було зупинено.

Господарський суд закриває провадження у справі, якщо:

1) спір не підлягає вирішенню в порядку господарського судочинства;

2) відсутній предмет спору;

3) суд встановить обставини, які є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, відповідно до пп. 2, 4, 5 ч. 1 ст. 175 цього Кодексу, крім випадків, передбачених цією статтею;

4) позивач відмовився від позову і відмову прийнято судом;

5) після відкриття провадження у справі між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана;

6) настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, які були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;

7) сторони уклали мирову угоду і вона затверджена судом.

У разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду зі спору між тими самим сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору. Про закриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, а також вирішує питання про розподіл між сторонами судових витрат, повернення судового збору з бюджету. Ухвала суду про закриття провадження у справі може бути оскаржена.

Види судових рішень та їх значення. Порядок ухвалення судових рішень. Вимоги, що пред'являються до судових рішень. Зміст рішення.

Судовими рішеннями є ухвали, рішення, постанови та судові накази.

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. Розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови. У випадках, передбачених цим Кодексом або Кодексом України з процедур банкрутства, судовий розгляд закінчується постановленням ухвали, прийняттям постанови чи видачею судового наказу.

Суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду. Рішення та постанови приймаються, складаються і підписуються в нарадчій кімнаті складом суду, який розглянув справу.

Ухвали суду, які оформлюються окремим документом, постановляються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати. Ухвали суду, постановлені окремим документом, підписуються суддею (суддями) і приєд-

нуються до справи. Ухвали, постановлені судом без виходу до нарадчої кімнати, заносяться до протоколу судового засідання.

У виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення (постанови) суду може бути відкладено на строк не більш як десять днів, а якщо справу розглянуто в порядку спрощеного провадження – п'ять днів з дня закінчення розгляду справи. Складання повного тексту ухвали залежно від складності справи може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали. Судове рішення, що містить вступну та резолютивну частини, має бути підписано всім складом суду і приєднано до справи.

Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формі. Судові рішення викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, що входять до складу колегії).

Судове рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права. Судове рішення має відповідати завданню господарського судочинства, визначеному цим Кодексом. При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи.

Рішення суду складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин.

У вступній частині рішення зазначаються:

1) дата і місце його ухвалення;

- 2) найменування суду;
- 3) прізвище та ініціали судді або склад колегії суддів;
- 4) прізвище та ініціали секретаря судового засідання;
- 5) номер справи;
- 6) ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи;
- 7) вимоги позивача;
- 8) прізвища та ініціали представників учасників справи.

В описовій частині рішення зазначаються:

- 1) стислий виклад позиції позивача та заперечень відповідача;
- 2) заяви, клопотання;
- 3) інші процесуальні дії у справі (забезпечення доказів, вжиття заходів забезпечення позову, зупинення і поновлення провадження тощо).

У мотивувальній частині рішення зазначаються:

- 1) фактичні обставини, встановлені судом, та зміст спірних правовідносин з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини;
- 2) докази, відхилені судом, та мотиви їх відхилення;
- 3) мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику;
- 4) чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права чи інтереси, по захист яких мало місце звернення до суду, та мотиви такого висновку;
- 5) норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування;
- 6) норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування.

У резолютивній частині рішення зазначаються:

- 1) висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної зі заявлених вимог;
- 2) розподіл судових витрат;
- 3) строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження;

4) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України.

Висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної зі заявлених вимог не може залежати від настання або ненастання певних обставин (умовне рішення).

Розгляд справ у порядку спрощеного позовного провадження.

У порядку спрощеного позовного провадження розглядаються малозначні справи. В порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції господарського суду, за винятком справ, зазначених у ч. 4 ст. 247.

Вирішуючи питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження, суд враховує:

- 1) ціну позову;
- 2) значення справи для сторін;
- 3) обраний позивачем спосіб захисту;
- 4) категорію та складність справи;
- 5) обсяг і характер доказів у справі, зокрема чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо;
- 6) кількість сторін та інших учасників справи;
- 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес;
- 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

У порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи:

- 1) про банкрутство;
- 2) за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство;

3) у спорах, які виникають з корпоративних відносин, та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій);

4) у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

5) у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних зі захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції;

6) у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю);

7) у спорах щодо приватизації державного чи комунального майна;

8) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

9) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 3–8 цієї частини.

Суд відмовляє у розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження або постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, якщо після прийняття судом до розгляду заяви позивача про збільшення розміру позовних вимог або зміни предмета позову відповідна справа не може бути розглянута за правилами спрощеного позовного провадження.

Суд розглядає справи в порядку спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі.

Клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній. Таке клопотання має стосуватися розгляду в порядку спрощеного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд не приймає його до розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Якщо суд за результатами розгляду клопотання позивача дійде висновку про доцільність розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, він зазначає про це в ухвалі про відкриття провадження у справі. Якщо відповідач в установлений судом строк подасть заяву зі запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, суд залежно від обґрунтованості заперечень відповідача постановляє ухвалу про:

- 1) залишення заяви відповідача без задоволення;
- 2) розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням.

Якщо відповідач не подасть у встановлений судом строк такі заперечення, він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк із поважних причин.

Якщо суд вирішив розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, але в подальшому за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. В такому разі повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження не допускається.

Відзив подається протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Позивач має право подати до суду відповідь на відзив, а відповідач – заперечення протягом строків, встановлених судом в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Треті особи мають право подати пояснення щодо позову в строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, а щодо відзиву – протягом десяти днів з дня його отримання.

Розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження здійснюється судом за правилами, встановленими цим Кодексом для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, з особливостями, визначеними у цій главі. Розгляд справи по суті в порядку спрощеного провадження починається з відкриття

першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судове засідання не проводиться.

Якщо для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження відповідно до цього Кодексу судове засідання не проводиться, процесуальні дії, строк вчинення яких за цим Кодексом обмежений першим судовим засіданням у справі, можуть вчинятися протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі.

Підготовче засідання при розгляді справи в порядку спрощеного провадження не проводиться. Перше судове засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. За клопотанням сторони суд може відкласти розгляд справи з метою надання додаткового часу для подання відповіді на відзив та (або) заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин.

Суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї зі сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін.

Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін за одночасного існування таких умов:

1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи.

Клопотання про розгляд справи у судовому засіданні з повідомленням сторін відповідач має подати в строк для подання відзиву, а позивач – разом із позовом або не пізніше п'яти днів з дня отримання відзиву.

Розглядаючи справу в порядку спрощеного провадження, суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті

справи, а в разі розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їхні усні пояснення. Судові дебати не проводяться. За умови розгляду справи в порядку спрощеного провадження свідки не викликаються. У випадку, якщо обставини, викладені свідком у заяві, суперечать іншим доказам або викликають у суду сумнів щодо їх достовірності, суд не бере до уваги показання свідка.

Питання для самоконтролю

1. Дайте загальне визначення наказного провадження.
2. У чому полягає обумовленість запровадження інституту наказного провадження?
3. Розкрийте зміст судового наказу.
4. Які вимоги встановлює законодавець до судового наказу?
5. До якого суду подається заява про видачу судового наказу?
6. Хто може звернутися зі заявою про видачу судового наказу?
7. Розкрийте підстави для відмови у видачі судового наказу.
8. Розкрийте зміст виконання ухвали про забезпечення позову.
9. Який існує порядок розгляду заяв про видачу судового наказу?
10. У який строк повинна бути розглянута заява про видачу судового наказу?
11. Коли судовий наказ набирає законної сили?
12. Хто визначає склад господарського суду при розгляді справи?
13. Хто і як фіксує засідання господарського суду?
14. Які ухвали приймає суддя, коли закінчує провадження у справі без винесення рішення?
15. Чи може бути продовжено встановлений законодавством строк розгляду справи?
16. Чи є обов'язковою участь сторін у судовому засіданні?

17. Які судові рішення (акти) приймає суддя господарського суду?

18. Чим судові рішення (акти), які приймає суддя господарського суду, відрізняються одне від одного?

19. Чим відрізняються окрема ухвала і повідомлення господарського суду?

20. Чи може суддя господарського суду виправити прийняте ним рішення?

21. У яких випадках приймається додаткове рішення?

Дайте визначення таких понять: судове засідання, судове провадження, судове рішення, ухвала, повідомлення, мирова угода, визнання позову, відмова від позову, суди першої інстанції, позов, процесуальний строк, залишення заяви без розгляду, закриття провадження у справі, відмова у відкритті провадження у справі, сторони господарського процесу, учасники господарського процесу, докази, доказування, колегіальний склад суду, судовий секретар.

Теми рефератів

1. Мирова угода сторін у господарському процесі як форма закінчення провадження у справі.

2. Рішення господарського суду – процесуальний і правозастосовний акт господарського суду.

3. Окрема ухвала господарського суду як певний вид ухвали.

4. Постанова господарського суду – правозастосовний акт господарського суду.

5. Закінчення господарським судом провадження у справі без винесення рішення.

Складіть схеми:

1. Порядок ведення судового засідання.

2. Види процесуальних документів, які є результатом діяльності суду.

Завдання

1. Між Відкритим акціонерним товариством «Завод промислового обладнання» (зареєстровано в м. Дніпро) і Транспортною компанією «Автостоп» (зареєстровано в м. Запоріжжя) було укладено договір оренди складських приміщень, закріплених за філією публічного акціонерного товариства «Завод промислового обладнання», розташованою на території Кіровоградської області. Після закінчення строку дії договору орендар, незважаючи на вимоги орендодавця, складські приміщення не звільнив і своє майно з них не вивіз. Оскільки в публічного акціонерного товариства «Завод промислового обладнання» виникла потреба у використанні цих приміщень для власного виробництва, то юридичному відділу було доручено підготувати відповідну позовну заяву.

Як потрібно сформулювати позовні вимоги?

До господарського суду якої області слід звернутися з цим позовом?

2. Товариство з обмеженою відповідальністю «Металургкомплект» звернулося до господарського суду Дніпропетровської області з позовною заявою до Відкритого акціонерного товариства «Дніпропетровський завод промислового обладнання» про стягнення заборгованості за поставлені балки.

Суддя запропонував сторонам подати докази в обґрунтування своїх вимог та заперечень, про що зазначив в ухвалі про порушення провадження у справі. Позивачем було подано копію договору, за яким проводилася поставка, специфікацій до нього, матеріали попереднього листування з відповідачем щодо характеристик поставленої продукції, а також платіжні доручення на часткову сплату відповідачем поставленої продукції.

Ознайомившись із доказами, поданими позивачем, відповідач звернувся до судді з клопотанням про прийняття рішення про відмову у задоволенні позовних вимог, оскільки позивач не надав оригінали накладних на відвантаження балки, рахунків-фактур на оплату товару та докази їх направлення відповідачеві. Представник позивача пояснив, що всі ці документи у нього є, але він не представив їх у судові засідання тому, що їх не витребував суддя.

Яке рішення має прийняти суддя за підсумками проведеного засідання? Як розподіляються обов'язки щодо подання доказів? Які повноваження має арбітражний суд у формуванні доказового матеріалу у конкретній справі?

Тести

1. Розгляд справи та винесення рішення в господарському суді першої інстанції відбувається в строк:

- а) не більше 1 місяця від дня отримання позовної заяви;
- б) не більше 2 місяців від дня отримання позовної заяви;
- в) не більше 3 місяців від дня отримання позовної заяви;
- г) не більше 6 місяців від дня отримання позовної заяви.

2. Після прийняття позовної заяви до розгляду, суддя виносить відповідну ухвалу і надсилає її учасникам господарського процесу у строк:

- а) не пізніше 5 днів з дня її надходження;
- б) не пізніше 10 днів з дня її надходження;
- в) не пізніше 7 днів з дня її надходження;
- г) не пізніше 15 днів з дня її надходження.

3. У разі непідсудності справи конкретному господарському суду така справа надсилається за підсудністю у строк не пізніше:

- а) 5 днів з дня надходження позовної заяви або винесення ухвали про передачу справи;
- б) 7 днів з дня надходження позовної заяви або винесення ухвали про передачу справи;
- в) 10 днів з дня надходження позовної заяви або винесення ухвали про передачу справи;
- г) 15 днів з дня надходження позовної заяви або винесення ухвали про передачу справи.

4. Спір про стягнення заборгованості за опротестованим векселем має бути вирішено господарським судом у строк:

- а) не більше 3 днів від дня одержання позовної заяви;
- б) не більше 20 днів від дня одержання позовної заяви;

- в) не більше 1 місяця від дня одержання позовної заяви;
- г) не більше 3 місяців від дня одержання позовної заяви.

5. У виняткових випадках, за клопотанням сторони процесу, господарський суд може продовжити строк розгляду спору ухвалою, але не більше як на:

- а) 3 дні;
- б) 7 днів;
- в) 14 днів;
- г) 15 днів.

6. Питання про притягнення до відповідальності особи, що проявила неповагу до суду, вирішується судом:

- а) негайно після вчинення правопорушення;
- б) після винесення судом рішення у справі;
- в) на стадії виконання рішення;
- г) у разі подання заяви про перегляд справи за нововиявленими обставинами.

7. Про відкладення розгляду справи господарським судом виноситься:

- а) рішення;
- б) ухвала;
- в) постанова;
- г) протокол.

8. Мирова угода може укладатися між сторонами:

- а) на будь-якій стадії господарського процесу;
- б) до винесення рішення у справі;
- в) до початку судових дебатів;
- г) під час підготовки справи до розгляду.

9. Рішення господарського суду ухвалюється:

- а) іменем Верховного Суду України;
- б) іменем України;
- в) іменем Вищого господарського суду України;
- г) іменем Президента України.

10. Господарський суд, виявивши в ході вирішення господарського спору порушення законності або недоліки в діяльності підприємства, установи, організації, державного чи іншого органу, виносить:

- а) рішення;
- б) ухвалу;
- в) додаткову ухвалу;
- г) окрему ухвалу.

Список використаних джерел

1. Господарський процес в суді першої інстанції за новими правилами. Книга-інфографіка / Т. Васильченко, О. Причко. К. : Алерта, 2018. 472 с.
2. Гордієнко Т. О. Науково-практичні аспекти наказного провадження в господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 133–136.
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/179812> (дата звернення: 12.10.2021).
4. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України (станом на 20.01.2018 р.) / за заг. ред. О. С. Короеда. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.
5. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання : монографія / Н. В. Ільків, М. С. Долинська та ін.; за заг. ред. М. С. Долинської. Львів, 2020. 184 с.
6. Мелех Л. В., Роняк О. М. Сторони у господарському процесі, що укладають мирову угоду. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 лютого 2017 року). Запоріжжя, 2017. С. 41–46.
7. Фонова О. Спрощені провадження у господарському процесі. *Право України*. 2017. № 9. С. 167–175.

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

7.1. Сутність і поняття апеляційного провадження. Відкриття апеляційного провадження

Апеляція (з лат. *appellatio* – звернення, скарга) виступає основним способом оскарження судових рішень, що не набрали законної сили, в суді вищої інстанції (апеляційному) суді. Апеляція в господарському судочинстві є реалізацією конституційного положення (ст. 129 Конституції України) про забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду за винятком випадків, встановлених законом.

Характерними ознаками апеляції можуть бути такі:

- апеляція подається на рішення (ухвалу) суду першої інстанції, що не набрали законної сили;
- господарська справа у зв'язку з поданою апеляційною скаргою направляється на розгляд до суду вищої інстанції (апеляційний суд);
- подача апеляційної скарги зумовлена неправильним застосуванням судом першої інстанції норм матеріального права чи порушенням процесуальних норм, ухваленням необґрунтованого рішення;
- суд апеляційної інстанції, розглядаючи справу, вирішує як питання факту, так і питання права, тобто як фактичну, так і юридичну сторони справи, в тому ж обсязі, що і суд першої інстанції;

– розгляд справи в суді апеляційної інстанції здійснюється при встановленні певних меж судового розгляду. Не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції.

Відповідно до ст. 254 ГПК України, учасники справи, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки, мають право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції. Після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, але суд вирішив питання про її права, інтереси та (або) обов'язки, така особа користується процесуальними правами і несе процесуальні обов'язки учасника справи.

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом двадцяти днів, а на ухвалу суду – протягом десяти днів з дня його (її) проголошення.

Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення суду, або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження:

1) рішення суду – якщо апеляційна скарга подана протягом двадцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду;

2) ухвали суду – якщо апеляційна скарга подана протягом десяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Апеляційна скарга подається у письмовій формі безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

В апеляційній скарзі мають бути зазначені:

1) найменування суду, до якого подається скарга;

2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає апеляційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за

його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України, номери засобів зв'язку та електронної пошти, офіційна електронна адреса за наявності;

3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб);

4) рішення або ухвала, що оскаржується;

5) у чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильність установлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин тощо);

6) нові обставини, що підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню чи оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції;

7) клопотання особи, яка подала скаргу;

8) дата отримання копії судового рішення суду першої інстанції, що оскаржується;

9) перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

Особа, яка подає апеляційну скаргу, надсилає іншим учасникам справи копію цієї скарги і доданих до неї документів, які у них відсутні, листом з описом вкладення.

Про відкриття апеляційного провадження у справі суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу. До відкриття апеляційного провадження учасники справи мають право подати заперечення проти відкриття апеляційного провадження. Питання про відкриття апеляційного провадження у справі вирішується не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або заяви про усунення недоліків, поданої у порядку, передбаченому ст. 260 ГПК України.

В ухвалі про відкриття апеляційного провадження зазначається строк для подання учасниками справи відзиву на апеляційну скаргу та вирішується питання про витребування матеріалів спра-

ви. Якщо разом з апеляційною скаргою подано заяви чи клопотання, суд в ухвалі про відкриття апеляційного провадження встановлює строк, протягом якого учасники справи мають подати свої заперечення щодо поданих заяв чи клопотань, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Якщо апеляційна скарга подана з пропуском визначеного цим Кодексом строку, суд у випадку поновлення строку на апеляційне оскарження зупиняє дію оскаржуваного рішення в ухвалі про відкриття апеляційного провадження.

Учасники справи мають право подати до суду апеляційної інстанції відзив на апеляційну скаргу в письмовій формі протягом строку, встановленого судом апеляційної інстанції в ухвалі про відкриття апеляційного провадження.

Відзив на апеляційну скаргу має містити:

- 1) найменування суду апеляційної інстанції;
- 2) ім'я (найменування), поштову адресу особи, яка подає відзив на апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти за наявності;
- 3) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог апеляційної скарги;
- 4) за потреби – клопотання особи, яка подає відзив на апеляційну скаргу;
- 5) перелік матеріалів, що додаються.

Відсутність відзиву на апеляційну скаргу не перешкоджає перегляду рішення суду першої інстанції. До відзиву додаються докази надсилання (надання) копій відзиву та доданих до нього документів іншим учасникам справи.

Суд апеляційної інстанції закриває апеляційне провадження, якщо:

- 1) після відкриття апеляційного провадження особа, яка подала апеляційну скаргу, заявила клопотання про відмову від скарги, за винятком випадків, коли є заперечення інших осіб, які приєдналися до апеляційної скарги;
- 2) після відкриття апеляційного провадження виявилось, що апеляційну скаргу не підписано, подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, або підписано особою, яка не має права її підписувати;
- 3) після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом питання про

її права, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося.

Про закриття апеляційного провадження суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в касаційному порядку.

7.2. Порядок розгляду справи в апеляційній інстанції. Повноваження суду апеляційної інстанції

Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів, яка вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій в разі необхідності та призначення справи до розгляду. Про дату, час та місце розгляду справи повідомляються учасники справи, якщо справа, відповідно до цього Кодексу, розглядається з їх повідомленням.

Суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними у ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги.

Суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.

Суд апеляційної інстанції не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права. У суді апеляційної інстанції не приймаються і не розглядаються позовні вимоги та підстави позову, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції.

У суді апеляційної інстанції справи переглядаються за правилами розгляду справ у порядку спрощеного позовного прова-

дження з урахуванням особливостей, передбачених у цій главі. Розгляд справ у суді апеляційної інстанції починається з відкриття першого судового засідання або через п'ятнадцять днів з дня відкриття апеляційного провадження, якщо справа розглядається без повідомлення учасників справи.

Розгляд справ у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи, крім випадків, передбачених ч. 10 цієї статті та ч. 2 ст. 271 цього Кодексу.

Головуючий відкриває судове засідання і оголошує, яка справа, за чиєю скаргою та на судове рішення якого суду розглядається. Суддя-доповідач доповідає зміст судового рішення, яке оскаржено, доводи апеляційної скарги, межі, в яких повинні встановлюватися обставини і досліджуватися докази. Після доповіді судді-доповідача пояснення дає особа, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони – першим дає пояснення позивач. Далі дають пояснення інші учасники справи. Закінчивши з'ясування обставин і перевірку їх доказами, суд апеляційної інстанції надає учасникам справи можливість виступити у судових дебатах у такій самій послідовності, в якій вони давали пояснення. Після закінчення дебатів суд виходить до нарадчої кімнати.

Апеляційні скарги на рішення господарського суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи.

З урахуванням конкретних обставин справи суд апеляційної інстанції за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може розглянути такі апеляційні скарги у судовому засіданні з повідомленням (викликом) учасників справи.

Суд апеляційної інстанції відкладає розгляд справи в разі неявки у судове засідання учасника справи, стосовно якого немає відомостей щодо його повідомлення про дату, час і місце судового засідання, або за його клопотанням, коли повідомлені ним причини неявки будуть визнані судом поважними. Неявка сторін або інших учасників справи, належним чином повідомлених про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає розгляду справи. Якщо

суд апеляційної інстанції визнав обов'язковою участь у судовому засіданні учасників справи, а вони не прибули, суд апеляційної інстанції може відкласти апеляційний розгляд справи.

Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції розглядається протягом шістдесяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження у справі. Апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції розглядається протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження у справі.

У суді апеляційної інстанції позивач має право відмовитися від позову, а сторони – укласти мирову угоду відповідно до загальних правил про ці процесуальні дії незалежно від того, хто подав апеляційну скаргу. Якщо заява про відмову від позову чи мирова угода сторін відповідають вимогам ст.ст. 191, 192 цього Кодексу, суд постановляє ухвалу про прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін, якою одночасно визнає нечинним судові рішення першої інстанції, яким закінчено розгляд справи, та закриває провадження у справі.

Відповідно до ст. 275 ГПК України, суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги має право:

1) залишити судові рішення без змін, а скаргу без задоволення;

2) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення;

3) визнати нечинним судові рішення суду першої інстанції повністю або частково у передбачених цим Кодексом випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині;

4) скасувати судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково;

5) скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю;

6) скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції;

7) у передбачених цим Кодексом випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених у пунктах 1–6 частини першої цієї статті.

Суд апеляційної інстанції залишає апеляційну скаргу без задоволення, а судові рішення без змін, якщо визнає, що суд першої інстанції ухвалив судові рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права.

7.3. Сутність і поняття касаційного провадження. Порядок розгляду касаційної скарги

Касація (з лат. *cassatio* – скасування, знищення) – спосіб оскарження судових рішень, що набрали законної сили, з підстав неправильного застосування або порушення судом норм матеріального чи процесуального права.

Можливість оскарження судового рішення не тільки в апеляційному, а й у касаційному порядку є додатковою гарантією захисту прав і законних інтересів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, та осіб, що не беруть участь у справі, коли суд вирішив питання про їхні права та обов'язки. У касаційному провадженні суд не обмежується тільки перевіркою законності судових рішень, що набрали законної сили. Значення інституту касаційного провадження полягає і в тому, що суд касаційної інстанції своєю діяльністю направляє судову практику, забезпечує дотримання всіма судами норм матеріального та процесуального права, однакове і правильне застосування законодавства.

Касаційне провадження є надзвичайним способом оскарження судових рішень (на відміну від апеляції, яку розглядають як загальний спосіб оскарження).

Касаційне провадження характеризується такими ознаками:

- 1) об'єктами касаційного оскарження є судові акти, що набрали законної сили, в тому числі апеляційної інстанції;
- 2) мета касаційного провадження – перевірка виключно законності судових актів;
- 3) касаційне провадження порушується, як і апеляційне провадження, тільки за скаргами, в яких має бути зазначено, в чому полягає порушення або неправильне застосування закону;

4) касаційний суд не зв'язаний межами скарги (подання), а перевіряє законність судових актів загалом;

5) касаційний суд не розглядає справу по суті, не перевіряє обґрунтованість судових актів, а перевіряє правильність застосування норм матеріального та процесуального права судом першої та апеляційної інстанції.

Касаційне провадження складається з таких стадій:

- 1) порушення касаційного провадження;
- 2) підготовка до розгляду касаційної скарги;
- 3) судовий розгляд за касаційною скаргою і прийняття постанови.

Право на касаційне оскарження виникає з дня набрання законної сили рішень, ухвал і постанов, прийнятих господарськими судами у першій та апеляційній інстанціях. Таким чином, передумовами права на касаційне оскарження є наявність рішення, постанови, винесених судом першої або апеляційної інстанції, що набрали законної сили, та наявність суб'єктів оскарження.

Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Касаційна скарга на судові рішення подається безпосередньо до суду касаційної інстанції протягом двадцяти днів з дня його проголошення.

Переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, суд касаційної інстанції в межах доводів і вимог касаційної скарги та на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права.

Суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази. У суді касаційної інстанції не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Зміна предмета та підстав позову в суді касаційної інстанції не допускається. Суд не обмежений доводами та

вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права.

У суді касаційної інстанції скарга розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження з урахуванням положень ст. 300 ГПК України.

Розгляд справ у суді касаційної інстанції починається з відкриття першого судового засідання або через п'ятнадцять днів з дня відкриття касаційного провадження, якщо справа розглядається без повідомлення учасників справи. Розгляд справ у суді касаційної інстанції здійснюється у судовому засіданні з повідомленням учасників справи.

Перегляд рішень суду першої інстанції та постанов апеляційної інстанції у справах, ціна позову в яких не перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, здійснюється без повідомлення учасників справи, крім справ, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного провадження.

Перегляд ухвал судів першої та апеляційної інстанцій (крім ухвал, якими закінчено розгляд справи) здійснюється судом касаційної інстанції без повідомлення учасників справи. З урахуванням конкретних обставин справи суд касаційної інстанції може розглянути касаційні скарги, зазначені у частинах четвертій і п'ятій цієї статті, у судовому засіданні з повідомленням (викликом) учасників справи.

Суд касаційної інстанції використовує процесуальні права суду першої інстанції виключно для перевірки правильності застосування норм матеріального і процесуального права судами першої та апеляційної інстанцій. Головуючий відкриває судові засідання і оголошує, яка справа, за чією скаргою та на рішення, ухвалу якого суду розглядається. Суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст оскаржуваного рішення суду та доводи касаційної скарги.

Учасники справи дають свої пояснення щодо касаційної скарги та відзиву на неї в порядку, встановленому головуючим. Суд може обмежити тривалість пояснень, встановивши для всіх

учасників справи рівний проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання. У своїх поясненнях сторони та учасники справи можуть наводити тільки ті доводи, які стосуються підстав касаційного перегляду судового рішення. Вислухавши пояснення учасників справи, суд виходить до нарадчої кімнати.

7.4. Передача справ на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду. Повноваження суду касаційної інстанції

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, передає справу на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї ж палати або у складі такої палати.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає справу на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи об'єднаної палати.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати передає справу на розгляд Великої Палати, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку

щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики.

Справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду у всіх випадках, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Відповідно до ст. 303 ГПК України, питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується судом за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи. Питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується більшістю від складу суду, що розглядає справу.

Питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати може бути вирішено до прийняття постанови судом касаційної інстанції. Про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду суд постановляє ухвалу із викладенням мотивів необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у рішенні, визначеному в чч. 1–4 ст. 302 ГПК України, або з обґрунтуванням підстав, визначених у ч. 5 або ч. 6 ст. 302 цього Кодексу.

Суддя, не згодний із рішенням про передачу (відмову у передачі) справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду, письмово викладає свою окрему думку в ухвалі про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду або в постанові, прийнятій за результатами касаційного розгляду.

Якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, справа повертається (передається) відповідній колегії (палаті, об'єднаній палаті) для розгляду, про що постановляється ухвала. Справа, повернута на

розгляд колегії (палати, об'єднаної палати), не може бути передана повторно на розгляд Великої Палати. Після передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду визначений у ній суддя-доповідач за потреби звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми у подібних правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом.

Суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право:

1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення;

2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанції повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду;

3) скасувати судові рішення повністю або частково та ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд;

4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення судів першої інстанції у відповідній частині;

5) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині;

6) у передбачених цим Кодексом випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині;

7) у передбачених цим Кодексом випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених у пунктах 1–6 частини першої цієї статті.

Суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін, якщо визнає, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права. Не може бути скасовано правильне по суті і законне рішення з одних лише формальних міркувань.

7.5. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами

Рішення, постанови та ухвали господарського суду, Вищого суду з питань інтелектуальної власності, якими закінчено розгляд справи, а також ухвали у справах про банкрутство (неплатоспроможність), які підлягають оскарженню у випадках, передбачених Кодексом України з процедур банкрутства, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами.

Підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є:

1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається зі заявою, на час розгляду справи;

2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного рішення у цій справі;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду.

Підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є:

1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконано;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом;

3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судові рішення.

Заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути подано:

1) з підстави, визначеної п. 1 ч. 2 ст. 320 ГПК, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про існування обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення;

2) з підстави, визначеної п. 2 ч. 2 ст. 320 ГПК, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок (ухвала) у кримінальному провадженні набрав (набрала) законної сили;

3) з підстави, визначеної п. 3 ч. 2 ст. 320 ГПК, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня набрання законної сили судовим рішенням, яким скасовано судове рішення, що стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду;

4) з підстави, визначеної п. 1 ч. 3 ст. 320 ГПК, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України;

5) з підстави, передбаченої п. 2 ч. 2 ст. 320 ГПК, – особою, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, не пізніше тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного;

6) з підстави, передбаченої п. 3 ч. 2 ст. 320 ГПК, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили.

Строки, визначені в частині другій цієї статті, не можуть бути поновлені.

Заява про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанцій з підстав, зазначених у частині четвертій цієї статті, якими змінено або скасовано судове рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судове рішення. Заява про перегляд судового рішення з підстави, визначеної п. 2 ч. 3 ст. 320 ГПК, подається до Верховного Суду і розглядається у складі Великої Палати.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, що надійшла до суду, передається судді, колегії суддів.

Якщо в заяві міститься клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої

визнана Україною, суддя (суддя-доповідач) невідкладно після відкриття провадження у справі постановляє ухвалу про витребування такої копії рішення разом з її автентичним перекладом від органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи.

Заява про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами розглядається судом у судовому засіданні протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Справа розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд.

У суді першої інстанції справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд може:

1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі;

2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення;

3) скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами Верховний Суд може також скасувати судове рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції.

З набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цій справі. Судове рішення, ухвалене за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, може бути переглянуто на загальних підставах.

Питання для самоконтролю

1. Який термін встановлено для подання апеляційної скарги?
2. Чи може постанова апеляційного господарського суду бути оскаржена?
3. Чим відрізняються повноваження місцевого та апеляційного господарських судів?
4. Що є підставою для порушення апеляційного провадження?
5. Які ухвали господарського суду можуть бути переглянуті в апеляційному порядку?
6. Які положення має містити апеляційна скарга?
7. У який строк має бути переглянута апеляційна скарга?
8. Які є підстави для відмови у перегляді рішення в апеляційному порядку?
9. Чи будь-які рішення судів першої інстанції можуть бути переглянуті в апеляційному порядку?
10. Які Вам відомі підстави для скасування рішення суду першої інстанції?
11. Які суди системи господарських судів мають повноваження касаційної інстанції?
12. Постанова якого суду, прийнята за наслідками касаційного перегляду справи з господарського спору, є остаточною?
13. Чи може бути оскаржена постанова суду касаційної інстанції?
14. Чи можуть бути оскаржені у касаційному порядку ухвали місцевого та апеляційного господарських судів?
15. Чи відрізняються постанови апеляційної та касаційної інстанцій за змістом?
16. Які вимоги до заяви, що подається до Верховного Суду України?
17. Які повноваження має Верховний Суд України у провадженнях за господарськими справами?
18. Який строк розгляду справи Верховним Судом України в порядку господарського судочинства?

19. Хто може звернутися до господарського суду зі заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами?

20. У який термін може бути переглянуто рішення за нововиявленими обставинами?

21. Які акти приймає суддя господарського суду за результатами перегляду справи за нововиявленими обставинами?

22. Чим відрізняються перевірка судових рішень господарського суду в апеляційному та касаційному порядку від їх перегляду за нововиявленими обставинами?

23. Чи може господарський суд переглянути за нововиявленими обставинами судові рішення, прийняте в господарському суді?

24. Які обставини мають характер «нововиявлених»?

25. У якому суді відбувається перегляд справи за нововиявленими обставинами?

26. За чією ініціативою може відбутися перегляд справи за нововиявленими обставинами?

27. У якому разі заява про перегляд судового рішення господарського суду за нововиявленими обставинами до розгляду не приймається і повертається заявникові?

28. Що має містити заява про перегляд судового рішення господарського суду за нововиявленими обставинами?

Дайте визначення таких понять: апеляційна скарга, апеляційне провадження, апеляційна інстанція, рішення, ухвала, перегляд рішення, процесуальний строк, колегіальний розгляд справи, перебіг строку, поновлення процесуального строку, підстава задоволення позову, скасування ухвали, процесуальний акт, рішення, порушення процесуальних норм, порушення матеріальних норм, часткова зміна рішення, відмова в задоволенні скарги, межі апеляційного перегляду, касаційне провадження, касаційна скарга, Верховний Суд України, повноваження касаційної інстанції, склад суду, суддя-доповідач, скасування рішення, касаційна інстанція, межі перегляду рішення у касаційній інстанції, нововиявлені обставини.

Теми рефератів

1. Апеляційна інстанція в господарському судочинстві: підстави перегляду рішень та ухвал суду першої інстанції.
2. Повноваження судів апеляційної інстанції.
3. Розвиток апеляційних судів в Україні.
4. Особливості провадження в господарських судах касаційної інстанції.
5. Повноваження касаційної інстанції у господарському судочинстві.
6. Повноваження Верховного Суду України в сфері господарського судочинства.
7. Нововиявлені обставини в господарському процесі як підстава для перегляду справи.
8. Порядок та наслідки перегляду справи за нововиявленими обставинами в порядку господарського судочинства.
9. Проблематика доказування у процесі перегляду справи за нововиявленими обставинами в порядку господарського судочинства.

Складіть схеми:

1. Підстави для повернення апеляційної скарги.
2. Підстави для скасування рішення суду першої інстанції.
3. Склад Верховного Суду України.
4. Порядок перегляду справи за нововиявленими обставинами.
5. Строки для подання заяви про перегляд рішень, ухвал, постанов господарських судів у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Завдання

1. 15 липня 2021 року банк звернувся до місцевого господарського суду з позовом про стягнення з публічного АТ 65000 грн заборгованості за кредитним договором. Господарський суд

позовні вимоги задовольнив, мотивуючи своє рішення тим, що між позивачем і відповідачем був укладений кредитний договір від 10 липня 2021 року і відповідач не виконав своїх зобов'язань за договором: не повернув кредит до 10 липня 2021 року. Рішення місцевого суду за апеляційною скаргою відповідача було переглянуто апеляційним господарським судом, який його скасував і прийняв нове рішення, яким у задоволенні позовних вимог відмовив. При цьому апеляційний суд виходив з того, що сторонами 10 липня 2021 року була підписана додаткова угода до кредитного договору від 10 липня 2021 року, за якою дату погашення кредиту було перенесено на 30 вересня 2021 року. Ця угода судом першої інстанції не розглядалась і як доказ будь-якої оцінки не отримала.

Чи має право апеляційний господарський суд дослідити нові докази і ґрунтуючись на них прийняти нове рішення? Який порядок подання апеляційної скарги та доказів до апеляційного суду?

2. Апеляційний господарський суд повернув позивачеві апеляційну скаргу про перегляд рішення у справі про розірвання договору оренди на тій підставі, що апеляційна скарга була надіслана апеляційному суду позивачем поштою і до апеляційної скарги не були додані документи, що підтверджують сплату судового збору.

Чи законні дії суду? Чи може позивач оскаржити ухвалу про повернення апеляційної скарги і до якого суду?

3. Місцевим господарським судом Чернігівської області була розглянута справа за позовом фізичної особи-підприємця Кіналь Ю. А. до приватного комерційного підприємства «Черніговка» про стягнення заборгованості в розмірі 10000 грн. Рішенням місцевого суду Чернігівської області позов не було задоволено із посиланням на недоведеність обставин справи. Через 2 тижні після вступу рішення в силу в результаті аудиторської перевірки на приватному комерційному підприємстві «Черніговка» було встановлено факт фальсифікації документів, що виступали доказами у зазначеній справі.

Чи наявні в цій ситуації підстави для перегляду справи за нововиявленими обставинами? Які дії має вчинити фізична особа-підприємець Кіналь Ю. А.?

Тести

1. Апеляційна скарга на рішення місцевого господарського суду подається протягом:

- а) 5 днів з дня оголошення рішення місцевим господарським судом;
- б) 10 днів з дня оголошення рішення місцевим господарським судом;
- в) 15 днів з дня оголошення рішення місцевим господарським судом;
- г) 20 днів з дня оголошення рішення місцевим господарським судом.

2. Апеляційна скарга на ухвалу місцевого господарського суду подається протягом:

- а) 15 днів з дня оголошення ухвали місцевим господарським судом;
- б) 10 днів з дня оголошення ухвали місцевим господарським судом;
- в) 7 днів з дня оголошення ухвали місцевим господарським судом;
- г) 5 днів з дня оголошення ухвали місцевим господарським судом.

3. Про повернення апеляційної скарги виноситься:

- а) рішення;
- б) окрема ухвала;
- в) протокол;
- г) ухвала.

4. Питання про прийняття апеляційної скарги до провадження або про відмову у прийнятті до провадження апеляційний господарський суд вирішує не пізніше:

- а) 3 днів з дня надходження апеляційної скарги;
- б) 5 днів з дня надходження апеляційної скарги;
- в) 7 днів з дня надходження апеляційної скарги;
- г) 10 днів з дня надходження апеляційної скарги.

5. Після прийняття апеляційної скарги до розгляду рішення у справі в суді апеляційної інстанції має бути винесено протягом:

- а) 15 днів;
- б) 1 місяця;
- в) 2 місяців;
- г) 3 місяців.

6. За наслідками розгляду апеляційної скарги апеляційний господарський суд приймає постанову, яка надсилається сторонам у:

- а) 2-денний строк з дня її прийняття;
- б) 3-денний строк з дня її прийняття;
- в) 5-денний строк з дня її прийняття;
- г) 10-денний строк з дня її прийняття.

7. Надсилання копії апеляційної скарги іншій стороні у справі є обов'язком:

- а) особи, яка подає апеляційну скаргу;
- б) судді апеляційного господарського суду, до якого подано скаргу;
- в) судового секретаря апеляційного господарського суду;
- г) свідків по справі.

8. Апеляційний господарський суд має право не приймати відмову від скарги у разі, якщо:

- а) відмова від скарги була подана під час розгляду апеляційної скарги судом;
- б) відмова від скарги була заявлена в усній формі;
- в) відмова подана особою без попереднього її узгодження з іншими учасниками спору;
- г) відмова суперечить законодавству або порушує чийсь будь-який захисний інтерес.

9. Апеляційна скарга на ухвалу місцевого господарського суду після прийняття її до розгляду має бути розглянута апеляційним господарським судом протягом:

- а) 5 днів з дня прийняття ухвали до апеляційного провадження;

- б) 10 днів з дня прийняття ухвали до апеляційного провадження;
- в) 15 днів з дня прийняття ухвали до апеляційного провадження;
- г) 20 днів з дня прийняття ухвали до апеляційного провадження.

10. Додаткові докази приймаються апеляційним господарським судом, якщо:

- а) заявник обґрунтував неможливість їх подання до суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього;
- б) на цьому наполягає одна зі сторін процесу;
- в) суддя апеляційного господарського суду вважає за потрібне;
- г) на цьому наполягає прокурор.

11. Про прийняття касаційної скарги (подання) до провадження суд виносить:

- а) ухвалу;
- б) постанову;
- в) рішення;
- г) окрему ухвалу.

12. Строк розгляду касаційної скарги (подання) становить:

- а) 6 місяців з дня надходження скарги (подання);
- б) 2 місяці з дня надходження скарги (подання);
- в) 1 місяць з дня надходження скарги (подання);
- г) 3 місяці з дня надходження скарги (подання).

13. Касаційною інстанцією у системі спеціалізованих господарських судів є:

- а) Верховний Суд України;
- б) Конституційний Суд України;
- в) Вищий господарський суд України;
- г) Третейський суд.

14. Право на касаційне оскарження сторони набувають:

- а) з дня набрання законної сили рішень, ухвал, постанов, що будуть оскаржуватися;

б) з дня оголошення рішень, ухвал, постанов, що оскаржуватимуться;

в) через 3 дні після оголошення рішень, ухвал, постанов, що будуть оскаржуватися;

г) негайно після ознайомлення з рішенням, ухвалою, постановою, що оскаржуватиметься.

15. Вищий господарський суд України має надіслати касаційну скаргу (подання) разом зі справою до Верховного Суду України у разі оскарження постанов ВГС України у строк:

а) 10 днів з дня надходження скарги (подання);

б) 15 днів з дня надходження скарги (подання);

в) 7 днів з дня надходження скарги (подання);

г) 3 дні з дня надходження скарги (подання).

16. Право на звернення щодо перегляду рішення Верховним Судом України має:

а) одна зі сторін;

б) сторони та Генеральний прокурор України;

в) учасники господарського процесу;

г) суддя нижчої інстанції.

17. Право на подання заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України виникає після:

а) перегляду справи в касаційній інстанції;

б) перегляду справи в апеляційній інстанції;

в) перегляду справи третейським судом;

г) перегляду справи в апеляційній та касаційній інстанції.

18. Суддя-доповідач Верховного Суду України здійснює підготовку справи до розгляду протягом:

а) 3 днів;

б) 15 днів;

в) 20 днів;

г) 7 днів.

19. Постанова Верховного Суду України має бути направлена особам, які беруть участь у справі, не пізніше:

а) 1 дня після винесення постанови;

- б) 5 днів після винесення постанови;
- в) 7 днів після винесення постанови;
- г) 10 днів після винесення постанови.

20. Ухвала про прийняття касаційної скарги (подання) до провадження надсилається:

- а) всім учасникам процесу;
- б) сторонам процесу;
- в) особі, що подала відповідну скаргу (подання);
- г) прокурору та стороні, що подала касаційну скаргу (подання).

Список використаних джерел

1. Богацька Н. Особливості апеляційного провадження відповідно до проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 162–166.
2. Господарський процес в суді першої інстанції за новими правилами. Книга-інфографіка / Т. Васильченко, О. Причко. К. : Алерта, 2018. 472 с.
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/179812> (дата звернення: 12.10.2021).
4. Мелех Л. В. Особливості перегляду судових рішень господарських судів за нововиявленими обставинами. *Юриспруденція та наукові товариства у ВНЗ: шлях формування правника: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої дню заснування ДЮІ МВС України (28 квітня 2017 року)*. Кривий Ріг, 2017. С. 116–120.
5. Мелех Л. В., Андрухів Є. М. Повноваження господарського суду при перегляді судових рішень в апеляційному порядку. *Правова система України: Сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 лютого 2017 року)*. Запоріжжя, 2017. С. 34–38.
6. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України (станом на 20.01.2018 р.) / за заг. ред. О. С. Короеда. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.
7. Постанови Пленуму Верховного Суду у господарському судочинстві / упор. Р. В. Вереша. К. : Алерта, 2018. 398 с.

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ, УХВАЛИ, ПОСТАНОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

8.1. Звернення судових рішень до виконання. Обов'язковість судових рішень. Органи примусового виконання судових рішень

Рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України і виконуються в порядку, встановленому ГПК України та Законом України «Про виконавче провадження». Якщо судовий акт добровільно не виконується, рішення примусово виконується відповідно до чинного законодавства.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», *виконавче провадження* як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що за цим Законом підлягають примусовому виконанню (далі – рішення).

Примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу, яка входить до системи органів Міністерства юстиції України.

Відповідно до Закону, примусове виконання рішень здійснюють державні виконавці, визначені Законом України «Про

державну виконавчу службу» (далі – державні виконавці). За наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення, або в разі виконання зведеного виконавчого провадження у встановленому Міністерством юстиції України порядку можуть утворюватися виконавчі групи, до складу яких включаються державні виконавці одного або кількох органів державної виконавчої служби.

Інші органи, установи, організації та посадові особи провадять окремі виконавчі дії у випадках, передбачених Законом, у тому числі відповідно до ст. 5 Закону, на вимогу чи за дорученням державного виконавця.

Виконавче провадження слугує правовим і логічним завершенням судової юрисдикції, тобто виходить за рамки судового розгляду. Виконавче провадження забезпечує досягнення матеріально-правової мети юрисдикційної діяльності. За ним нерідко можна судити про ефективність і дієвість правового захисту загалом.

Згідно зі ст. 326 ГПК України, судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами. Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої Законом.

Серед учасників виконавчого провадження особливе місце займають особи, які беруть участь у виконавчому провадженні. До цієї групи учасників виконавчого провадження належать такі учасники, які мають юридичну заінтересованість (сторони виконавчого провадження (стягувач, боржник, співучасники, правонаступники); представники сторін; прокурор; органи опіки та піклування).

Юридична заінтересованість перелічених осіб може бути обумовлена особистою заінтересованістю або заінтересованістю в силу функціональних обов'язків. Особисту юридичну зацікавленість мають сторони.

Сторонами у виконавчому провадженні є стягувач і боржник (ст. 11 Закону України «Про виконавче провадження»).

Стягувачем є фізична або юридична особа, на користь чи в інтересах якої видано виконавчий документ. Боржником є фізична або юридична особа, визначена виконавчим документом.

За виконавчим документом про стягнення в дохід держави коштів або про вчинення інших дій на користь чи в інтересах держави від її імені виступає орган, за позовом якого судом винесено відповідне рішення, або орган державної влади (крім суду), який відповідно до Закону прийняв таке рішення. За іншими виконавчими документами про стягнення в дохід держави коштів або про вчинення інших дій на користь чи в інтересах держави від її імені виступають органи державної податкової служби.

У виконавчому провадженні можуть брати участь кілька стягувачів. Кожен з них щодо іншої сторони має право брати участь у виконавчому провадженні самостійно або доручити участь у виконавчому провадженні одному зі співучасників.

У разі вибуття однієї зі сторін державний виконавець з власної ініціативи або за заявою сторони, а також сама заінтересована сторона мають право звернутися до суду зі заявою про заміну сторони її правонаступником. Для правонаступника всі дії, вчинені до його вступу у виконавче провадження, обов'язкові тією мірою, якою вони були б обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив.

У разі якщо сторона виконавчого провадження змінила найменування (для юридичної особи) або прізвище, власне ім'я чи по батькові (для фізичної особи), державний виконавець за наявності підтверджуючих документів своєю постановою, яка затверджується начальником відділу, змінює назву сторони виконавчого провадження.

Участь юридичних осіб у виконавчому провадженні здійснюється їхніми керівниками чи органами, посадовими особами, які діють у межах повноважень, наданих їм законом, або через представників юридичної особи. Повноваження представника повинні бути підтвержені довіреністю, виданою і оформленою відповідно до вимог закону. Повноваження адвоката як представника можуть також посвідчуватися ордером, дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або договором про надання правової допомоги. До ордера обов'язково додається витяг з договору, в якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих дій як представника сторони виконавчого провадження. Витяг засвідчується підписом сторін договору.

Інші учасники виконавчого провадження мають право подавати додаткові матеріали, заявляти клопотання, брати участь у провадженні виконавчих дій, давати усні та письмові пояснення, висловлювати свої доводи та міркування з усіх питань, що виникають у ході виконавчого провадження, в тому числі під час проведення експертизи, заперечувати проти клопотань, доводів і міркувань інших учасників виконавчого провадження та користуватися іншими правами, наданими законом для цих осіб.

Сторони зобов'язані протягом трьох робочих днів письмово повідомити державного виконавця про повне чи часткове самостійне виконання рішення боржником, а також письмово повідомляти державного виконавця про виникнення обставин, що зумовлюють обов'язкове зупинення виконавчого провадження, про встановлення відстрочки або розстрочки виконання, зміну способу і порядку виконання рішення, зміну місця проживання чи перебування (в тому числі про зміну їх реєстрації) або місцезнаходження, а боржник-фізична особа – про зміну місця роботи.

Боржник зобов'язаний: утримуватися від вчинення дій, які унеможливають чи ускладнюють виконання рішення; надавати у строк, установлений державним виконавцем, достовірні відомості про свої доходи та майно, в тому числі про майно, яким він володіє спільно з іншими особами, про рахунки у банках чи інших фінансових установах; своєчасно з'являтися за викликом державного виконавця; письмово повідомляти державному виконавцю про майно, що перебуває в заставі або в інших осіб, а також про кошти та майно, належні боржникові від інших осіб. Особи, які беруть участь у виконавчому провадженні, зобов'язані сумлінно користуватися всіма наданими їм правами з метою забезпечення своєчасного та в повному обсязі вчинення виконавчих дій.

Таким чином, учасники виконавчого провадження в господарському процесі поділяються на чотири групи:

- органи примусового виконання в особі державних виконавців;

- господарський суд як учасник виконавчого провадження. Організаційне віднесення виконавчого провадження до відання органів виконавчої влади не знімає з господарських судів повноважень щодо вирішення багатьох питань його розвитку, починаючи

від видачі наказу, закінчуючи припиненням виконавчого провадження;

– особи, які беруть участь у виконавчому провадженні. До них належать сторони у виконавчому провадженні – стягувач і боржник та їхні представники;

– особи, які сприяють здійсненню виконавчих дій. До цієї групи учасників виконавчого провадження належать експерти, спеціалісти, перекладачі, працівники органів внутрішніх справ.

Скарги на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів можуть бути подані стягувачем, боржником або прокурором протягом десяти днів з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дія мала бути вчинена.

Скарги на дії органів Державної виконавчої служби розглядаються господарським судом, про час і місце якого повідомляються ухвалою стягувач, боржник чи прокурор та орган виконання судових рішень. Неявка боржника, стягувача, прокурора чи представника органу Державної виконавчої служби в судове засідання не є перешкодою для розгляду скарги.

За результатами розгляду скарги виноситься ухвала, яка надсилається стягувачеві, боржникові та органів виконання судових рішень. Ухвалу може бути оскаржено у встановленому ГПК порядку.

8.2. Підстави для виконання судових рішень.

Вимоги законодавства

щодо наказу господарського суду.

Строк і порядок пред'явлення наказу до виконання

Виконання судового рішення здійснюється на підставі наказу, виданого судом, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Накази суду викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів,

передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, що входять до складу колегії).

Підставою для виконання суб'єктом державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань судового рішення, що набрало законної сили, є його примірник в електронній формі, надісланий суб'єкту державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у порядку інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень і Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, затвердженим Міністерством юстиції України спільно з Державною судовою адміністрацією України.

Наказ, судовий наказ, а у випадках, встановлених цим Кодексом, – ухвала суду є виконавчими документами. Наказ, судовий наказ, ухвала суду мають відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

Протягом п'яти днів після набрання судовим рішенням законної сили виконавчий документ, зазначений у частині третій цієї статті, вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів, а його копія (текст), що містить інформацію про веб-адресу такого документа у Єдиному державному реєстрі виконавчих документів, надсилається стягувачеві на його офіційну електронну адресу, або, в разі її відсутності, рекомендованим чи цінним листом.

Якщо судове рішення прийнято на користь декількох позивачів чи проти декількох відповідачів, або якщо виконання повинно бути проведено в різних місцях чи рішенням передбачено вчинення кількох дій, видаються декілька наказів, у яких зазначаються один боржник та один стягувач, а також визначається, в якій частині необхідно виконати судове рішення, або зазначається, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

У разі вирішення питання про: виправлення помилки у виконавчому документі; визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню; забезпечення виконання судового рішення; стягнення на користь боржника, безпідставно одержаного стягува-

чем, за виконавчим документом; поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання; відстрочення чи розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання; звернення стягнення на грошові кошти, що належать третім особам, та нерухоме майно, право власності на яке не зареєстровано в установленому законом порядку; зупинення виконання (дії) судового рішення; заміну сторони виконавчого провадження – суд вносить відповідну ухвалу до Єдиного державного реєстру виконавчих документів не пізніше двох днів з дня її постановлення в порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті.

Якщо судом вживалися заходи забезпечення позову, суд вносить до Єдиного державного реєстру виконавчих документів наявні в суді документи, що підтверджують виконання відповідної ухвали суду.

У разі пропуску строку для пред'явлення наказу, судового наказу до виконання з причин, визнаних судом поважними, пропущений строк може бути поновлено.

Заява про поновлення пропущеного строку подається до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції, і розглядається в судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Їхня неявка не є перешкодою для вирішення питання про поновлення пропущеного строку. Суд розглядає таку заяву в десятиденний строк. Про поновлення строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання суд постановляє ухвалу.

За заявою сторони суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, може відстрочити або розстрочити виконання рішення, а за заявою стягувача чи виконавця (у випадках, встановлених законом), – встановити чи змінити спосіб або порядок його виконання.

Заява про встановлення або зміну способу чи порядку виконання, відстрочення або розстрочення виконання судового рішення розглядається у десятиденний строк з дня її надходження в судовому засіданні з повідомленням учасників справи.

Підставою для встановлення або зміни способу або порядку виконання, відстрочки чи розстрочки виконання судового рішення є обставини, що істотно ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим.

Вирішуючи питання про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення, суд також враховує:

- 1) ступінь вини відповідача у виникненні спору;
- 2) стосовно фізичної особи – тяжке захворювання її самої або членів її сім'ї, її матеріальний стан;
- 3) стихійне лихо, інші надзвичайні події тощо.

Розстрочення та відстрочення виконання судового рішення не може перевищувати одного року з дня ухвалення такого рішення, ухвали, постанови. При відстроченні або розстроченні виконання судового рішення суд може вжити заходів щодо забезпечення позову. Про відстрочення або розстрочення виконання судового рішення, встановлення чи зміну способу та порядку його виконання або відмову у вчиненні відповідних процесуальних дій постановляється ухвала, яка може бути оскаржена. У необхідних випадках ухвала надсилається установі банку за місцезнаходженням боржника або державному виконавцю, приватному виконавцю.

8.3. Судовий контроль за виконанням судових рішень. Поворот виконання рішення, постанови господарського суду

Сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права.

Скарга подається до суду, який розглянув справу як суд першої інстанції. Про подання скарги суд повідомляє відповідний орган державної виконавчої служби, приватного виконавця не пізніше наступного дня після її надходження до суду.

Скаргу може бути подано до суду:

- а) у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права;

б) у триденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій.

Пропущений з поважних причин строк для подання скарги може бути поновлено судом.

Скарга розглядається у десятиденний строк у судовому засіданні за участю стягувача, боржника і державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, рішення, дія чи бездіяльність яких оскаржуються.

Якщо суд встановить, що особа, рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються, звільнена з посади (не здійснює відповідну діяльність), він залучає до участі у справі посадову особу, до компетенції якої належить вирішення питання про усунення порушення права заявника.

За результатами розгляду скарги суд постановляє ухвалу.

У разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржуване рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника).

Якщо оскаржуване рішення, дії чи бездіяльність були прийняті або вчинені відповідно до закону, в межах повноважень державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця і право заявника не було порушено, суд постановляє ухвалу про відмову в задоволенні скарги.

Судові витрати, пов'язані з розглядом скарги, покладаються судом на заявника, якщо було постановлено рішення про відмову в задоволенні його скарги, або на орган державної виконавчої служби чи приватного виконавця, якщо було постановлено ухвалу про задоволення скарги заявника.

Про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду скарги, відповідний орган державної виконавчої служби, приватний виконавець повідомляють суд і заявника не пізніше ніж у десятиденний строк з дня її одержання.

Поворот виконання рішення, постанови господарського суду. Суд апеляційної чи касаційної інстанції, приймаючи постано-

ву, вирішує питання про поворот виконання, якщо, скасувавши рішення (визнавши його нечинним), він:

- 1) закриває провадження у справі;
- 2) залишає позов без розгляду;
- 3) відмовляє в позові повністю;
- 4) задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

Якщо рішення після його виконання скасовано і справу повернуто на новий розгляд, суд, ухвалюючи рішення, вирішує питання про поворот виконання, якщо при новому розгляді справи він:

- 1) закриває провадження у справі;
- 2) залишає позов без розгляду;
- 3) відмовляє в позові повністю;
- 4) задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

Суд вирішує питання про поворот виконання, якщо за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами він:

- 1) закриває провадження у справі;
- 2) залишає позов без розгляду;
- 3) відмовляє в позові повністю;
- 4) задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

Якщо скасовано рішення третейського суду, боржникowi повертається все те, що з нього стягнуто на користь стягувача за вказаним рішенням.

Питання про поворот виконання рішення суду вирішує за наявності відповідної заяви сторони. До заяви про поворот виконання рішення шляхом повернення стягнутих грошових сум, майна або його вартості додається документ, який підтверджує те, що суму, стягнуту за раніше прийнятим рішенням, списано установою банку або майно вилучено державним чи приватним виконавцем. За подання заяви про поворот виконання судовий збір не сплачується.

Заява про поворот виконання може бути подана протягом одного року з дня ухвалення відповідного рішення суду апеляційної чи касаційної інстанції або з дня ухвалення рішення при новому розгляді справи. Така заява розглядається в судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника у двадцятиденний строк із дня надходження заяви, проте їх неявка не перешкоджає її розгляду.

Питання для самоконтролю

1. На виконання якого судового акта господарського суду видається наказ?
2. Кому видаються накази про стягнення грошових сум?
3. Які накази господарського суду виконуються державними виконавцями?
4. Чим відрізняється відстрочка або розстрочка виконання рішення від зміни способу та порядку виконання рішення?
5. Якими є наслідки повороту рішення?
6. Чи може фізична особа бути визнана банкрутом?
7. Чим відрізняються такі судові процедури, як мирова угода і санація боржника?
8. Чи може бути порушено справу про банкрутство відсутнього боржника?
9. Чи є арбітражний керуючий представником боржника або кредитора?
10. Який судовий акт приймає господарський суд про визначення боржника банкрутом?

Дайте визначення таких понять: виконання рішення, судовий наказ, виконавчий збір, арешт майна, опис майна, представники сторін виконавчого провадження, арбітражний керуючий, санація, судовий акт, банкрутство, суб'єкти банкрутства, відстрочка, розстрочка, поворот виконання рішення, державний виконавець, стягувач, боржник, поворот виконання постанови, поворот виконання ухвали, боргове зобов'язання, ухвала суду.

Теми рефератів

1. Загальні умови виконання рішень господарських судів.
2. Зміна способу та порядку виконання рішень.
3. Поняття банкрутства. Суб'єкти банкрутства.
4. Провадження у справах про банкрутство.
5. Оскарження дій державного виконавця: поняття, підстави, порядок, правова регламентація.

Складіть схеми:

1. Порядок оскарження дій чи бездіяльності державного виконавця.
2. Порядок надання розстрочки боржникові.

Завдання

1. За рішенням місцевого господарського суду з приватного підприємства «Квітка» на користь приватного підприємства «Соняшник» мало бути стягнуто 100 000 грн. Наступного дня після видання судового наказу державний виконавець наклав арешт на все майно приватного підприємства «Квітка».

Чи правомірні дії державного виконавця? Чи надається боржникові строк на добровільне виконання рішення? Які дії має вчинити приватне підприємство «Квітка» для захисту своїх прав?

2. Під час виконавчого провадження на користь фізичної особи-підприємця (стягувача) Сидорова М. Г. було стягнуто 2000 грн з фізичної особи-підприємця (боржника) Коваль О. О. Також із Коваль О. О. державним виконавцем було стягнуто виконавчий збір у розмірі 1000 грн.

Чи правомірні дії державного виконавця в цьому випадку? Чи можна оскаржити дії державного виконавця? Яку суму має складати виконавчий збір у цій справі?

Тести

1. Виконання рішення господарського суду провадиться на підставі:

- а) судового рішення;
- б) судового наказу;
- в) ухвали;
- г) постанови суду.

2. Господарський суд розглядає заяву про виправлення помилки у наказі та визнання наказу таким, що не підлягає виконанню, у:

- а) 5-денний строк;
- б) 7-денний строк;
- в) 10-денний строк;
- г) 15-денний строк.

3. Дії чи бездіяльність державного виконавця оскаржуються:

а) протягом 5 днів з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дія мала бути вчинена;

б) протягом 10 днів з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дія мала бути вчинена;

в) протягом 15 днів з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дія мала бути вчинена;

г) протягом 20 днів з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дія мала бути вчинена.

4. Скарга на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби може бути подана:

- а) стягувачем або боржником;
- б) стягувачем, боржником або прокурором;
- в) боржником або прокурором;
- г) тільки боржником.

5. Суд розглядає питання про відстрочку або розстрочку виконання рішення, ухвали, постанови, зміни способу та порядку виконання протягом:

- а) 5 днів;
- б) 7 днів;
- в) 10 днів;
- г) 15 днів.

6. Про поновлення виконання судового рішення суд виносить:

- а) наказ;
- б) рішення;
- в) ухвалу;
- г) постанову.

7. Поворот виконання рішення, ухвали, постанови господарського суду спрямований на:

- а) відновлення прав боржника, що порушені виконанням рішення;
- б) поновлення строків виконавчого провадження;
- в) відновлення прав кредитора;
- г) залучення до справи третіх осіб.

8. Про видачу дубліката наказу видається:

- а) наказ;
- б) постанову;
- в) рішення;
- г) ухвала.

9. Мирова угода, яка була укладена сторонами у процесі виконання судового рішення, подається на затвердження:

- а) Вищого господарського суду України;
- б) господарського суду, який прийняв відповідно судові рішення;
- в) Верховного Суду України;
- г) Державної виконавчої служби.

Список використаних джерел

1. Бойко Р., Отрош І. Запровадження інституту визнання рішення суду нечинним як спосіб подолання прогалин у господарському процесуальному праві. *Вісник господарського судочинства*. 2016. № 1. С. 127–131.

2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/179812> (дата звернення: 12.10.2021).

3. Мелех Л. В., Візник О. В. Окремі правові аспекти зміни способу та порядку виконання рішень господарського суду в Україні. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Серія юридична*. 2016. Вип. 4 (76). С. 139–146.

4. Мелех Л. В., Візник О. В. Специфіка правового режиму судового рішення у господарському процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. № 2. С. 115–126.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Господарські суди вирішують господарські спори в порядку:

- а) наказного та окремого провадження;
- б) позовного та окремого провадження;
- в) наказного та позовного провадження;
- г) арбітражного провадження.

2. Апеляційні господарські суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих господарських судів, які знаходяться у межах:

- а) відповідного апеляційного округу;
- б) території, на яку поширюється повноваження відповідного апеляційного господарського суду;
- в) правильної відповіді немає;
- г) правильні відповіді а і б.

3. За загальним правилом, позов пред'являється до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання:

- а) відповідача або позивача;
- б) позивача;
- в) відповідача, а в певних випадках і позивача;
- г) відповідача.

4. Сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору:

- а) за вказівкою суду;
- б) за ініціативою однієї зі сторін спору;
- в) за вказівкою прокурора;
- г) за домовленістю між собою або у випадках, якщо такі заходи є обов'язковими за законом.

5. За загальним правилом, справи, що підлягають вирішенню в порядку господарського судочинства, розглядаються:

- а) місцевими судами;
- б) місцевими господарськими судами як судами першої інстанції;
- в) місцевими господарськими судами;
- г) апеляційними судами.

6. Позови у спрах, що виникають з договорів, у яких визначено місце виконання або виконувати які через їхню особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися:

- а) за місцезнаходженням позивача;
- б) за місцезнаходженням відповідача;
- в) за місцем виконання договорів;
- г) за місцем укладення договору.

7. Справи про банкрутство розглядаються господарським судом:

- а) за місцезнаходженням відповідача;
- б) за місцезнаходженням позивача;
- в) за місцезнаходженням боржника-юридичної особи або місцем проживання боржника-фізичної особи;
- г) за місцезнаходженням кредитора.

8. Сторонами в судовому процесі є:

- а) свідок;
- б) прокурор;
- в) відповідач;
- г) третя особа.

9. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються всіма правами і несуть усі обов'язки:

- а) відповідача;
- б) сторони;
- в) осіб, які беруть участь у процесі;
- г) позивача.

10. Позивач вправі до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження:

- а) замінити позов;
- б) визнати позов;
- в) вимагати укладення мирової угоди;
- г) збільшити або зменшити розмір позовних вимог.

11. Відповідач має право:

- а) вимагати укладення мирової угоди;
- б) заявляти клопотання про залучення третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору;
- в) визнати позов (всі або частину позовних вимог);
- г) заявляти клопотання про зменшення позивачем позовних вимог.

12. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть бути залучені до участі у справі за (вказіть НЕправильну відповідь):

- а) заявою позивача;
- б) ініціативою господарського суду;
- в) заявою прокурора;
- г) клопотанням третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору.

13. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, вправі:

- а) змінити предмет позову;
- б) визнати позов;
- в) оскаржувати судові рішення господарського суду у встановленому законом порядку;
- г) відмовитися від позову.

14. Учасники справи мають право заявити відвід судовому експерту (вказіть НЕправильну відповідь):

- а) якщо є обставини, які викликають сумнів у його неупередженості або об'єктивності;

- б) якщо він є родичем осіб, які беруть участь у судовому процесі;
- в) якщо він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;
- г) якщо є підстави вважати його некваліфікованим.

15. Відмова позивача від позову викладається в:

- а) позовній заяві;
- б) письмовому поясненні;
- в) клопотанні або письмовій заяві;
- г) заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві.

16. Належність доказів означає, що господарський суд приймає тільки докази:

- а) подані сторонами;
- б) подані учасниками процесу;
- в) на підставі яких можна встановити обставини, які входять до предмета доказування;
- г) подані свідками.

17. До юрисдикції господарських судів не відносяться:

- а) справи про банкрутство;
- б) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні правочинів у господарській діяльності;
- в) справи у спорах щодо приватизації майна;
- г) справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їхньої компетенції;
- г) справи у спорах про приватизацію державного житлового фонду.

18. До юрисдикції господарських судів належать:

- а) справи у спорах про приватизацію державного житлового фонду;
- б) справи у спорах, які віднесені до юрисдикції вищого суду з питань інтелектуальної власності;
- в) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (в тому числі посадовою особою, повноваження якої при-

пинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи;

г) справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів владних повноважень, прийнятих на виконання їхніх владних управлінських функцій, та спорів, стороною яких є фізична особа, що не є підприємцем;

г) справи у спорах про захист ділової репутації, стороною яких є фізична особа, що не є підприємцем або самозайнятою особою.

19. Спори, що виникають з приводу нерухомого майна, розглядаються господарським судом:

- а) за місцезнаходженням позивача;
- б) за місцезнаходженням відповідача;
- в) за місцезнаходженням боржника;
- г) за місцем вчинення порушення;
- г) за місцезнаходженням майна або основної його частини.

20. Спори, пов'язані з емісією, розміщенням або погашенням цінних паперів, розглядаються господарським судом:

- а) за місцезнаходженням емітента;
- б) за місцем проживання емітента;
- в) за місцезнаходженням відповідача;
- г) за місцезнаходженням емітента або за місцезнаходженням майна за вибором емітента;
- г) за місцезнаходженням сторони, зобов'язаної здійснити на користь другої сторони певну дію.

21. Підставою для відводу судді не може бути таке:

- а) якщо він є родичем осіб, які беруть участь у судовому процесі;
- б) якщо буде встановлено обставини, що викликають сумнів у його упередженості;
- в) якщо він є родичем третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору;
- г) якщо він, на думку позивача, є некваліфікованим;
- г) незгода сторони з процесуальними рішеннями судді, рішення або окрема думка судді в інших справах, висловлена публічно думка судді щодо того чи іншого юридичного питання.

22. Господарський суд за заявою учасника справи має право вжити таких заходів забезпечення позову:

- а) заборонаю відповідачу вчиняти певні дії;
- б) зупиненням митного оформлення товарів чи предметів, що містять об'єкти інтелектуальної власності;
- в) встановленням обов'язку вчинити певні дії;
- г) зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку;
- г) всі відповіді правильні.

23. Судові витрати складаються:

- а) зі судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи;
- б) тільки з судового збору;
- в) тільки з витрат, пов'язаних із розглядом справи;
- г) всі відповіді правильні;
- г) правильної відповіді немає.

24. Право на звернення до господарського суду мають (вказіть НЕправильну відповідь):

- а) юридичні особи та фізичні особи-підприємці;
- б) фізичні особи, які не є підприємцями;
- в) державні органи, органи місцевого самоврядування;
- г) іноземні особи;
- г) фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, незалежно від предмета спору.

25. Господарські процесуальні правовідносини виникають між:

- а) секретарем засідання і відповідачем;
- б) позивачем і третьою стороною зі самостійними вимогами на предмет спору;
- в) позивачем і головою господарського суду;
- г) відповідачем і помічником судді господарського суду;
- г) господарським судом і третьою особою, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

ГЛОСАРІЙ

Апеляційне провадження – це сукупність дій суду апеляційної інстанції та осіб, які беруть участь у справі, що здійснюються з метою перевірки законності та обґрунтованості судових актів місцевих господарських судів, які не набрали законної сили, та повторного розгляду справи по суті.

Виконання рішення господарського суду – це реальний захист відновлення порушених суб'єктивних прав особи.

Витрати (судові) – це витрати органів дізнання, досудового слідства та суду під час здійснення ними провадження в тій або іншій справі, профінансовані з державного бюджету, тобто фактично витрати держави.

Витребування доказів – це дії господарського суду, спрямовані на об'єкти доказування з метою повного, всебічного розгляду, встановлення істини та вирішення справи.

Висновок судового експерта – це засіб доказування, який містить докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки та обґрунтовані відповіді на поставлені господарським судом питання.

Відвід – це заявлена неможливість брати участь у справі для учасників процесу, які не беруть участі у справі, які вже вступили у справу, або вирішувати справу для судді, який вже прийняв справу.

Відкладення розгляду справи – це відстрочка вирішення спору по суті з призначенням часу наступного засідання у справі. Воно передбачає перенесення засідання на інший строк із тим, щоб забезпечити необхідні умови вирішення спору.

Відповідач – це особа, яка, за твердженням позивача, є або порушником його прав, або необґрунтовано, на думку позивача, оспорує його права і внаслідок цього притягується до відповіді за позовом та проти якої порушено справу.

Господарське процесуальне право – це система юридичних норм, які регулюють діяльність господарського суду та інших зацікавлених осіб, пов'язану зі здійсненням правосуддя зі справ компетенції господарського суду.

Господарський процес – це встановлена нормами процесуального права форма діяльності господарських судів, яка спрямована на захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання.

Господарські процесуальні правовідносини – це відносини, які виникають між суддею та іншими учасниками процесу під час розгляду й вирішення господарських спорів та інших справ, у процесі перегляду рішень господарського суду, їх виконання.

Господарські суди – це спеціалізовані суди в рамках системи судів загальної юрисдикції держави, які здійснюють правосуддя в господарських відносинах.

Досудове врегулювання господарських спорів – це повідомлення відповідачеві про порушення ним законних інтересів і прав контрагента шляхом подання претензії, з пропозицією усунення порушення і задоволення претензійних вимог без звернення до господарського суду. Визнання і задоволення претензійних вимог є добровільним урегулюванням спору.

Доказування – це складний процес, який охоплює розумову й процесуальну діяльність його суб'єктів з обґрунтування якогонебудь положення і виявлення якогось знання на підставі дослідженого.

Експерт – це особа, яка має необхідні знання та якій в порядку, встановленому ГПК України, доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі.

Елементи позову – це його складові частини, якими вичерпується його зміст. Зміст позову становлять підстава і предмет позову.

Забезпечення позову – це прийняття господарським судом передбачених законом засобів, які гарантують можливість реального виконання майбутнього рішення господарського суду.

Загальноповідомість факту – це стан, за якого про факт знає значне коло осіб і він повинен бути відомим складу суду, який розглядає справу.

Залишення позову без розгляду – це закінчення розгляду справи господарським судом без винесення рішення у випадку, коли при її розгляді виявлено недодержання позивачем деяких зобов'язань у процесі, що виключає можливість вирішення спору по суті. Після усунення обставин, що зумовили залишення позову без розгляду, можна знову звернутися з ним до господарського суду.

Зупинення провадження у справі – це припинення процесуальних дій за справою на невизначений строк за наявності таких обставин, які перешкоджають подальшому розгляду справи і час усунення яких неможливо точно встановити.

Зустрічний позов – це матеріально-правова вимога відповідача до позивача, подана для розгляду в тому самому процесі, який порушено за позовом позивача до відповідача і де вони є сторонами у справі.

Касаційне провадження – це сукупність процесуальних дій, які виникають і розвиваються між господарським судом касаційної інстанції та особами, що беруть участь у справі, з метою перевірки судових рішень місцевих та апеляційних господарських судів, які набрали законної сили, а у визначених господарським процесуальним законодавством випадках – перевірки постанов Вищого господарського суду України.

Мирова угода у господарській справі – це угода між сторонами у господарській справі, затверджена судом за умови припинення спору про право на основі взаємних поступок: відмови позивача від частини своїх вимог або їх зміни, визнання відповідачем зміненого позову чи зменшення розміру позовних вимог.

Міжнародний суд ООН – це один із основних органів Організації Об'єднаних Націй, що функціонує на підставі Статуту ООН, складається з 15 суддів, що обираються, та виконує судову і консультативну функції, які є обов'язковими для держав-учасниць.

Місцевий господарський суд – це спеціалізований суд загальної юрисдикції, що уповноважений розглядати господарські спори у першій інстанції.

Мова судочинства – це мова, якою провадиться судочинство в суді, проводиться судові засідання та ведеться документація.

Моральна шкода – це шкода, що заподіяна особі внаслідок правопорушення і проявляється в моральних, фізичних або душевних стражданнях, яких зазнала фізична особа у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї, членів її сім'ї чи близьких родичів, знищенням чи пошкодженням майна та приниженням честі, гідності фізичної особи або ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Наказ господарського суду – це виконавчий документ, що видається на виконання рішення, ухвали, постанови господарського суду.

Належність доказів – це властивість, пов'язана зі змістом судових доказів. Докази, які підтверджують або спростовують існування обставин предмета доказування, є належними.

Нові докази – це фактичні дані, які не були з певних причин досліджені судом під час розгляду справи.

Об'єднання позовних вимог – це стан, за якого в одному провадженні може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами.

Обґрунтованість судового рішення – це рішення, ухвалене судом на підставі повно та всебічно з'ясованих обставин у справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Обставини справи – це зовнішні фактори, що характеризують виявлене порушення й особу, яка підозрюється в його здійсненні, час, місце, спосіб здійснення порушення, його мотив, характер і ступінь, відповідальність, розмір завданих збитків або шкоди, дані, які позитивно чи негативно характеризують підозрюваного по роботі та в побуті.

Огляд приміщень – це один із видів запобіжних заходів, який передбачає саме огляд приміщень з метою вилучення доказів, документів й отримання важливої інформації, котра є суттєвою для розгляду справи.

Оголошення судового рішення – це оголошення прийнятого суддею рішення у справі в судовому засіданні після закінчення розгляду справи.

Органи примусового виконання – це учасники виконавчого провадження, що характеризуються особливим становищем,

обумовленим їхнім місцем у системі органів державної виконавчої влади.

Окрема ухвала – це акт, який виноситься господарським судом за умови виявлення в процесі вирішення спору порушень законності або недоліків у діяльності підприємства, установи, організації, державного чи іншого органу.

Оскарження судових рішень – це оскарження й опротестування у вищому суді судових рішень, що не набрали законної сили, перевірка законності й обґрунтованості судового рішення на підставі вже існуючих або нововиявлених доказів.

Оцінка доказів – це розумова, пізнавальна діяльність господарського суду, що полягає у дослідженні якісних і кількісних доказів і здійснюється за його внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності на основі принципів господарського судочинства: верховенства права, законності, рівності всіх учасників господарського процесу перед законом і судом, змагальності сторін.

Об'єкт господарських процесуальних відносин – це господарські спори підприємств та інших осіб господарювання між собою та спори у галузі управління господарською діяльністю.

Перегляд рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами – це стадія господарського процесу з перегляду незаконності чи необґрунтованості судового акта у зв'язку з нововиявленими обставинами, що не пов'язаний зі судовою помилкою, оскільки в основу судового акта, який переглядається, було покладено правильні висновки на підставі оцінки зібраних у справі доказів.

Перекладач – це особа, котра вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу однією мовою з іншої.

Письмові докази – це документи і матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору; це предмети, котрі відображають (віддзеркалюють) відомості, які мають значення для справи, за допомогою доступних для сприйняття їх людиною засобів.

Підвідомчість – це розмежування справ між судами, господарськими судами та адміністративними органами. Підвідомчість, або предметна компетенція господарських судів, – це коло справ, віднесених законодавством до розгляду й вирішення системою господарських судів України.

Підсудність – це розмежування підвідомчих господарським судам справ між відмінними елементами господарської судової системи.

Позивач – це особа, яка передбачувано є володарем спірного права або охоронюваного законом інтересу і яка звертається до господарського суду по захист, оскільки вважає, що її право порушено або необґрунтовано оспорується відповідачем.

Позов у господарському процесі – це спірна правова вимога однієї особи до іншої, яка впливає з матеріально-правового відношення, заснованого на юридичних фактах і поданого до господарського суду для розгляду та вирішення у чітко визначеному процесуальному порядку.

Право на звернення до господарського суду – це потенційна можливість суб'єкта господарювання (підприємницької діяльності) на звернення в юрисдикційний орган в особі господарського суду по захист порушеного права або охоронюваних законом інтересів; перетворюється у суб'єктивне право конкретної особи в разі наявності у неї інтересу в захисті права, тобто у випадку показу нею порушеного або оспоруваного права.

Правова підстава позову – це посилання у позовній заяві на закони та інші нормативно-правові акти, якими обґрунтовується вимога позивача.

Предмет доказування – це сукупність фактів, що мають матеріально-правове значення, встановлення яких необхідне для винесення судом законного й обґрунтованого рішення у справі.

Предмет позову – це конкретна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, яка впливає зі спірного матеріально-правового відношення і з приводу якого господарський суд повинен прийняти рішення у справі.

Представництво в господарському процесі – це діяльність представника при розгляді справи у судовому процесі, що здійснюється від імені особи, котру представляють, з метою досягти для

неї найбільш сприятливого рішення, а також для надання їй допомоги у здійсненні своїх прав.

Презумпційні факти – це факти, які, згідно зі законом, вважаються встановленими і не доводяться при розгляді справи.

Претензія – це письмове звернення до особи (майбутнього відповідача) про порушення ним прав і законних інтересів контрагента з пропозицією усунення порушення і задоволення претензійних вимог без звернення до господарського суду.

Преюдиційні факти – це факти, що стосуються попереднього судового рішення; передбачають визначеність деяких фактів, які не потрібно доказувати знову.

Принципи господарського процесуального права – це його фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, що визначають таку побудову господарського процесу, яка забезпечує винесення законних та обґрунтованих рішень.

Припинення провадження у справі – це закінчення діяльності господарського суду з розгляду спору через відсутність у позивача права на захист.

Процесуальний строк – це встановлений законом або судом проміжок часу, протягом якого повинно або може бути здійснено ту чи іншу процесуальну дію чи закінчено певну частину провадження у справі.

Постанови господарського суду – це акти господарського суду, що приймаються за наслідками перегляду судами апеляційної інстанції судових рішень господарського суду першої інстанції, які не набрали законної сили, та судами касаційної інстанції судових рішень господарського суду першої та апеляційної інстанцій, які набрали законної сили.

Речові докази – це предмети, що своїми властивостями свідчать про обставини, які мають значення для правильного вирішення спору.

Рішення господарського суду – це акт суду першої інстанції, яким суд на підставі достовірно встановлених в ході судового розгляду фактів у суворій відповідності з нормами процесуального і матеріального права вирішує справу по суті, тобто задовольняє позов повністю або частково, чи відмовляє в його задоволенні.

Стадія господарського процесу – це сукупність процесуальних дій з конкретної справи, об'єднаних однією метою або спрямованих до однієї певної мети.

Спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Судовий експерт – це особа, котра має спеціальні знання та зобов'язана за ухвалою господарського суду з'явитися на його виклик і дати мотивований висновок щодо поставлених їй питань.

Судові витрати – це відповідні грошові кошти, які витрачаються у зв'язку з розглядом та вирішенням справ у порядку господарського судочинства і покладаються на сторони, третіх осіб зі самостійними вимогами з метою відшкодування їх державі та спонукання заінтересованих осіб до врегулювання спорів згідно зі законом без втручання суду.

Територіальна підсудність – це розмежування компетенції господарських судів одного рівня залежно від місця розгляду спору.

Учасники господарського процесу – це суб'єкти, дії яких можуть сприяти правильному і швидкому розгляду спору, захисту прав та охоронюваних законом інтересів господарюючих суб'єктів. Обов'язковими учасниками господарського процесу є господарські суди (судді) і сторони (позивач та відповідач). Наявність інших учасників залежить від обставин конкретної справи.

Ухвали господарського суду – це судові акти, які приймає господарський суд, якщо не вирішує спір сторін по суті або якщо вирішує певні питання, які виникають у процесі розгляду справи, її виникнення, руху й припинення.

Фактична підстава позову – це юридичні факти, на яких ґрунтуються позовні вимоги позивача до відповідача.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Поняття господарського процесуального права.
2. Стадії господарського процесу.
3. Завдання та функції господарських судів.
4. Законодавство, яке застосовується при вирішенні господарських спорів.
5. Функціональні принципи господарського процесу.
6. Принципи організації господарських судів.
7. Підвідомчість справ господарському суду.
8. Підсудність справ господарським судам.
9. Система господарських судів.
10. Організація претензійної роботи.
11. Історія виникнення й розвитку господарських судів в Україні.
12. Класифікація учасників господарського процесу.
13. Правовий статус судді.
14. Відвід та самовідвід судді.
15. Сторони в господарському процесі.
16. Треті особи в господарському процесі.
17. Прокурор у господарському процесі.
18. Особи, які сприяють здійсненню правосуддя.
19. Поняття доказування в господарському процесі.
20. Суб'єкти доказування в господарському процесі.
21. Об'єкти доказування в господарському процесі.
22. Поняття та види судових доказів.
23. Належність, допустимість, достовірність і достатність доказів.
24. Факти, що не потребують доказування.
25. Витребування, дослідження та оцінка доказів.
26. Поняття та види судових витрат.
27. Судові витрати та їх розподіл.
28. Судові витрати при третейському розгляді господарських спорів.
29. Процесуальні строки: поняття та види.

30. Позовна заява: форма та зміст.
31. Документи, що додаються до позовної заяви.
32. Відмова у прийнятті позовної заяви.
33. Повернення позовної заяви без розгляду.
34. Види запобіжних заходів.
35. Порядок розгляду заяв про вжиття запобіжних заходів.
36. Правила подання позовної заяви до господарського суду.
37. Дії судді з підготовки справи до судового розгляду.
38. Забезпечення позову.
39. Розгляд справи по суті та його значення.
40. Порядок розгляду справи в суді першої інстанції.
41. Зупинення провадження у справі.
42. Припинення провадження у справі без винесення рішення.
43. Залишення позову без розгляду.
44. Протокол судового засідання та його зміст.
45. Види постанов господарського суду та їх значення.
46. Зміст рішення господарського суду.
47. Порядок прийняття й оформлення рішення.
48. Ухвали господарського суду.
49. Перегляд судових рішень в апеляційному порядку.
50. Перегляд судових рішень в касаційному порядку.
51. Повноваження суду апеляційної інстанції.
52. Повноваження суду касаційної інстанції.
53. Порядок виконання судових актів господарського суду.
54. Класифікація учасників виконавчого провадження.
55. Наказ господарського суду: форма та зміст.
56. Підвідомчість справ третейському суду.
57. Особливості третейського розгляду господарських спорів.
58. Виконання рішень третейського суду.
59. Перегляд судових актів господарських судів за нововиявленими обставинами.
60. Нововиявлені обставини: поняття та класифікація.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.10.2021).
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798 XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798> 12 (дата звернення: 12.10.2021).
3. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798> 19 (дата звернення: 12.10.2021).
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/140219> (дата звернення: 12.10.2021).
5. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016, № 1403-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/140319> (дата звернення: 12.10.2021).
6. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/19219> (дата звернення: 12.10.2021).
7. Про відновлення довіри до судової влади в Україні : Закон України від 08.04.2014 р. № 1188-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/118818> (дата звернення: 12.10.2021).
8. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/326215> (дата звернення: 12.10.2021).
9. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/367417> (дата звернення: 12.10.2021).
10. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. С. 1374. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/170115> (дата звернення: 12.10.2021).
11. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/140419> (дата звернення: 12.10.2021).
12. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/265712> (дата звернення: 12.10.2021).

13. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/293917> (дата звернення: 12.10.2021).

14. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/229717> (дата звернення: 12.10.2021).

15. Про затвердження Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження : Наказ Міністру України від 05.08.2016 р. № 2432/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z112616> (дата звернення: 12.10.2021).

16. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. С. 198. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400212> (дата звернення: 12.10.2021).

17. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. С. 1278. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/270915> (дата звернення: 12.10.2021).

18. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/169718> (дата звернення: 12.10.2021).

19. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 28. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/403812> (дата звернення: 12.10.2021).

20. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31, 32. С. 263. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/75515> (дата звернення: 12.10.2021).

21. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/85115> (дата звернення: 12.10.2021).

22. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/507617> (дата звернення: 12.10.2021).

23. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18.11.2003 р. № 1255-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 11. С. 140. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/125515> (дата звернення: 12.06.2020)

24. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 12.06.2020)

25. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: Директива Європейського парламенту та ради від 21.05.2008 р. № 2008/52/ЄС. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a95 (дата звернення: 12.10.2021).

26. Про медіацію : Закон України (проект) від 15.05.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 12.10.2021).

Основна література

1. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України (станом на 20.01.2018 р.) / за заг ред. О. С. Короеда. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.
2. Господарський процес в суді першої інстанції за новими правилами. Книга-інфографіка / Т. Васильченко, О. Причко. Київ : Алерта, 2018. 472 с.
3. Постанови Пленуму Верховного Суду у господарському судочинстві / упор. Р.В. Вереша. Київ: Алерта, 2018. 398 с.
4. Поляков Р. Мирова угода в господарському процесі: правова природа та співвідношення різновидів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 66–71.
5. Зятіна Д. Перегляд судових рішень у зв'язку з виключними обставинами на підставі п. 1 ч. 3 ст. 320 ГПК України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 81–85.
6. Пільков К. Властивості доказів та критерії їх оцінювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 86–99.
7. Андрієчко І. Загальна характеристика принципів господарського судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 85–92.
8. Масловський С. Повноваження суду першої інстанції в провадженні у справі про банкрутство. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 108–112.
9. Ужакін Ю. Підстави судового розсуду при встановленні факту зловживання процесуальними правами у господарському процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 124–129.
10. Белікова О., Белікова Є. Спрощене провадження в господарському процесі та перспективи прискорення захисту прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 62–67.
11. Зятіна Д. Докази і доказування в господарському процесі: новітня практика Касаційного господарського суду. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 83–88.
12. Курей М. Поняття та особливості зустрічного забезпечення позову в господарському процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 76–81.
13. Сарнавський М. Ухвала як об'єкт апеляційного оскарження в господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 65–69.
14. Згама А. Про доступність правосуддя в контексті обмежень права на касаційне оскарження у господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 87–92.

Спеціальна література

1. Авер'янов В. Б. Нові категорії Кодексу адміністративного судочинства України: питання наукового тлумачення. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 5–10.

2. Ахтирська Н. М. Методологія застосування аспектного знання у процесі судового пізнання. *Судова апеляція*. 2012. № 3.
3. Бабій І. В. Дотримання вимог щодо оформлення процесуальних документів як одна з гарантій дотримання процесуальної форми. *Судова апеляція*. 2013. № 1.
4. Балух В. Судова реформа: практичне застосування новел у господарському судочинстві. *Право України*. 2011. № 6. С. 43–49.
5. Балук І. А. Перекладач у господарському та інших судових процесах України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 89–92.
6. Бездоля Ю. Позовне провадження та його стадії: аналіз положень проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 154–161.
7. Беяневич В. Е. Дослідження Григорія Демченка про судовий прецедент. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 4. С. 86–91.
8. Беяневич О. Верховенство права і законність як принципи господарського процесуального права. *Право України*. 2011. № 6. С. 13–20.
9. Беяневич О. Вступ до навчальної дисципліни «Господарське процесуальне право України»: лекція. *Право України*. 2011. № 6. С. 233–245.
10. Беяневич О. Проблеми превентивного захисту прав у господарському судочинстві та його меж. *Українське комерційне право*. 2011. № 11. С. 27–35.
11. Бенедіктова І. «Проарбітражні» зміни до Господарського процесуального кодексу України у контексті судової реформи. *Право України*. 2017. № 9. С. 77–82.
12. Бичкова С. С., Чурпіта Г. В. Процесуальна термінологія: проблеми уніфікації. *Судова апеляція*. 2013. № 1.
13. Білько О. П. Поняття строків у господарському судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 130–132.
14. Бобкова А. Новели проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 45–50.
15. Богацька Н. Особливості апеляційного провадження відповідно до проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 162–166.
16. Богомол О. В. Витрати, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи у господарському процесі України. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 6. С. 156–163.
17. Бойко Р., Отрош І. Запровадження інституту визнання рішення суду нечинним як спосіб подолання прогалин у господарському процесуальному праві. *Вісник господарського судочинства*. 2016. № 1. С. 127–131.
18. Боліщук І. Розгляд спорів з приватизації за участю фізичних осіб. *Уроки права*. 2010. С. 19–20.
19. Борцевич П. С. Правові аспекти наказного провадження в господарському процесі. *Держава і право*. 2018. № 80. С. 95–103.
20. Борцевич П. С. Правові засади статусу свідка в господарському процесі. *Держава і право*. 2018. № 79. С. 172–182.

21. Бринцев О. До питання про принципи оперативності господарського судочинства в контексті універсалізації судового процесу в Україні. *Право України*. 2018. № 7. С. 34–46.
22. Бринцев О. В. Про особливості запровадження принципу формальної істини у вітчизняному господарському процесі. *Українське комерційне право*. 2011. № 11. С. 11–20.
23. Булгакова І. В. Електронні докази в господарському процесі: поняття і порядок застосування. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 98–102.
24. Буряк Я. Участь місцевих державних адміністрацій у господарському процесі: судова практика та проблемні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 26–30.
25. Бутирська І. А. Актуальні питання участі арбітражного керуючого (ліквідатора) у справі про банкрутство. *Судова апеляція*. 2014. № 1.
26. Бутирська І. А. Кредитори як учасники провадження у справі про банкрутство. *Судова апеляція*. 2013. № 1.
27. Бутирський А. Проект Господарського процесуального кодексу України: крок уперед чи два назад. *Право України*. 2017. № 9. С. 56–62.
28. Бутирський А. А. Вирішення господарських спорів у Республіці Білорусь. *Судова апеляція*. 2011. № 1.
29. Васильченко Т. В. Юридична заінтересованість у корпоративних спорах. *Судова апеляція*. 2013. № 1.
30. Вечірко І. Господарський суд як суб'єкт процесуальних праввідносин у справах про банкрутство. *Українське комерційне право*. 2011. № 11. С. 50–58.
31. Візняк О. В. Правозахисна діяльність у господарському процесі. *Вісник Наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів та молодих вчених ЛьвівДУВС*. 2017. № 27. С. 72–74.
32. Вінциславська М. В. До питання про процесуальне становище перекладача у виконавчому провадженні. *Судова апеляція*. 2013. № 1.
33. Віхров О. П. До питання про критерії розмежування господарської та адміністративної юрисдикції. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 110–118.
34. Гаврилишин А. Альтернативні способи вирішення господарських спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 3. С. 6–10.
35. Галівець І. В. Роль апарату в організації роботи суду. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 3. С. 54–58.
36. Горбачова Л. П. Актуальні питання розмежування судових юрисдикцій. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2010. № 1. С. 64–69.
37. Гордієнко Т. О. Мирова угода в господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 94–97.
38. Грабар Н. М., Мелех Л. В. Тракткування юридичної відповідальності суддів у правовій системі України. *Актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні: матеріали науково-практичного семінару, присвяченого 10-річчю кафедри* (30 травня 2018 року). Львів, 2018. С. 65–67.

39. Губенко Н. М. Про судову практику вирішення спорів, пов'язаних з укладенням мирової угоди. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 1. С. 54–59.
40. Демченко С. Ф. Медіація у господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 3. С. 3–5.
41. Дудченко О. Ю. Адміністрування в судовій системі: поняття та перспективи реформування. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 138–143.
42. Згама А. О. Правова природа повноважень суду апеляційної інстанції в господарському процесі. *Митна справа*. 2011. № 4 (76). Ч. 2. С. 335–340.
43. Зейкан Я. П. Захист у господарській справі : науково-практичний коментар. Київ: КНТ, 2012. 536 с.
44. Зуєвич Л. Л. Практична казуїстика застосування Закону України «Про судовий збір». *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 1. С. 27–35.
45. Іванюта Н. Господарський процесуальний кодекс України: проблеми юридичної техніки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 80–85.
46. Іванюта Н. Правове виховання як інструментарій трансформації судової системи. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 120–125.
47. Іванюта Н. В. Юридична відповідальність як складова охоронної функції господарського процесуального права. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2. С.40–44.
48. Ігонін Р. В. Проблеми реалізації принципу територіальності у процесі формування системи судів загальної юрисдикції. *Судова апеляція*. 2011. № 1.
49. Каменков В. Судові дебати і репліки при закінченні (поновленні) розгляду справи. *Право України*. 2011. № 6. С. 57–61.
50. Канарик Ю. С., Поліщук О. Ю. Особливості визначення підсудності господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 127–129.
51. Канарик Ю. С., Саченко О. А. Електронні докази в господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 124–126.
52. Канарик Ю.С., Слободянюк К.Л. Окремі аспекти реалізації принципу мови в господарському судочинстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 114–116.
53. Капустинський В. А. До окремих питань теоретико-правового виміру судової влади. *Судова апеляція*. 2012. № 4.
54. Клепікова О. Удосконалення проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 51–55.
55. Коваленко Т. С. Третейський розгляд господарських спорів: переваги та недоліки. *Судова апеляція*. 2013. № 2.
56. Ковалишин О. Р. Докази в корпоративних спорах. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 1 (20). С. 37–43.
57. Ковалишин О. Р. Непрямий (похідний) позов як засіб захисту учасників корпоративних відносин. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 61–67.

58. Коваль В. М. Перспективи та шляхи розвитку судового адміністрування в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 3. С. 48–50.
59. Козак І. Б. Свідки у господарському процесі. *Актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні*: науково-практичний семінар (30 травня 2019 року). С. 39–43.
60. Козьяков І. М. Система принципів модернізованого цивільного, господарського та адміністративного судочинства в контексті судової реформи. *Доступ до правосуддя у контексті судової реформи*: матеріали загальнонаціонального юридичного форуму. 2018. № 25.05. С. 73–76.
61. Коліна А. О. Штрафні санкції у господарському процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 427–434.
62. Кот О. Правовий режим постанов суду в господарському процесі. *Українське комерційне право*. 2011. № 11. С. 36–42.
63. Кот О. Судові акти в господарському процесі: поняття та види. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 1. С. 96–99.
64. Которобай С. Роль апарату в організаційному забезпеченні роботи адміністративного суду. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2012. № 1. С. 31–34.
65. Кубко Є. Міжнародно-правові стандарти в господарському судочинстві (методологічні питання). *Право України*. 2011. № 6. С. 21–28.
66. Кухар В. І. Організаційно-правові аспекти судового адміністрування. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 3. С. 33–36.
67. Кучерук Н. Відвід судді у господарському процесі: окремі питання теорії та практики. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 2. С. 107–116.
68. Логуш Л. В. Підсудність судам України справ за участю іноземних юридичних осіб. *Наукові записки*. Т. 64. С. 60–85.
69. Махова Л. О. Переваги впровадження в Україні інституту медіації як позасудового способу врегулювання господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 124–128.
70. Мелех Л. В. Основні вимоги, відповідно до яких ухвалюють рішення у господарському судочинстві. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23 лютого 2018 року). Одеса, 2018. С. 57–58.
71. Мелех Л. В. Деякі аспекти реформування судової гілки влади в Україні. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: матеріали II Всеукраїнського круглого столу (9 грудня 2016 року). Львів, 2016. С. 122–126.
72. Мелех Л. В. Деякі питання судової реформи в Україні. *Актуальні проблеми цивільного та господарського права*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (7 жовтня 2016 р.). Кривий Ріг, 2016. С. 165–168.
73. Мелех Л. В. Електронні сервіси у сфері господарського судочинства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 135–138.
74. Мелех Л. В. Окремі питання імплементації законодавства Європейського Союзу в земельне законодавство України. *Науковий вісник*

Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2018. Вип. 2. С. 125–134

75. Мелех Л. В. Подання зустрічного позову як засіб захисту відповідача проти позову. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали регіональної науково-практичної конференції (16 грудня 2016 року). Львів, 2016. С. 309–312.

76. Мелех Л. В. Розділ 8. Електронне судочинство. Електронні сервіси в господарській діяльності : навч. посібник / за заг. ред. М. С. Долинської. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 238–263.

77. Мелех Л. В. Спрошене електронне провадження у господарському судочинстві. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції*: матеріали науково-практичного семінару (23 березня 2018 року). Львів, 2018. С. 78–80.

78. Мелех Л. В., Візник О. В. Специфіка правового режиму судового рішення у господарському процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2017. № 2. С. 115–122.

79. Мелех Л. В., Візник О. В. Окремі правові аспекти зміни способу та порядку виконання рішень господарського суду в Україні. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Серія юридична.* 2016. Вип. 4 (76). С. 139–146.

80. Мелех Л. В. Господарське судочинство України як чинник забезпечення господарського правопорядку. *Збірник наукових праць науково-педагогічних працівників кафедри господарсько-правових дисциплін.* 2016. С. 20–38.

81. Мелех Л. В. Господарський процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 368 с.

82. Мелех Л. В. Електронне судочинство як засіб підвищення доступу до правосуддя. *Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі*: Міжнародна науково-практична конференція (м. Арад, Румунія, 25–26 січня 2019 року). С. 35–39.

83. Мелех Л. В. Корупційні ризики у господарському судочинстві. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження та припинення корупційних проявів*: матеріали постійного науково-практичного семінару (7 квітня 2017 року). Львів, 2017. С. 67–70.

84. Мелех Л. В. Особливості перегляду судових рішень господарських судів за нововиявленими обставинами. *Юриспруденція та наукові товариства у ВНЗ – шлях формування правника* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої дню заснування ДЮО МВС України (28 квітня 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 116–120.

85. Мелех Л. В., Андрухів Є. М. Повноваження господарського суду при перегляді судових рішень в апеляційному порядку. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 лютого 2017 року). Запоріжжя, 2017. С. 34–38.

86. Мелех Л. В., Роняк О. М. Сторони у господарському процесі, що укладають мирову угоду. *Правова система України: сучасні тенденції*

та фактори розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 лютого 2017 року). Запоріжжя, 2017. С. 41–46.

87. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання: монографія / Н. В. Ільків, М. С. Долинська та ін.; за заг. ред. М. С. Долинської. Львів, 2020. 184 с.

88. Ніколаєва І. В. Мiroва угода у процедурах банкрутства та виконавчого провадження. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 126–131.

89. Ніколенко Л. Поняття та значення судової практики у господарському процесуальному праві. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 47–52.

90. Ніколенко Л. Уніфікація норм у проєкті Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 63–69.

91. Ніколенко Л. М. Історичні передумови становлення господарського процесуального законодавства під впливом матеріально-правових актів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 179–185.

92. Попелюк В. П. До питання про розмежування контролю та нагляду у сфері господарювання. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 157–163.

93. Попелюк В. П. Реформування процесу здійснення контролю у сфері господарювання. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 6. С. 129–134.

94. Попов Ю. Застосування Закону України «Про третейські суди» у господарському судочинстві. *Українське комерційне право*. 2011. № 11. С. 59–67.

95. Постанови Пленуму Верховного Суду у господарському судочинстві / упор. Р. В. Вереша. Київ : Алерта, 2018. 398 с.

96. Потапенко В. І. Передумови становлення принципу самостійної судової влади. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 5. С. 126–135.

97. Похиленко І. С. Метод інституційних рекомендацій як один із методів господарського процесуального права. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 4. С. 103–107.

98. Пригоцький В. А. Свідки як джерело доказів у господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 134–137.

99. Пригуза П. Д. Огляд деяких проблем застосування права банкрутства в Україні: потрібен злам парадигми. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 131–138.

100. Пригуза П. Д. Проблеми предмета регулювання відносин неспроможності та банкрутства в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 1. С. 106–117.

101. Приймаченко Д. Співвідношення понять «організаційне забезпечення судів», «організаційне управління в судах» та «судове управління». *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 57–66.

102. Прилуцький С. В. Соціальний феномен суду як цивілізаційної основи розвитку людства. *Судова апеляція*. 2012. № 3.

103. Прилуцький С. В. «Велика судова реформа 2010 року» як гарантія самостійності судової влади та незалежності суддів України. *Судова апеляція*. 2011. № 1.

104. Прилуцький С. В. Пряме народовладдя при здійсненні судової влади: порівняльно-правовий аспект. *Судова апеляція*. 2012. № 4.
105. Притика Д. М. Актуальні питання кодифікації господарського судочинства в Україні. *Право України*. 2011. № 6. С. 29–42.
106. Притика Д. М. Правові засади становлення судової влади в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 57–72.
107. Про порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального права шляхом призначення судової експертизи з питань, які в принципі не можуть ставитися судом на вирішення судової експертизи. *Право України*. 2018. № 10. С. 218–222.
108. Резнікова В. В. Відповідальність учасників господарського процесу за зловживання правами та невиконання процесуальних обов'язків. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 34–38.
109. Резнікова Н. Судовий прецедент: чи визнано за ним статус офіційного джерела права в контексті реформування господарсько-процесуального законодавства України? *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 1. С. 129–133.
110. Россильна О. Самопредставництво в господарському процесі України. *Право України*. 2018. № 7. С. 95–102.
111. Саєнко М. Огріхи вдосконалення. Новели господарського процесу: крок до правосуддя чи стрибок у зворотному напрямку? *Закон і бізнес*. 2012. № 12 (1051).
112. Саранюк В. І. Вдосконалення порядку розподілу судових витрат як одне із завдань судово-правової реформи. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 139–144.
113. Свірін О. Теоретичні аспекти реалізації принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами у господарському та цивільному судочинстві. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 3. С. 50–63.
114. Семенюк І. Я. Роль адвокатури в системі господарського правосуддя. *Теоретико-правові проблеми державного регулювання господарської діяльності в умовах євроінтеграції*: зб. наук. праць. 2017. С. 46–60.
115. Серебрякова Ю. Повноваження суду відповідно до проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 94–100.
116. Серебрякова Ю. О. Правова природа мирової угоди у господарському процесі. *Право і суспільство*. 2010. № 6. С. 91–95.
117. Соловійов В. Г. Оновлення загальних засад господарського судочинства. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 1. С. 182–186.
118. Степанова Т. Реформування інституту учасників господарського судового процесу. *Право України*. 2017. № 9. С. 122–130.
119. Таликін Є. А. Окремі аспекти взаємодії методу правового регулювання та правового режиму в сфері господарського процесуального права. *Судова апеляція*. 2013. № 2.
120. Таликін Є. А. Перспектива запровадження проміжних та часткових рішень у господарському процесі України. *Судова апеляція*. 2014. № 2.

121. Таликін Є. А. Судове засідання у структурі судового розгляду в господарському процесі України. *Судова апеляція*. 2014. № 1.
122. Теньков С. О. Підвідомчість і розмежування компетенції судів у земельних спорах. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 6. С. 10–13.
123. Тертишник В. Забезпечення верховенства права та концептуальні проблеми гармонізації законотворчого процесу. *Право України*. 2010. № 12. С. 74–79.
124. Тимченко Г. П. Деякі проблемні питання підготовки справи до судового розгляду в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 4. С. 126–132.
125. Трещова О. До проблеми зловживання суб'єктивними процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 10. С. 47–51.
126. Устименко В. Процесуальні права та обов'язки судді-доповідача у касаційному господарському суді. *Право України*. 2018. № 7. С. 103–114.
127. Устименко В. Удосконалення господарського процесу: економіко-правові аспекти. *Право України*. 2017. № 9. С. 28–34.
128. Федоренко Т. В. Форми та способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 140–143.
129. Фесенко Л. Принцип спеціалізації судів у контексті судово-правової реформи. *Право України*. 2011. № 6. С. 135–145.
130. Фонова О. Особливості участі свідків у господарському процесі. *Право України*. 2018. № 7. С. 55–62.
131. Фонова О. С. Процесуальні труднощі зустрічних позовів. *Економіка та право*. 2010. № 2. С. 87–91.
132. Фонова О. Спрошені провадження у господарському процесі. *Право України*. 2017. № 9. С. 167–175.
133. Фурса С. Проблеми виконання рішень господарських судів: нові механізми та відповідальність. *Право України*. 2011. № 6. С. 67–72.
134. Цісельська Х. О. Законний інтерес як критерій класифікації учасників господарського процесу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 434–442.
135. Чернега В. М. Зміст принципів верховенства права і пропорційності та способи їхнього втілення в нормах господарського процесуального права України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 146–148.
136. Чернушенко А. В., Фролов М. О. Правовий режим суддівської мантиї як символу судової влади: історія і сучасність крізь призму звичаєво-традиційних норм та законодавства. *Судова апеляція*. 2012. № 4.
137. Шекера Ю. О. Проблемні питання застосування господарських процесуальних строків у справах про банкрутство. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 170–172.
138. Шерстюк В. М. Зразки для порівняльного дослідження при проведенні судових експертиз у господарському процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. праць ХНДІ судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків : Право, 2010. Вип. 10. С. 251–256.

139. Щербина В. С. Проблеми удосконалення господарського і господарського процесуального законодавства. *Судова практика*. 2011. № 3.

140. Щербина В. С. Історія розвитку господарської юрисдикції в Україні (1922–2011 роки). *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 6–13.

141. Щербина В. Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 9–17.

142. Ястрембовська. С. До проблеми законодавчого закріплення поняття «зловживання процесуальними правами». *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11. С. 97–100.

143. Яценко С. Інститут врегулювання спору за участю судді: правова характеристика та вплив на господарський процес. *Право України*. 2017. № 9. С. 213–219.

Інформаційні ресурси

(дата звернення: 12.10.2021)

1. Верховна Рада України. URL: <http://www.rada.gov.ua>
2. Кабінет Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Міністерство юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua>
5. Президент України. Адміністрація Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>
6. Верховний Суд України. URL: <http://www.scourt.gov.ua>
7. Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gpu.gov.ua>
8. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua>
9. Конституційний Суд України. URL: <http://www.ccu.gov.ua>
10. Судова влада України. URL: <http://www.court.gov.ua>
11. Інформаційний центр Міністерства юстиції України. URL: <http://www.informjust.kiev.ua>
12. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). URL: <http://www.niss.gov.ua>

Мелех Любомира Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент

ГОСПОДАРСЬКИЙ
ПРОЦЕС
УКРАЇНИ

Підручник

Редагування *Юлія Глиняна,*
Оксана Шмиговська

Макетування *Надія Лесь*

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 18,37.
Зам. № 107-21.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Горолицька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.